

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
Географічний факультет

Випуск 1/2018

МАГІСТЕРСЬКІ СТУДІЇ
Географічного факультету
ТНПУ ім. В. Гнатюка

Збірник наукових праць

Тернопіль – 2018

*Друкується згідно з рішенням
Науково-методичної комісії географічного факультету
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка
(протокол №4 від 12 грудня 2018 р.)*

Редакційна колегія збірника:

Голова редакційної колегії – Кузишин А.В., кандидат географічних наук, доцент кафедри географії України і туризму, декан географічного факультету. Члени редколегії – Сивий М.Я., доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри географії та методики її навчання; Заставецька Л.Б., доктор географічних наук, професор кафедри географії та методики її навчання; Царик Л.П., доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри геоекології та методики навчання екологічних дисциплін; Мариняк Я.О., кандидат географічних наук, доцент, в.о. завідувача кафедри географії України і туризму. Відповідальний редактор – Задворний С.І., кандидат географічних наук, викладач кафедри географії України і туризму.

Магістерські студії географічного факультету ТНПУ ім. В. Гнатюка: збірник наукових праць. – Тернопіль: Вектор, 2018. Вип. 1. – 208 с.

До збірника увійшли наукові праці магістрантів географічного факультету Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. У публікаціях аналізуються актуальні питання теоретичних та прикладних аспектів природничо-географічних, суспільно-географічних та геоекологічних досліджень, географії рекреації і туризму на регіональному, загальноукраїнському та міжнародному рівнях.

Для викладачів, науковців, аспірантів, магістрантів, студентів, а також усіх тих, хто цікавиться географією, екологією та туризмом.

Тексти представлено із максимальним збереженням авторської редакції. Автори несуть відповідальність за унікальність та достовірність наведених фактів, цитат, власних імен, географічних назв, підприємств, установ, організацій та іншої інформації.

ЗМІСТ

ПРИРОДНИЧО-ГЕОГРАФІЧНІ СТУДІЇ

Атаманчук Ю. Характеристика агроландшафтів Гусятинського району Тернопільської області.....	6
Бондарук П. Структура агроландшафтів Підволочиського району Тернопільської області та їх екологічний стан.....	10
Бучик Б. Обґрунтування гідрографічного та гідродинамічного режимів для розвитку карсту Поділля.....	13
Мазуркевич О. Деякі аспекти аграрного навантаження на довкілля Заліщицького району Тернопільської області.....	17
Рижуля О. Екологічний стан земельних ресурсів Шумського району Тернопільської області.....	21
Романчук І. Зміна температури повітря в Тернополі з 1961 по 2017 р.....	24
Хоптій Б. Поширення й активізація гравітаційних процесів на території Тернопільської області	27

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ СТУДІЇ

Брославська Т. Формування грецької національної меншини на території Донбасу (суспільно-географічне дослідження).....	32
Возняк Т. Релігійні конфесії на Тернопільщині.....	36
Гуменюк В. Структурні зрушення в зовнішній торгівлі товарами в Тернопільській області (на прикладі експорту товарів).....	40
Дикун Я. Освіта Тячівського району Закарпатської області.....	48
Каліжук Г. Компонентно-функціональна структура закладів первинної медичної допомоги Тернопільської області.....	52
Красновська О. Електоральні симпатії населення та технологія формування виборчих округів в межах Тернопільської області.....	56
Ляхович Т. Теоретико-методологічні засади функціонального зонування міста (на прикладі міста Львів).....	59
Макара Д. Населення як чинник територіальної організації закладів охорони здоров'я Волочиського району Хмельницької області.....	66
Обушок С. Гейміфікація у вивченні географічних дисциплін у вищій школі.....	69
Олексюк Н. Промислове виробництво Красиївського району Хмельницької області: історія, сучасний стан та перспективи розвитку.....	73
Петрушка А. Населення Волочиського району Хмельницької області.....	77
Стросвус Т. Аналіз рівня безробіття в Україні в сучасний період.....	81

Форись О. Умови і чинники розвитку молокопереробної промисловості Тернопільської області.....	83
Худик І. Роль територіальної організації для формування сфери послуг на регіональному рівні (теоретичний аспект).....	87
Черновський А. Славутський промисловий центр: історія, сьогодення й перспективи розвитку.....	91
Ярошевська Н. Екологічна ситуація, як важлива передумова формування мережі закладів охорони здоров'я Тернопільської області.....	95
Яськевич Х. Понятійно-термінологічний апарат суспільно-географічного сприйняття збройних конфліктів та воєн.....	100

ГЕОЕКОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Барва С. Особливості дослідження середніх річок.....	104
Бицюра Л. Основи екологічної освіти у дітей.....	108
Белінський А. Національний природний парк «Мале Полісся»: загальна характеристика та перспективи розвитку.....	111
Боднар Х. Заповідне природокористування Бучацького району Тернопільської області.....	115
Бойко Н. Сучасний стан та перспективи розвитку альтернативних джерел енергії в транспортній галузі.....	118
Буртак О. Геоекологічні проблеми басейну річки Нічлава.....	120
Гриценко В. Динаміка коефіцієнта потенціалу стійкості атмосфери на прикладі Тернопільської області.....	124
Демків Р. Державний земельний кадастр як інформаційна основа еколого-економічної оцінки використання земель (на прикладі Зарудянської сільської ради Зборівського району Тернопільської області).....	128
Жонца О. Роль екологічної освіти та виховання у становленні екологічного суспільства.....	130
Корянова Ю. Україна як екологічна держава, проблеми та перспективи розвитку.....	132
Лазорчик І. Екологічне ведення сільського господарства.....	135
Мельник М. Екологічна та економічна оцінка земельних ресурсів Панасівської сільської ради Зборівського району Тернопільської області.....	137
Піліпінєць А. Особливості рекреаційної, естетичної фітомеліорації в місті Тернополі.....	140
Стрембіцький Л. Іхтіологічні види-інтродуценти річок басейну середнього Дністра та їх вплив на екосистему.....	144

Шульгай П. Основні підходи щодо ландшафтно-екологічної організації території Колодненської об'єднаної територіальної громади.....150

ТУРИЗМОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Бабій М. Нові види туристичної діяльності та можливості їх розвитку в Україні.....	153
Бочаров В. Державна підтримка розвитку туристичної галузі в Україні.....	156
Васько О. Специфіка туристичного потенціалу Мазовецького воєводства (Республіка Польща).....	160
Годзула Ж. Природно-ресурсний потенціал Сілезького регіону Польщі як передумова розвитку туризму.....	163
Грухіна Т. Сучасний стан і перспективи розвитку туристичної індустрії Хорватії.....	166
Гуменюк Н. Розвиток наукового туризму на території Тернопільської області.....	172
Ділай О. Оцінка конкурентоспроможності бренду туристичних підприємств.....	175
Зуб Л. Демографічні чинники розвитку туризму у Тернопільській області.....	181
Мацапей А. Проблеми розвитку екстремального туризму в Тернопільській області.....	185
Новосад В. Етнофестивалі як туристичні дестинації.....	188
Паршин Л. Передумови формування туристичних потоків в областях Західної України.....	192
Сапуга В. Фестивалі як туристичний ресурс міста Кам'янець-Подільський.....	196
Сенчишин І. Стан використання туристичного потенціалу в Монастириському районі Тернопільської області.....	199
Сокал К. До питання сучасного стану та перспектив розвитку туристично-рекреаційних ресурсів Закарпаття.....	203

ПРИРОДНИЧО-ГЕОГРАФІЧНІ СТУДІЇ

Атаманчук Ю.

магістрантка II курсу спеціальності 106 Географія

Науковий керівник – викл. Гулик С.В.

ХАРАКТЕРИСТИКА АГРОЛАНДШАФТІВ ГУСЯТИНСЬКОГО РАЙОНУ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Постановка проблеми. В залежності від особливостей господарської діяльності людей (за змістом) антропогенні ландшафти поділяють на вісім класів: сільськогосподарські, лісові антропогенні, водні антропогенні, селитебні, промислові, дорожні, рекреаційні, белігеративні [2]. В Гусятинському районі наявні всі ці класи. Вони займають 80701,76 га, тобто 79,4% площі району.

Таблиця 1

Структура антропогенних ландшафтів Гусятинського району

Клас антропогенних ландшафтів	Площа, га	Частка, %
Сільськогосподарські	75773	93,89
Лісові антропогенні	727,84	0,90
Водні антропогенні	948,65	1,17
Селитебні	1182,42	1,46
Промислові	879,66	1,09
Дорожні	1066,55	1,32
Рекреаційні	79,8	0,09
Белігеративні	43,84	0,05
Загалом	80701,76	100

Проаналізувавши історико-географічні особливості зміни природи під впливом людини, можна стверджувати, що протягом двох останніх століть агроландшафти стали домінуючими в Гусятинському районі.

Виклад основного матеріалу. Загальна площа земель Гусятинського району становить 101616 га. З них 76133,49 га (75% загальної площі земель) займають власне агроландшафти. За характером основних видів виробничої діяльності агроландшафти Гусятинщини (вслід за Г. І. Денисиком) поділяємо на три класи: польовий, лучно-пасовищний, садовий.

Територіально сільськогосподарські ландшафти найменшу площу займають у Гусятинській міській раді – 177,83 га, а найбільшу у Товстенській сільській раді – 2349,98 га. За величиною площ, які займають сільськогосподарські ландшафти в межах району можна об'єднати в чотири групи (див. рис.1).

До першої групи (малі) входять сільські ради, де площа сільськогосподарських ландшафтів становить до 1000 га. Це такі сільські ради: Федорівська, Майданівська, Саджівська сільські ради

У другу середню групу входять сільські ради, в яких площа сільськогосподарських ландшафтів 1000-1500 га: Сухоставська, Гадинківська, Сороківська, Лежанівська, Крогулецька, Суходільська.

Третю середню групу сільських рад з площею сільськогосподарських ландшафтів від 1500 до 2500 га складають: Васильківецька, Чабарівська, Целіївська, Городницька, Товстенська, Ключинецька, Перемилівська, Краснянська .

І четверту велику групу сільських рад з площею сільськогосподарських ландшафтів понад 2500 га складають: Малолуцька, Личківецька, Коцюбінецька сільські та Гримайлівська і Хоростківська селищні ради.

Отже, у Гусятинському районі найбільше сільських рад, де сільськогосподарські ландшафти займають площу 1500-2500 га – 19. Найменше (по 5 сільських рад) з площею більше 2500 га, та менше 1000 га, а до сільських рад із площею 1000-1500 га входить 12 [1].

Основу земельного фонду Гусятинського району становлять сільськогосподарські ландшафти. Вони в межах кожної із сільських рад складають більше 50% від загальної площі.

Відомо, що серед усіх сільськогосподарських ландшафтів найбільшу частку займає польовий тип ландшафтів. Власне польові ландшафти на території Гусятинського району становлять 65664,97 га. (78,59%). Найбільша частка їх характерна для Васильковецької, Гадинківської, Зеленівської, Чабарівської сільських рад, найменша – в Майданській, Федорівській, Сороківській сільських радах.

Функціонування польових ландшафтів забезпечується щорічним переорюванням верхнього шару ґрунту, внесення добрив і отрутохімікатів.

До структури сільськогосподарських ландшафтів входить лучно-пасовищний клас, який поділяємо на лучний та пасовищний типи. Площа зайнята під пасовищним типом ландшафтів складає 6470,73 га. Найбільша їх частка у Крогулецькій, Майданській, Федорівській та Хлопівській сільських радах.

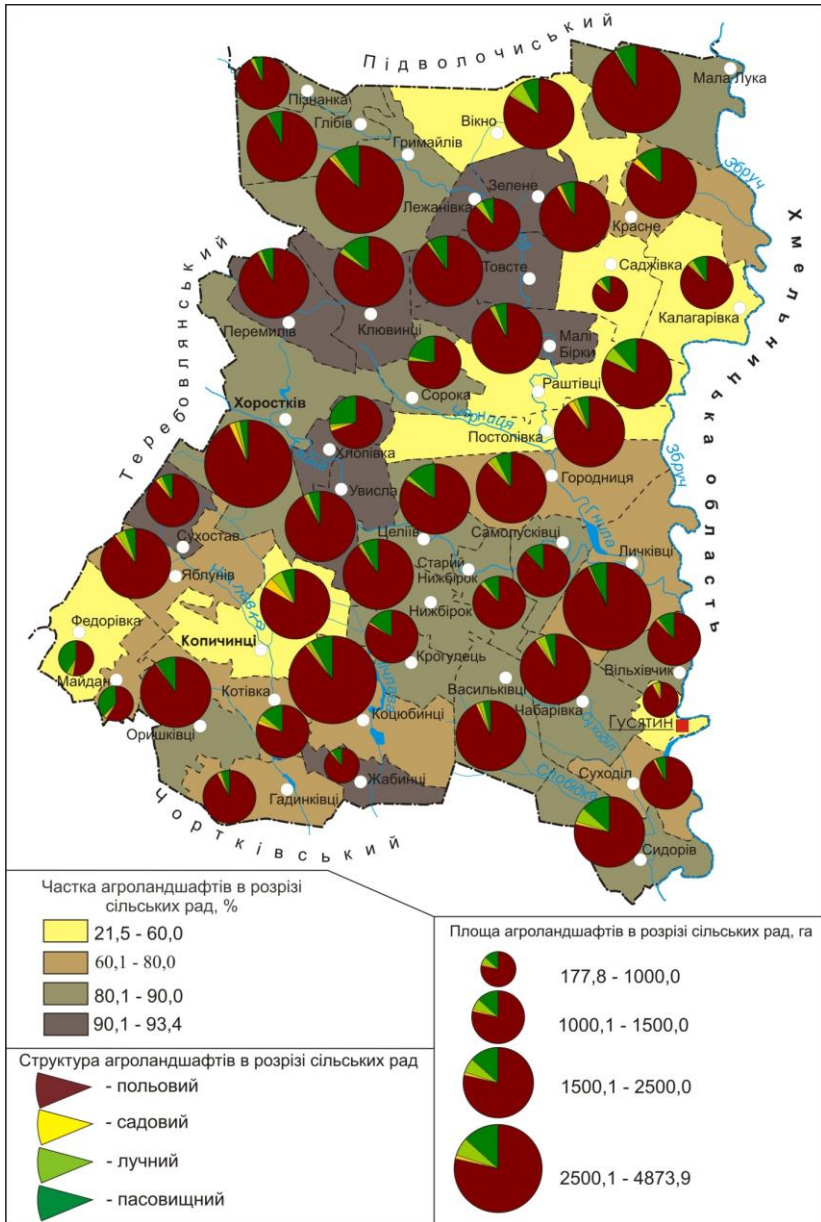

Рис. 1. Структура агроландшафтів Гусятинського району

Ландшафти зайняті під лучним типом – сіножатями в середньому займають площу 0,5-6,89% від площі сільськогосподарських ландшафтів (сумарно 1746,43 га). Найбільшу частку вони займають у Сидорівській та Копичинецькій територіальних одиницях. Найменша частка даного виду сільськогосподарських ландшафтів характерна для Суходільської, Оришківської та Глібівської сільських рад.

Найменшу частку в середньому від 0,13-2,80% від площі сільськогосподарських ландшафтів займає садовий тип або багаторічні насадження. Ради, в яких вони займають найбільшу частку – Копичинецька (4,92%), Постолівська (2,93), Котівська (2,48%). А найменша частка даного виду сільськогосподарських ландшафтів характерна для Сороківської, Товстенської, Целіївської сільських рад.

Висновки. Отже на території Гусятинського району в усіх сільських радах домінуючими видами сільськогосподарських ландшафтів є польовий. Пасовища і сіножаті займають невелику частку – разом 3-26%. Наслідок високої розораності (близько 66%) та господарської освоєності є негативний чинник, що зумовлює деградацію і зниження стійкості ґрунтів району. Внаслідок інтенсивного обробітку в ґрунтах значно знизився вміст гумусу, якому належить велика роль у формуванні сприятливих фізичних властивостей ґрунтів, і відповідно, у регулюванні водного, повітряного, частково теплового режиму, підвищенні опірності ґрунтового покриву до несприятливих впливів як природного, так і техногенного походження.

Список використаних джерел

1. Головне управління держземагентства у Тернопільській області. – Електронний ресурс [режим доступу: <http://www.zem.te.ua/574>].
2. Денисик Г.І. Антропогенне ландшафтознавство: навчальний посібник. Частина I. Глобальне антропогенне ландшафтознавство / Г.І. Денисик; - Вінниця: ПП «ТД «Едельвейс і К», 2012. – 336 с.
3. Денисик Г.І. Регіональне антропогенне ландшафтознавство: навчальний посібник / Г. І. Денисик, О. В. Тімець. – Вінниця-Умань: ПП «ТД «Едельвейс і К», 2010. – 170 с.
4. Класифікація антропогенних ландшафтів – Електронний ресурс [режим доступу: <http://narodna-osvita.com.ua/4064--42-antropogennlandshafti.html>].
5. Природні умови та ресурси Тернопільщини / наук.ред.: М.Я. Сивий, Л.П. Царик. – Тернопіль: Терно-граф, 2011. – 512 с.

Бондарук П.
магістрант II курсу спеціальності 103 Науки про Землю
Науковий керівник – доц. Питуляк М.В.

СТРУКТУРА АГРОЛАНДШАФТІВ ПІДВОЛОЧИСЬКОГО РАЙОНУ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ ТА ЇХ ЕКОЛОГІЧНИЙ СТАН

Метою статті є аналіз структури та екологічного стану агроландшафтів Підволочиського району.

У науковій літературі [5, 6] антропогенний сільськогосподарський ландшафт називають коротко – агроландшафт (АЛ). За В.І. Бураковим: «АЛ – це інтегральна антропогенно-природна територіальна система, яка спеціально проектується і створюється з метою екологічно раціонального й економічно ефективного сільськогосподарського виробництва, а також охорони і неухильно прогресуючої оптимізації його природних основ» [6].

У цьому визначенні йдеться не лише про адаптацію сільськогосподарського виробництва до природних ландшафтних умов, а й про можливість їх істотного поліпшення в умовах агроландшафту. Природно, що планування, структура та експлуатація АЛ мають кілька аспектів, але серед них на першому місці стоїть ґрунтовий аспект. Це зумовлено тим, що руйнування ландшафту починається з деградації ґрунтового покриву, а ґрунт – дзеркало ландшафту, «фокус» біосфери, він визначає «здоров'я ландшафтної сфери Землі» [6].

У структурі земельного фонду Підволочиського району найбільшу площу займають агроландшафти – 71777,1 га (85,7%). Найбільшу площу агроландшафти займають в межах Колодіївської, Кошляківської, Новосільської сільських рад (понад 3 тис. га). У структурі агроландшафтів району домінують орні землі, площа яких складає 62837,3 га (87,6%).

В окремих сільських радах частка орних земель у структурі агроландшафтів більша 90% – Гнилицькій, Кам'янківській, Клебанівській, Кривенській, Лисичанській, Магдалівській, Остап'ївській, Подільській і Хмелисківській.

Площа сіножатей і пасовищ є значно меншою і складає відповідно – 2903,2 га та 5444,7 га (4,0%, 7,6%). Найбільша частка сіножатей у структурі агроландшафтів у Дорофіївській, Качанівській, Мисловецькій, Пальчинській та Староміщинській сільських радах (10%-12%), а пасовищ у Терпилівській, Токівській, Турівській, Кошляківській та Дорофіївській сільських радах (11%-15%).

Найменшою є площа багаторічних насаджень – 591,8 га. В основному це сади. Найбільша площа садів, більше 20 га, на території Іванівської, Кам'янківської, Колодіївської, Гнилицької, Кошляківської сільських рад; більше 30 га – Новосільської сільської ради. Максимальна площа садів на території Староскалатської сільської ради – 51,8 га.

У межах району спостерігається незначна диференціація у структурі агроландшафтів. В цілому структура агроландшафтів є розбалансованою, оскільки дуже високою є частка умовно нестабільних угідь (рілля).

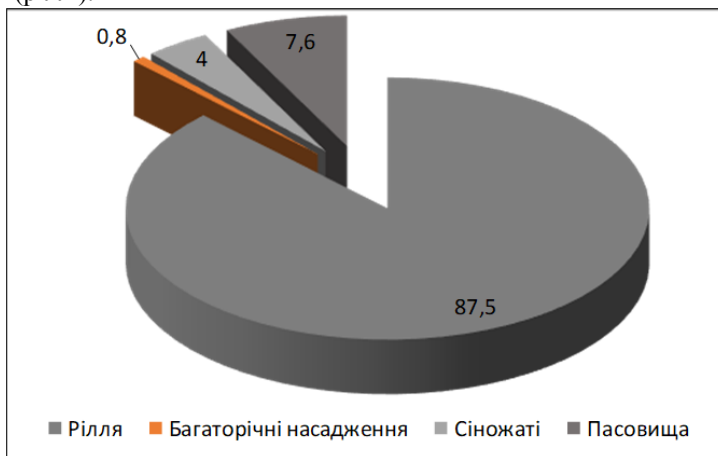

Рис. 1. Структура сільськогосподарських угідь Підволочиського району Тернопільської області (у %)

Інтенсивність антропогенного навантаження на земельні ресурси значною мірою залежить від рівня загальної господарської освоєності території, що негативно впливає на якість довкілля. Для запобігання надмірному антропогенному впливу на земельні ресурси встановлено нормативи оптимального співвідношення різних видів угідь.

Так, у Законі України «Про охорону земель» (ст. 33) визначено, що до нормативів оптимального співвідношення земельних угідь належать: оптимальне співвідношення земель сільськогосподарського, природно-заповідного та іншого природоохоронного, оздоровчого, історико-культурного, рекреаційного призначення, а також земель лісового та водного фондів; оптимальне співвідношення рілля та багаторічних насаджень, сіножатей, пасовищ, а також земель під пожежозахисними лісосмугами та агроландшафтами [1].

Відповідно до Концепції збалансованого розвитку агроєкосистем в Україні на період до 2025 р. передбачено провести трансформацію структури сільськогосподарських земель: зменшити площі орних земель до 37-41% території країни шляхом виведення з ріллі схилів крутизною понад 3 градуси, земель водоохоронних зон, деградованих, малопродуктивних та техногенно забруднених сільськогосподарських угідь; розширити площі полезахисних лісових смуг та інших захисних насаджень відповідно до науково-обґрунтованих показників, які мають розроблятися з урахуванням регіональних та місцевих особливостей [2].

Сільськогосподарська освоєність Підволочиського району є досить високою – 87,5%. Найнижча сільськогосподарська освоєність характерна для Дорофіївської (76%), та Пальчинські (77,1%) сільських рад.

Наслідком рівня сільськогосподарської освоєності, розораності території району є високий рівень еродованості агроландшафтів (23597 га), що складає 52,2%.

Найбільшою є частка слабо-еродованих земель 39,2%, на середньо еродовані припадає 11,9% орних земель, сильно еродованих – 1,1%.

Ступінь розораності агроландшафтів характеризує їх екологічну стійкість. Найбільш нестійкими в екологічному відношенні є територія тих сільських рад де розорані землі значно переважають над умовно-стабільними угіддями, до яких відносять сіножаті, пасовища, землі вкриті лісом, чагарниками, болота.

Розрахований показник екологічної стійкості агроландшафтів в межах району становить 0,2. Найбільша екологічна стійкість агроландшафтів в Пальчинській, Дорофіївській, Богданівській, Качанівській, сільських радах (0,33–0,35). Максимальний показник екологічної стійкості агроландшафтів тільки в Новосілівській сільській раді – 0,54. Це свідчить про те, що агроландшафти території району є найбільш вразливими і потребують оптимізації використання.

Список використаних джерел

1. Про охорону земель: Закон України від 19.06.2003 №962-IV // zakon.rada.gov.ua.
2. Про затвердження Концепції збалансованого розвитку агроєкосистем України на період до 2025 року: Наказ Міністерства аграрної політики України від 20.08.2003 №280 // zakon.rada.gov.ua.
3. Головне управління Держгеокадастру в Тернопільській області [Електронний ресурс] Режим доступу: ternopilka.land.gov.ua.
4. Земельні ресурси України. / Під ред. Медведєва М.М., Лактіонової Т.М. – Київ: Аграрна наука, 1998. – 150 с.
5. Булігін С.Ю. Формування екологічно сталих агроландшафтів: Підручник для підготовки спеціалістів в аграр.вищ.навч. закладах III–IV рівнів акредитації / С.Ю.Булігін. – К.: Урожай, 2005. – 300 с.

6. Бураков В.И. Предварительные требования к проектированию в УССР территориальной структуры экспериментальных образцов почвозащитно устроенного агроландшафта на землях и почвах, не требующих специальных мелиораций: Метод. указан. / В.И. Бураков. – Х., 1988. – 66 с.

Бучик Б.

*магістрант II курсу спеціальності 014 Середня освіта (Географія)
Науковий керівник – доц. Питуляк М.В.*

ОБҐРУНТУВАННЯ ГІДРОГРАФІЧНОГО ТА ГІДРОДИНАМІЧНОГО РЕЖИМІВ ДЛЯ РОЗВИТКУ КАРСТУ ПОДІЛЛЯ

Керуючись гіпотезами К. І. Геренчука (1950 р.), А. В. Огієвського (1947 р.) та інших дослідників про те, що розвиток ерозійного рельєфу Поділля проходив під впливом неотектонічних піднять, які обумовили врізання рік, О. Д. Кучерук виявив, що перебудова гідрографічної сітки Поділля мала визначальний вплив на розвиток карсту в Товтрах, Гологорах, Вороняках, Придністровському Поділлі та Опіллі. Свідченням цього є те, що подальший розвиток ерозійного рельєфу підсилив процеси денудації (а також процеси карстування, які дещо відставали від глибинної ерозії), сприяв відкопуванню захоронених карстованих порід [1, с. 70].

Досліджуючи гідрографію як один із чинників розвитку карсту О. Д. Кучерук зробив кілька важливих висновків:

- за характером і морфологічними особливостями долин рік легко визначається наявність карсту на території вододілів. Тут він відзначив деяку закономірність. Як правило, каньйоноподібна будова долин з різким переходом до вододільних просторів вказує на закарстовані ділянки вододілів. Поза їх межами долини розширюються, набувають плавні обриси схилів і непомітно переходять у вододільні простори. Тільки за межами закарстованих масивів в них з'являються притоки;

- між коливанням рівнів води в ріках і карстових вод в закарстованій товщі тортону, сармату, крейди, юри і девону існує постійний взаємозв'язок, який обумовлює змішування різних типів вод, інтенсивність їх хімічної і механічної взаємодії, утворення тимчасових карстових озер на вододілах;

- хімічний аналіз складу вод карстових рік (район Колтова, Плугова, Зборова, урочище Липники Тростянецького лісгоспу) показав насиченість їх гідрокарбонатами і сульфатами;

- джерела, які витікають із тортонських і сарматських відкладів відкладають солі настільки інтенсивно, що забивають щілини, з яких витікають. Часто можна спостерігати 2-3 рівні висячого травертину. На одному з них (вище або нижче) джерела діють, а на другому – ні. Такі ж явища О. Д. Кучерук спостерігав в районі сіл Петриків, Шумляни, Бокова, Носова. В багатьох випадках травертин осідає на стінках тріщин і забиває їх, заставляючи шукати інший шлях для виходу. Відкладений травертин свідчить про присутність джерел, які раніше функціонували, а в теперішній час вони витікають на поверхню на схилах долин в інших місцях.

О. Д. Кучерук приділяє велику увагу карстовим озерам і рікам. Для озер він визначив закономірності їх поширення, класифікував за способами утворення (власне карстові озера, стокові карстові озера, вікна, безодні, озера, які утворилися внаслідок тимчасової або часткової кольмітації) і описав кожен їх тип. Для рік встановлює їх поширення на території Поділля, живлення і зазначає, що в минулому переважна їх більшість була транзитними. Навіть зараз частина вод, які не в силах поглинути карстові лійки і понори – стікають по їх давніх руслах. Класичним прикладом цього дослідник вважає т.з. Сорочок потоків (урочище Липники Тростянецького лісництва). На думку вченого характерною особливістю окремих сильно закарстованих масивів Поділля в тому, що завдяки наявності тут на поверхні великої кількості тріщин, понор, лійок підземний стік переважає над поверхневим [1, с. 73-74].

Весною 1962 р. в дощовий і сухий час О. Д. Кучеруком були проведені дослідження щодо визначення дебіту (витрат) карстової річки Липник і одного із сорока тимчасових потоків. Обчислені результати показали наступне: дві третіх кількості води, яка скидається потоком, поглинається понорами і щілинами, які знаходяться в днищі долини, і лише одна третя води стікає в Золоту Липу. Проте якщо врахувати, що на території вододілу Нараївка-Бибілка протікає близько 40 таких потоків, то стане очевидно, яку велику кількість води скидають вони в товщу вапняків, що карстуються, активізуючи там самим процес карстоутворення.

О. Д. Кучеруком було встановлено, що гідродинамічні умови розвитку карсту Поділля тісно пов'язані з характером, інтенсивністю, глибиною простягання різноманітних тріщин, які розсікають всю товщу порід від докембрію до мезо-кайнозою включно. Дослідником ще у 1963 р. було показано, що з глибиною тріщинуватість поступово затухає, викликаючи послаблення дренажної ролі гідрографічної сітки,

зниження інтенсивності водообміну, яка підпорядковується вертикальній зональності.

О. Д. Кучерук враховуючи особливості гідрогеології карсту Поділля виділяє гідродинамічні зони, кількість яких в окремих районах карсту різна. На їх території, крім карсту в гіпсах і ангідритах, різноманітних вапняках тортону, він відмічається у відкладах верхньої крейди, юри, девону і силуру, які залягають значно нижче врізу подільських рік. Ця особливість дала можливість, користуючись методикою Г.А. Максимовича (1963 р.) виділити в поперечній зоні сифонної циркуляції три основних шляхи розвантаження карстових вод: в товщу алювію заплав, I і II надзаплавних терас і в підруслові пустоти. У зв'язку з тим, що підруслові і заплавні відклади, а також відклади I і II надзаплавних терас лівих приток Дністра мають коефіцієнт інфільтрації менший, ніж закарстовані тріщинуваті і кавернозні вапняки, гіпси, ангідрити (чергуються з вапняками), О. Д. Кучерук робить висновок про те, що рух карстових вод в нижніх горизонтах тортону і сармату повільніший.

Другий і третій шляхи розвантаження встановлювалися методом електророзвідки і буріння свердловин. Вони повністю підтвердили існування порожнин, горизонтальних каналів і розширених тріщин, які розташовувалися на різній глибині і відділених один від одного товщами вапняків, мергелів і вапнистих пісковиків, що карстуються.

Дійсна швидкість руху карстових вод по шляхах розвантаження вивчалась методом запуску барвника. Спочатку був встановлений коефіцієнт швидкості, а потім дійсна швидкість води (0,77-2,35 м/добу).

Протягом тривалого часу О. Д. Кучерук (1948-1962 рр.) проводив дослідження, які стосуються визначення кількості води, яка поглинається відкритими і закупореними понорами під час злив і танення снігу. Так, наприклад, було встановлено, що на території відкритого карсту Гологор, Вороняк і Товтр під час літніх злив 1957 р. в лійки і понори стікало 14-15,5 м³ води, а літом 1962 – 17,3-17,9 м³/год [2].

Подібними проблемами займалися В. Н. Дублянський та Ю.І. Шутов. Вони протягом тривалого часу досліджували нахили потоків і швидкість руху підземних вод Подільсько-Буковинської карстової області.

Ще у 1969 році у праці В. Н. Дублянський та Б.М. Смольніков наголошують на ролі мінералізації і рівня насичення сульфатом кальцію підземних вод як важливого гідрогеологічного чинника розвитку карсту Поділля. Вони дослідили градієнт горизонтального вимивання гіпсів для Глумачського блоку, печери Сталактитової і Озерної.

Використовуючи градієнти горизонтального вимивання науковці також встановили швидкість корозійного розширення системи ходів Сталактитової печери. За умови, що водний потік рухається у щілині з паралельними стінками шириною 20 см, в результаті розчинення гіпсів зі стінок порожнини за добу «знімається» шар гіпсу товщиною 0,07 мм в межень і 1,2 мм – під час паводку. Ці результати збігаються з даними Н. Маслова і В. Найменко, які у 1957 році встановили, що при розчиненні природного гіпсу дистильованою водою (за швидкості 2,5 м/с, при температурі 17-18°C) середня швидкість розчинення стінок вертикальної щілини складає 20-50 мг/см² за добу. Таким чином, В. Н. Дублянський і Б. М. Смольніков для печери Сталактитової за аналогією встановлюють швидкість розчинення гіпсів – 17,3 мг/см² за добу у межень і 290 мг/см² за добу під час паводку [3, с. 101-105].

Ще у 1956 році експериментальними роботами Д. П. Прочухана встановлено, що щілина з плоско-паралельними стінками при руху в ній води, поступово розширюється і з часом набуває клиноподібної форми. Саме таку форму має переважна більшість підземних тріщинних галерей Придністровського і Покутського карстових районів.

В. Н. Дублянський і Б. М. Смольніков здогадалися, що якщо поширити отримані дані на всю площу розвитку гіпсоангідритових порід Подільсько-Буковинської карстової області, можна розрахувати швидкість розвитку карсту і показники підземної хімічної денудації. Вони використовували наступні вихідні дані:

- площа зайнята гіпсоангідритовими відкладами – 27000 км² (за Л. Кудріним, 1955 р.);
- об'єм гіпсів, ангідритів і ратинських вапняків – 486 м³ (за Л. Кудріним, 1955 р.);
- сумарний середній виніс розчинених речовин – 1612,6 мг/л (різниця середньої мінералізації води з карбонатної і гіпсоангідритної товщі і мінералізація атмосферних опадів);
- модуль підземного стоку – 2 л/с × км²/ середній для межиріччя Гнила Липа – Золота Липа – Серет – Збруч (за Н. І. Дрозд, 1966 р.);

За М. В. Родіоновим (1963 р.), активність карстового процесу (А, % за тисячоліття) можна відобразити відношенням об'єму розчиненої породи, винесеної підземними водами з карстового масиву (v), до загального об'єму порід, що карстуються (V).

Для Подільсько-Буковинської карстової області:

$$v = \frac{2 \text{ л/с} \times \text{км}^2 \times 27000 \text{ км}^2 \times 1,613 \text{ г/л} \times 31536000 \text{ сек}}{2,4 \text{ Т/м}^3} = 1,14 \text{ км}^3$$

$$A = \frac{v}{V} = \frac{1,14}{486} \times 100 = 0,23\%$$

Таким чином, згідно результатів дослідження В. Н. Дублянського і Б. М. Смольнікова, показник активності карстового процесу для Подільсько-Буковинської області становить 0,23 %, який, як виявилось, є набагато нижчим, ніж в інших карстових районах світу в гіпсах (для Башкирії – 1,65%, Кишертсько-Суксунського району – 0,80, за Максимовичем, 1963 р.) [3, с. 110-112].

У 1968 р. О. Д. Кучерук обґрунтував роль гідродинамічних умов на розвиток карстових процесів. В тому ж році дослідження відкладів гелвету проведені науковцем на території Опілля, Західного Поділля і Гологоро-Кременецького кряжу (район Рогатина, Бережан, Козлова) виявили вулканічні туфи і туфїти, що на його думку свідчить про не останню роль ювенільних вод у розвитку карсту в постміоцені. Наступна серія досліджень встановлює глибину залягання, середній дебіт, хімічний склад, твердість, напірність, мінералізацію вод, шляхи живлення нижніх закарстованих водоносних горизонтів і коефіцієнт фільтрації для них. Ці показники були визначені для міоценових, верхньокрейдових, турон-сенонських, сеноманських, юрських, девонських, силурійських відкладів.

Список використаних джерел

1. Кучерук О. Д. Карст західної частини Поділля і маршрути туристських походів в райони його поширення. Вид-во Львівськ. держ. ун-ту, Львів, 1954. –104 с.
2. Кучерук О. Д. Карст Подолья. – К.: Наукова Думка, 1976. – 194 с.
3. Ломасв О.О. Умови розвитку та районування карсту Волино-Поділля// Фіз. географія та геоморфологія, 1970.

Мазуркевич О.

*магістрант II курсу спеціальності 103 Науки про Землю
Науковий керівник – доц. Дем'янчук П.М.*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ АГРАРНОГО НАВАНТАЖЕННЯ НА ДОВКІЛЛЯ ЗАЛІЩИЦЬКОГО РАЙОНУ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Постановка проблеми. Сільськогосподарське виробництво має найбільш тривалий вплив на природне середовище Заліщицького району. Територія району характеризується високим ступенем освоєння земель, земельний фонд якого складає 4,9% від площі земель Тернопільської області. У структурі земельного фонду 72,4% займають сільськогосподарські угіддя, в тому числі рілля – 59,6%.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Питання про аграрне навантаження широко розглядається у сучасній науковій літературі, зокрема у працях М. Д. Гродзинського. Для обчислення аграрного навантаження ним запропонована формула, яка синтезує вплив низки факторів, найголовнішими з яких є площа сільськогосподарських земель та їх розораність [1]. Питання екологічної стійкості ґрунтів проти деградації вивчалися науковцями Інституту агроєкології та біотехнології УААН, зокрема Н.В. Козловим, Н.В. Палапою [2]. Ними екологічна стійкість ґрунтів проти деградації оцінювалась за співвідношенням ріллі до сумарної площі екологостабілізуючих угідь (лісовкриті території, лукопасовищні, водні угіддя, болота тощо). Максимальна стійкість ґрунтів проти деградації спостерігається при співвідношенні ріллі менше 20% і екологостабілізуючих угідь більше 80%, підвищена – 20-37 і 63-80, порогова – 38-54 і 46-62, низька – 53-70 і 30-45% відповідно. Території, в межах яких більше 70% припадає на ріллю і менше 30% на екологостабілізуючі угіддя, володіють дуже низькою протидеградаційною здатністю [2]. Висвітленню питань пов'язаних із стійкістю ґрунтів до антропогенного навантаження в межах Тернопільської області, присвячено кілька наукових робіт, зокрема Л. Янковської [3 та ін.].

Постановка завдання. Метою даного дослідження є встановлення територіальних відмінностей та групування територій сільських рад Заліщицького району за ступенем АН та екологічною стійкістю ґрунтів проти деградації, а також, на основі співставлення даних показників, групування районів області за необхідністю проведення заходів щодо оптимізації сільськогосподарського виробництва.

Методика дослідження. Аналіз аграрного навантаження (далі – АН) на територію Заліщицького району проводився за допомогою таких критеріїв, серед яких: показник розораності території, показник площі сільськогосподарських угідь, обсяг внесених добрив, показник поголів'я великої рогатої худоби та свиней, показник площі зрошуваних земель, дані щодо видів сільськогосподарських культур, що вирощуються, та ін. Показник розораності території характеризує стан земельних ресурсів. Він визначається традиційно як відношення площі ріллі до площі району. З обсягом внесення добрив і пестицидів пов'язана проблема забруднення навколишнього середовища та продукції землеробства.

Ще один показник – поголів'я великої рогатої худоби та свиней – дуже важливий і введений тому, що вплив великих тваринницьких комплексів порівнюється з впливом на природне середовище великого міста. Вид сільськогосподарських культур багато в чому характеризує ступінь впливу сільського господарства на природне середовище,

оскільки відомо, що зернові справляють менше навантаження на землю, ніж технічні та овочеві культури. Тому з урахуванням особливостей спеціалізації сільського господарства Заліщицького району за критерій було обрано питому вагу ріллі, зайнятої під зернові культури та буряки (середній показник за 5 років). Інтенсивність сільськогосподарського впливу оцінювалася за 5-бальною шкалою, для чого діапазон значень кожного критерію був розбитий на 5 інтервалів. Інтегральний показник є сумою всіх зазначених вище показників.

Виклад основного матеріалу дослідження. Грунтовий покрив Заліщицького району різноманітний. Майже всю територію займають ґрунти різного ступеня опідзоленості. Найбільш поширеними ґрунтами на території району є чорноземи опідзолені, які залягають у західній частині району і займають 29%, чорноземи реградовані – 16,6%, опідзолені ґрунти становлять 8%. Лучні і болотні ґрунти залягають на понижених елементах рельєфу – балкових долинах і заплавах.

Першим кроком дослідження було з'ясування територіальних відмінностей АН у розрізі сільських рад району.

Порівняння результатів інтегральних показників АН в розрізі рад засвідчило (рис.1), що максимальні значення (45-46 балів) має Винятинська і Садківська сільські ради (*високий рівень* АН). До групи з *підвищеним рівнем* АН належать Заліщицька міська рада, Головчинська, Кошилівська, Слобідська та інші сільські ради. До групи з *помірним показником* АН віднесено Блещанську, Буряківську, Ворвулинську та інші сільські ради. Найнижчий, *мінімальний показник* АН (25-29 балів) характерний для Городоцької, Касперівської, Кулаківської та Нирківська сільських рад.

Проведені дослідження засвідчують те, що максимальне і підвищене АН спостерігається у тих радах, де великий відсоток розораності та є великі тваринницькі комплекси, а також у тих радах, в яких в основному вирощують овочі і буряки, оскільки вони мають більший вплив на ґрунт ніж зернові. Мінімальний показник АН спостерігається в основному вздовж р. Дністер, тут с/г менш розвинене, тому що тут зосереджені заповідні об'єкти.

Другим кроком роботи було визначення екологічної стійкості ґрунтів проти деградації. Основним чинником, що негативно позначається на потенціалі стійкості ґрунтового покриву, є значна стрімкість схилів, пов'язана з особливостями рельєфу Заліщицького району, який має риси ступінчастоподібної височини, розчленованої глибокими долинами допливів Дністра (р. Джурин, р. Серет) та Серету (р. Тупа, р. Храмова) та густою яружно-балковою мережею. Це, власне, й зумовлює вразливість ґрунтів до ерозійних процесів.

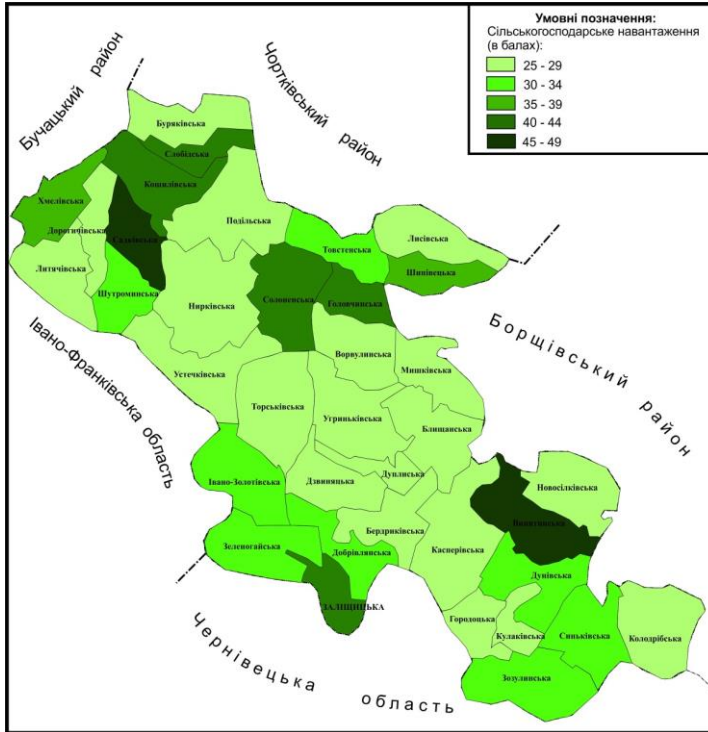

Рис. 1. Аграрне навантаження на територію Заліщицького району в розрізі рад

Користуючись даними, наведеними у роботі Л. Янковської, нами виділено чотири групи рад з різним ступенем екологічної стійкості ґрунтів проти деградації. *Високу стійкість* проти деградації мають ґрунти Литячівської, південної частини Дорогичівської, південно-західної частини Устечківської та західної частини Іване-Золотівської сільських рад (належать до I групи), оскільки тут зосереджені землі природо-заповідного фонду. Центральна частина району: межиріччя Джурин-Тула характеризується рівнем стійкості *вище середнього* (II група), а межиріччя Тула-Серет – належить до *середнього рівня стійкості* (III група). І лише східна частина Заліщицького району (східніше від р. Серет) має найнижчий рівень стійкості (IV група), й відноситься до категорії *нижче середнього*, згідно з градацією, розробленою Л. Янковською [3] для Тернопільської області.

Останнім кроком роботи було співставлення показників АН та екологічної стійкості ґрунтів проти деградації в розрізі рад та групування районів області за необхідністю проведення заходів щодо

оптимізації сільськогосподарського виробництва. Проведення радикальних заходів необхідне на землях тих рад, які характеризуються високим АН та пониженою екологічною стійкістю ґрунтів проти деградації. Додаткові та планові заходи потрібно проводити на землях тих рад, які мають підвищене та помірне АН та середню екологічну стійкість ґрунтів проти деградації. До третьої групи віднесені території рад (переважна більшість рад району), у межах яких передбачається проведення планових заходів щодо оптимізації сільськогосподарського виробництва.

Висновки. Територія Заліщицького району вирізняється значним аграрним навантаженням. Для раціональнішого й ефективнішого використання ґрунтів, як основного засобу сільськогосподарського виробництва, необхідна зміна структури земельних угідь за рахунок зниження частки орних земель та збільшення площі екологічностабільніших. Частка таких територій повинна сягати не менше 36% від загальної площі.

Список використаних джерел

1. Гродзинський М.Д. Стійкість геосистем до антропогенного навантаження. – К.: Лікей, 1995. – 233 с.
2. Козлов Н.В., Палала Н.В. Современные причины деградации и агроэкологическое состояние пахотных земель Украины // Сучасні проблеми охорони земель.– Ч.1.– К., 1997.– С. 86-88.
3. Янковська Л.В. Стійкість ґрунтів до антропогенного навантаження // Наукові записки ТДПУ ім. В.Гнатюка. Серія Географія. – 2002. - №2. – С. 189-192.

Рижуля О.

*магістрантка II курсу спеціальності 014 Середня освіта (Географія)
Науковий керівник – доц. Питуляк М.В.*

ЕКОЛОГІЧНИЙ СТАН ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ ШУМСЬКОГО РАЙОНУ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Метою статті є аналіз екологічного стану земельних ресурсів Шумського району.

Для розвитку господарського комплексу країни земля є одним із найважливіших природних ресурсів. Підґрунтям для створення ефективної державної програми національного землекористування є виявлення теоретико-методологічних засад аналізу екологічної стійкості земель, планування стратегії підтримки екологічної стійкості земель, методичне обґрунтування і розробка практичних рекомендацій

по вдосконаленню управління екологічної стійкості земель. Властивість природного середовища самостійно протистояти руйнівному впливу господарської діяльності людини до певної межі забезпечує екологічну безпеку і, відповідно має велике екологічне, соціальне та економічне значення для суспільного розвитку. Оскільки антропогенне навантаження на довкілля невинно збільшується проблема підтримки стійкості агросистем сьогодні набуває все більшої актуальності [1, 8].

Загальна площа земель Шумського району становить 83800,0 га. Найбільшу площу у районі займають сільськогосподарські землі – 56418,7 га. На землі лісового фонду припадає 21013 га, на забудовані землі – 2231,4 га, на землі під водою – 1042,3 га. Інші категорії земель займають незначні площі: заболочені землі – 402,7 га, відкриті землі без рослинного покриття – 528,8 га.

Найбільша площа сільськогосподарських угідь в Шумському районі в межах Андрушівської, Стіжоцької, Васьковецької та Великозагайцівської сільських рад (більше 4000 тис. га).

У структурі сільськогосподарських угідь сільських рад найбільшу частку займають орні землі – 71,3%, меншою є частка пасовищ – 24,8%. Найменшою є частка сіножатей (3%) і багаторічних насаджень (1%).

Найбільша частка орних земель (більше 90%) у Залізцівській і Радошівській сільських радах. Найменша частка орних земель характерна для Стіжоцької (51,3%), Ловицької (52%), Андрушівської (57,4%), сільських рад, що знаходяться у північній частині району, і на території яких є велика площа лісів.

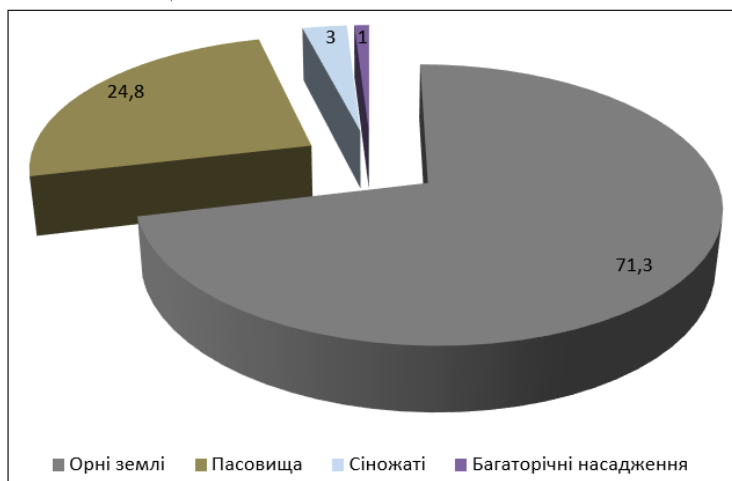

Рис. 1. Структура сільськогосподарських угідь Шумського району

Нами проведено дослідження щодо екологічної оцінки сільськогосподарських ландшафтів Шумського району за співвідношенням ріллі (P) до сумарної площі екологостабілізуючих угідь (ЕСУ – ліси, луки, пасовища, болота, водні об'єкти) за методикою М. В. Козлова та ін.. Ступінь порушення екологічної рівноваги у реальному співвідношенні $P:ЕСУ$ визначається за допомогою модифікованої шкали, яка дає можливість з високим ступенем точності оцінити екологічний стан агроландшафтів у широкому діапазоні: від оптимальних параметрів пропорції $P:ЕСУ$ (<20:>80%), властивих «еталонним» ландшафтам, – до абсолютно неприйнятних (>70:<30%), що відповідають катастрофічному стану сільськогосподарських земель.

Територія Шумського району характеризується критичним екологічним станом, де частка еколого-стабілізуючих угідь становить 48,3%. В межах району спостерігається зменшення частки еколого-стабілізуючих угідь з півночі на південь. На півночі району цей показник більший 80%. Найвищий він у Стіжоцькій та Лловицькій сільських радах (відповідно 91,7% і 83,6%). Території цих сільських рад можна віднести до групи з оптимальним екологічним станом.

У напрямку на південь в Угорській та Літовищенській сільських радах цей показник зменшується до 65-68%. Їх відносять до групи із задовільним екологічним станом.

Критичний екологічний стан спостерігається на території таких сільських рад Васьковецька, Суразька, Тилявська, Жолобківська, Соснівська, Садківська у яких частка еколого-стабілізуючих угідь в межах 46-43%.

Найбільша частка сільських рад в яких спостерігається кризовий екологічний стан (42,5%). Вони розташовані переважно в центральній частині району: Цеценівська, Вілійська, Кордишівська, Бриківська, Людвищенська, Великодедеркальська, Потуторівська, Рохманівська, Великозагайцівська, Шумбарська, смт. Шумська.

Такі територіальні відмінності зумовлені природними чинниками, а саме особливостями рельєфу, ґрунтово-рослинним покривом. У північній частині району знаходиться Кременецьке горбогір'я, вкрите дубово-грабовими лісами, тому у сільських радах спостерігається висока залісненість і відповідно значна частка еколого-стабілізуючих угідь.

Одним із показників агроекологічної стійкості є екологічна стійкість земельних ресурсів, ґрунтів. Цей показник відображає співвідношення між найбільш нестійкими угіддями, якими є орні землі і умовно стабільним (сіножаті, пасовища, ліси, чагарники). Екологічна стійкість

земельних ресурсів Тернопільщини значно вища ніж в Україні (0,41) і становить 1,44.

У Шумському районі потенціал екологічної стійкості становить 0,9. Максимальні значення цього показника в районі – 11,1 (Стіжоцька сільська рада), 5,1 (Ловицька сільська рада), 4,0 (Андрушівська сільська рада).

Такі територіальні відмінності зумовлені природними чинниками, а саме особливостями рельєфу, ґрунтово-рослинним покривом. У північній частині району знаходиться Кременецьке горбогір'я, вкрите дубово-грабовими лісами, тому у сільських радах спостерігається висока залісненість і відповідно значна частка еколого-стабілізуючих угідь.

Список використаних джерел

1. Головне управління Держгеокадастру в Тернопільській області [Електронний ресурс] Режим доступу: ternopil.ska.land.gov.ua
2. Гуторов О.І. Оцінка земельних ресурсів та ефективності інвестицій: Монографія / О.І.Гуторов /Харк. нац. аграр. ун-т. – Х., 2006. – С. 8 - 12.
3. Земельні ресурси України. / Під ред. Медведєва М.М., Лактіонової Т.М. – Київ: Аграрна наука, 1998. – 150 с.
4. Козлов М. В. Оптимізація сучасних систем землекористування на прикладі Чернігівської області: методичні рекомендації / М. В. Козлов, А. І. Мельник, Є.Л. Москальов; За ред. В. П. Патики. – К., 2004. – 19 с.

Романчук І.

*магістрант II курсу спеціальності 014 Середня освіта (Географія)
Науковий керівник – доц. Таранова Н.Б.*

ЗМІНА ТЕМПЕРАТУРИ ПОВІТРЯ В ТЕРНОПОЛІ З 1961 ПО 2017 р.

Мета статті: виявити особливості прояву глобального потепління на території міста.

Виклад основного матеріалу. Дослідження клімату Тернополя свідчать, що протягом останніх десятиліть температура та деякі інші метеорологічні параметри відрізняються від значень кліматичної норми (усередненого значення за період 1961-1990 рр.). За даними В.О. Балабух середньорічна температура повітря за останні двадцять років (1991-2010 рр.) зросла на 0,8°C відносно кліматичної норми.

Найбільший внесок у зміну річної температури в Тернополі мали літній та зимовий сезони. Їх середня температура зросла, відповідно, на

1,3°C та 1,2°C. При цьому найбільш суттєво підвищилась температура повітря у січні (2,1°C) та липні (1,6°C) [1]. Весною середня температура виросла на 0,9°C. Цей ріст значною мірою зумовлений підвищенням температури у березні (1,7°C). Температура повітря восени змінилась несуттєво (0,1°C).

У зв'язку з глобальними змінами клімату, які впливають на трансформацію регіонального клімату та окремі метеорологічні величини, середня місячна температура повітря в Тернополі протягом останніх двох десятиліть зазнала значних змін порівняно з періодом 1961-1990 рр. Температура повітря стала вищою у більшості місяців і загалом за рік, лише у вересні, листопаді та грудні вона набула дещо нижчих значень [2].

Також спостерігаємо зміни екстремальних (максимальної та мінімальної) температур. Мінімальна температура зросла у переважній більшості місяців та загалом за рік. У віковому ході максимальної температури у зимові місяці, особливо у січні, визначилася тенденція до її зростання. У літні місяці та за рік загалом тенденція до змін максимальної температури за трендом незначуща, але в останні роки максимальна температура підвищується.

Значне зростання максимальної і, особливо, мінімальної температури повітря у холодний період року зумовило зменшення кількості морозних днів ($T_{\min} < 0^{\circ}\text{C}$) та дуже ймовірно збільшення тривалості безморозного періоду (майже на тиждень за десять років). Проте, на відміну від інших регіонів, в місті кількість днів з сильними морозами ($T_{\min} \leq -20^{\circ}\text{C}$) не змінилось. Підвищення температури повітря у холодний період, яке супроводжувалось зменшенням швидкості вітру, привело до зменшення суворості зими. Зима на Тернопільщині з кінця 90-х років ХХ ст. перейшла з категорії «помірно сувора» до категорії «мало сувора».

За даними начальника Тернопільського обласного Центру з гідрометеорології ДСНС – Софінської О., за останні 20 років не спостерігалось жодного року, щоб середньомісячна температура протягом січня, лютого, липня та серпня була в межах кліматичної норми.

За даними зав. відділу синоптичної метеорології УкрНДГМІ ДСНС України та НАН України Балабух В.О., починаючи з 1997 р., середня річна температура повітря Тернопільської області – вища за норму (становить 7,2°C). Протягом досліджуваного періоду (1961-2017 рр.), тренд кількості днів із температурою вище 25°C по Тернопільській області також зростає. Тенденції зміни температури повітря у місті та по області вказують на підвищення температури повітря.

Значні зміни відбулися і в настанні весняного та осіннього сезонів (переходу температури повітря через 0°C) – цей процес навесні в Тернополі відбувається раніше на 5-6 днів і більше, порівняно з 1961 роком [3].

Відбувся перерозподіл кількості опадів в Тернополі по сезонах (у зимовий сезон кількість опадів загалом в місті зменшилась, а восени – навпаки дещо зросла, весною і влітку – змінилася несуттєво) – хоча загалом за рік кількість опадів залишилася практично без змін.

Дослідники зазначають, що кількість атмосферних опадів для території Тернополя змінилася несуттєво, проте помітними є зміни інтенсивності та характеру їх випадання. Останнім часом почастишали випадки, коли за кілька годин випадає в місті половина або місячна норма опадів. Підвищення температури повітря та нерівномірний розподіл опадів, які мають зливовий, локальний характер у теплий період і не забезпечують ефективного накопичення вологи в ґрунті, може спричинити зростання повторюваності та інтенсивності посух [4, 5].

Висновки. Зміна регіональної температури повітря на території міста Тернополя відповідає глобальним змінам клімату. Загалом, клімат Тернополя характеризується вираженою тенденцією до зростання температури повітря та збільшення кількості опадів, тому вивчення динаміки клімату на регіональному рівні є перспективним як для потреб практики містобудування, енергозбереження, так і для лісівництва, а, головне, для визначення пріоритетів транскордонного співробітництва в галузі торгівлі.

Список використаних джерел

1. Мартазинова В.Ф. Крупномасштабная атмосферная циркуляция XX столетия, ее изменение и современное состояние / В. Ф. Мартазинова, Т.А. Свердлик // *Тр.УкрНДГМІ.–1999.– Вып.246.– С.21–27.*
2. Изменение климата: Четвертый доклад об оценке Межправительственной группы экспертов по изменению климата: Вклад рабочих групп I, II, III в [под ред. Пачаури Р.К., Райзингер, А., и др.]. – Швейцария.: МГЭИК – 2007.– 104 с. 3. Опасные явления погоды на Украине / [под ред. К. Т. Логвинова]. – Л.: Гидрометеониздат.– 1972.– 236 с.
4. Паламарчук Л.В. Верифікація даних світового кліматичного центру (CRU) та регіональної моделі клімату (REMO) щодо прогнозу поля опадів в Україні за контрольний період 1961-1990 рр. / Л. В. Паламарчук, С. В. Краковська, І. П. Шедененко, Г. О. Дюкель, Н. В. Гнатюк // *Наук. праці УкрНДГМІ. – 2009.– Вип.258. – С. 69-84.*
5. Паламарчук Л.В. Сезонні зміни клімату в Україні в XXI столітті / Л.В. Паламарчук, Н.В. Гнатюк, С.В. Краковська, І.П. Шедененко, Г.О. Дюкель // *Наук. праці УкрНДГМІ. – 2010. – Вип.259. –С.104-120.*

ПОШИРЕННЯ Й АКТИВІЗАЦІЯ ГРАВІТАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА ТЕРИТОРІЇ ТЕРНОПІЛЬСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Постановка проблеми. Найбільш небезпечними на території Тернопільської області, як і на території України, екзогенними геолого-геоморфологічними процесами є гравітаційні. Вони проявляються на порівняно незначній площі, втім мають значні негативні наслідки, внаслідок здатності до швидкоплинних деформацій та руйнувань локальних та лінійних інженерно-господарських об'єктів. Активізація зсувів в багатьох регіонах України має руйнівний характер і завдає значних соціально-економічних та екологічних збитків. Тому дослідження екзогенних процесів є актуальним.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням екзогенних геологічних процесів приділяється значна увага, про що свідчить велика кількість публікацій, серед яких слід відзначити вітчизняних науковців: О.М. Адаменка, В.Н. Андрейчука, М.О. Бондар, А.М. Гайдіна, М.Г. Демчишина, О.Б. Климчука, І.П. Ковальчука, В.П. Палієнко, А.В. Лущика, Г.І. Рудька, Р. Спиці та ін. Моніторинг екзогенних геолого-геоморфологічних процесів здійснюється щорічно геологічними підприємствами Державної служби геології та надр України, результати яких подаються у щорічних зведеннях.

Мета даного дослідження – проаналізувати поширення гравітаційних процесів на території Тернопільської області.

Виклад основного матеріалу. *Гравітаційні процеси (exogenic processes)* – це процеси, які зумовлені дією сили земного тяжіння і проявляються через переміщення гірських порід з підвищених ділянок рельєфу в понижені. Відповідно, вони проявляються на схилах гір, долин рік, ярів, балок тощо.

На виникнення та розвиток гравітаційних процесів впливають різноманітні чинники. Найважливішими серед них є: геолого-літологічні, ендодинамічні, гідрогеологічні, кліматичні, гідрологічні, геоморфологічні, антропогенні.

Рельєфотворча робота гравітаційних процесів полягає у руйнуванні гірських порід у верхніх частинах схилів; переміщенні зруйнованого матеріалу під дією сил гравітації до підніжжя схилу; накопичення маси гірських порід у понижених ділянках схилу та біля його підніжжя [9].

Серед гравітаційних процесів на території Тернопільської області поширені зсуви, обвали та осипища. За даними державної служби геології та надр України [5, 8] станом на 1 січня 2017 року на території Тернопільської області зафіксовано 117 зсувів (0,5 % від усієї кількості зсувів в Україні). Їх загальна площа становить 11,74 км², тобто 0,09 % від усієї площі області (0,51 % від усієї площі зсувів в Україні). З них, в активному стані перебувають 24 (1,3 % від усіх активних зсувів в Україні), площею 1,15 км² (рис. 1).

Рис. 1. Розподіл зсувів у межах Тернопільської області (на 01.01.2017 р.)
Складено автором за даними [5].

Ураженість території Тернопільської області зсувами становить 0,09 %.

На Тернопільщині найбільше розповсюдження зсуви мають на Опіллі та на крутих схилах долин річок Стрипа, Серет, Нічлава, Збруч та їхніх приток. Вони виникають внаслідок зміни консистенції глинистих порід. Їх форма фронтальна або ниркоподібна, а розвиток відбувається стадійно – етапи швидких зміщень змінюються етапами повільного сповзання, або повного затухання процесу.

У межах забудованої території Тернопільської області [5] виявлено 38 зсувів. Зсувонебезпечні схили зафіксовані в межах міст Тернопіль на площі 0,188 км², Борщів – 0,044 км², Бучач – 0,052 км², Кременець – 0,267 км², Тербовля – 0,028 км². У зоні зсувів об'єктів господарювання немає.

Внаслідок сильного насичення водою пухких порід, які сповзають вниз під дією сили тяжіння на схилах виникають зсуви-опливини. Вони захоплюють товщу порід на невелику глибину 0,5-1,5 м. Зсуви-опливини характерні для території Опілля та інших геоморфологічних районів, де вони формують хвилястий мікрорельєф.

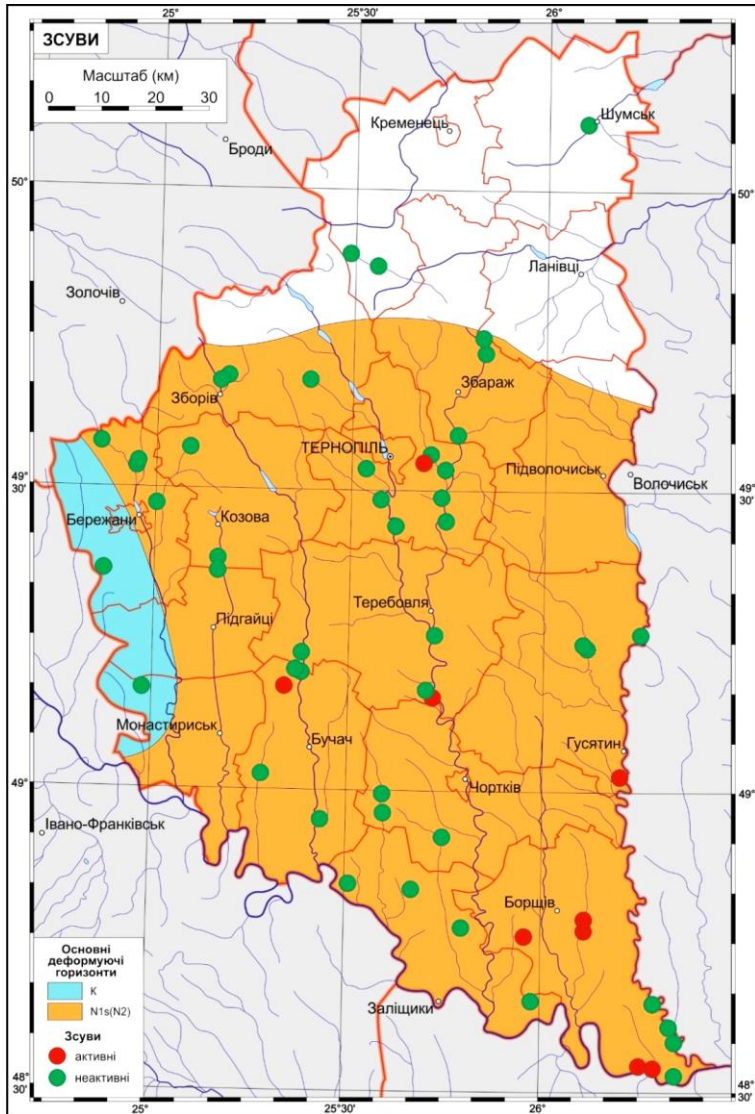

Рис. 2. Зсуви у Тернопільській області
Побудовано автором за даними [5]

Обвали найчастіше можна спостерігати в межах Кременецького горбогір'я та стрімких схилів долин Дністра, Серету, Збруча. Їх

виникненню сприяє наявність тектонічних тріщин у масивах порід. При цьому порушується цілісність порід, збільшується їх водопроникність і створюються умови для більш інтенсивного вивітрювання.

Внаслідок обвалів у рельєфі верхніх частин схилів утворюються майже вертикальні уступи, стінки зриву, карнизи, які височіють над схилами й здатні до подальшого обвалення. Стінки зриву, як правило, співпадають з площинами тектонічних тріщин і межами напластування гірських порід. У підніжжях схилів відбувається нагромадження брил та уламків порід різних розмірів.

Осипища розвиваються у крихких породах, де відсутні або майже відсутні структурні зв'язки між окремими частинками. На Тернопільщині осипища спостерігаються у нижніх частинах схилів глибоковрзаних долин річок, особливо там, де відслонюються піщано-аргілітові силурійські відклади, теригенні та теригенно-карбонатні відклади девону, неогенові вапняки, пісковики, гіпси тощо. Уздовж підніжжя внаслідок нагромадження гравітаційних мас утворюються конуси осипищ.

За період з 2004 року по 2017 рік (табл. 1) щорічно на території Тернопільської області за даними моніторингу фіксувалася однакова кількість зсувів – 117 одиниць, загальною площею 11,74 км². Вона залишається незмінною. Кількість активних зсувів також не змінювалася. Вона й надалі становить 24 одиниці, а їх площа 1,15 км². На забудованій території кількість зсувів протягом 2009-2017 рр. – 38.

Таблиця 1

Динаміка розвитку зсувів у Тернопільській області (2004-2017 рр.)

Рік	Кількість зсувів			Площа зсувів	
	загальна	активних	на забудованій території	загальна, км ²	активних, км ²
2017	117	24	38	11,74	1,15

Складено автором за даними [1, 5].

Порівняно з сусідніми областями [1, 7, 8] на території Тернопільської області небагато зсувів. Так, найбільша кількість зсувів з шести областей зафіксована у Чернівецькій. Тут їх нараховується 1468. У інших областях кількість зсувів також більша ніж на Тернопільщині: 1347 у Львівській, 805 у Івано-Франківській та 424 у Хмельницькій. Що стосується площі зсувів, то найбільша вона у Чернівецькій області – 760,2 км². Площі зсувів у Івано-Франківській, Львівській та Хмельницькій областях становлять 301 км², 292,6 км² та 20,96 км² відповідно.

Активних зсувів найбільше в Чернівецькій (154) та Івано-

Франківській областях (95). А у Львівській та Хмельницькій областях їх кількість менша ніж у Тернопільській. Найбільші площі активних зсувів розміщені в Чернівецькій та Івано-Франківській областях – 49,80 км² та 10,80 км². А найменші – у Львівській (0,42 км²) та Хмельницькій (0,0030 км²).

Також можна відмітити, що хоча загальні кількості зсувів у сусідніх областях (окрім Рівненської) є набагато більшими ніж на Тернопільщині, частка активних зсувів саме в нашій області є найбільшою і становить 20,5%. В той час, коли в Івано-Франківській області цей показник становить 11,8%, Чернівецькій – 10,5%, Львівській – 1,41%, Хмельницькій – 0,7%.

Висновки. Протягом останніх десятиліть загострились проблеми з активізацією екзогенних процесів, зокрема, гравітаційним. Дослідження цих процесів останнім часом ускладнюється, насамперед, дефіцитом оперативної інформації щодо їх активізації. Фахівцями встановлено, що внаслідок дії екзогенних процесів, а саме зсувів, обвалів, відбуваються: по-перше – катастрофи та нанесення величезних збитків; по-друге – зміна стану земель на значних територіях; по-третє – негативний вплив процесів на інфраструктуру.

Список використаних джерел

1. Активізація небезпечних екзогенних геологічних процесів на території України за даними моніторингу ЕГП. Вип. 13. – К.: Державна служба геології та надр України, 2016. – 89 с.
2. Бондар М.О. Оцінювання ризиків зсувних процесів / М.О. Бондар // Вісник Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського. – 2015. – Вип. 3/2015(92). Част. 1. – С. 123-128.
3. Вивчення зсувів на території Тернопільської області дистанційними методами [Електронний ресурс] // – Режим доступу: <http://www.pryroda.gov.ua/ua/index.php?newsid=684>.
4. Демчишин М.Г. Прогноз и предупреждение оползневых явлений на территории Украины / М.Г. Демчишин. – К.: Ин-т геол. наук, 1982. – 53 с.
5. Інформаційний щорічник щодо активізації небезпечних екзогенних геологічних процесів на території України за даними моніторингу ЕГП – К.: Державна служба геології та надр України, 2017. – 101 с.
6. Ковальчук І. Регіональний еколого-геоморфологічний аналіз / І. Ковальчук. – Львів: Інститут українознавства, 1997. – 400 с.
7. Національна доповідь про стан техногенної та природної безпеки в Україні у 2008 р. – К.: – 2009.
8. Національна доповідь про стан техногенної та природної безпеки в Україні у 2017 р. – К.: – 2018.
9. Новейшая геодинамика и ее отражение в рельефе Украины/ Палиенко В.П.; Отв.ред. Маринич А.М.; АН Украины. Институт географии. – К.: Наук. думка, 1992. – 116 с.
10. Палієнко В. П. Сучасна динаміка рельєфу України : Моногр. / В. П. Палієнко, А. В. Матошко, М. Є. Баршевський, Р. О. Спиця, Б. О. Вахрушев; Ін-т географії НАН України. – К. : Наук. думка, 2005. – 268 с.

Брославська Т.

*магістрантка II курсу спеціальності 106 Географія
Науковий керівник – доц. Заблоцький Б.В.*

ФОРМУВАННЯ ГРЕЦЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ МЕНШИНИ НА ТЕРИТОРІЇ ДОНБАСУ (СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ)

У статті автор аналізує політику Російської імперії щодо примусового переселення греків Криму у Приазов'я та процес створення грецьких поселень на території сучасної України в період XVIII-XX століть.

Актуальність дослідження. Формування національного складу населення сучасної України відбувалося протягом багатьох століть. Вивчення історії появи національних меншин на території України, дає можливість прослідити та проаналізувати процес прояви та існування етнічних груп, їх культуру, соціальну зайнятість, вплив та політичний процес у регіоні.

Тому дослідження появи грецьких поселень у Донецькій області, сприятиме більш глибокому розумінню національного питання сучасності, виробленню моделі національних відносин та їх еволюції.

Аналіз попередніх досліджень та публікацій. Серед монографій та публікацій українських і зарубіжних науковців, відсутній широкий спектр спеціальних праць, які б відображали цілісну картину появи та існування грецьких поселень у Донецькій області. До таких праць можна віднести роботу Гедьо А.В. [1].

Олександр Рибалко у статті «Кримські греки Донеччини. Від Константинополя до Урзуфа» показує процес заснування грецьких поселень на території сучасної Донецької області [2].

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у вивченні та систематизації матеріалів, які стосуються вказаної проблематики, а також у з'ясуванні особливостей формування грецької етнічної меншини на Донбасі.

Метою дослідження обумовлені завдання, зокрема: дослідити особливості формування грецьких поселень у Приазов'ї та вплив держави на їх життя.

Виклад основного матеріалу. Ще в часи великої грецької колонізації на території України було створено десятки грецьких

поселень. Проте через постійні напади кочівників та загибель Візантійської імперії грецькі поселення на території України збереглися до XVIII ст. лише на Кримському півострові.

Формування сучасної грецької національної меншини на території Донбасу безпосередньо пов'язана з завоюванням в XVIII ст. Російською імперією Кримського ханства. Після підписання у 1774 році Кючук-Кайнарджийського мирного договору, Російська імперія намагається закріпити свою владу в Кримському ханстві та ставить на престол свого хана Шагін Геряя, який одразу приступає до реформування армії та системи управління ханством. Ці дії Шагін Геряя та невизнання його Османською імперією створюють загрозу початку нової зтяжної війни за Крим. Тому Катерина II вирішує підірвати економіку Кримського ханства та не допустити повернення його в сферу впливу Турецької імперії. Основними платниками податків в ханстві були християни. Тому Катерина II вирішує виселити християн з Криму за завойовані в турків землі.

Нестабільність у внутрішній політиці, постійні заворушення та російсько-турецьке протистояння у зовнішній політиці поступово приводили Кримське ханство до занепаду. Населення ханства потерпало від голоду, анархії та постійної небезпеки для християнського населення. Вже у 1777 році простежують перші хвилі еміграції кримських греків та вірмен до південних кордонів Російської імперії. Для останньої було вигідним це з декількох причин. Перша – послаблення влади Шагін Геряя, щоб привести економічну та політичну систему до краху. Друга – заселення південних земель Новоросійської губернії [1].

Щоб спростити процес переселення греків у Приазов'я російські чиновники знайшли помічника серед місцевих греків. Ним став очільник кримських християн митрополит Ігнатій. У 1778 році Катерина II підписала наказ про проведення переселення греків, грузинів, волохів, вірменів, що сповідували православ'я на новостворені Новоросійську та Азовську губернії.

Кримським християнам гарантували звільнення від сплати податків та військової повинності на тривалий строк, вільний соціально-економічний розвиток, адміністративно-територіальна автономія поселень, дозволялося будувати церкви. Натомість греки повинні були прийняти російське підданство, утримувати дороги та годувати військо у випадку війни. Грекам, грузинам та волохам надавалась територія у Північному Приазов'ї, вірменам – в пониззі річки Дон, де вони заснували місто Нахичеван (сучасний Ростов-на-Дону).

Рис.1. Кількість переселених християн з Криму

Спочатку греки просили видати їм землі між Орїлляю та Самарою на березі Дніпра, але оскільки ці землі уже були заселені, то Катериною ІІ було підписано розпорядження про виділення території під грецькі поселення в місті Марієполь. Так, з'явилася грецька округа у Маріупольському повіті Азовської губернії. Тодішнє місто Павловськ перейменовувалось на Маріуполь, що означало місто Марії. На 1781 році тут проживало 14483 греки. Зменшення чисельності грецького населення свідчило про непросту ситуацію, яка склалася при освоєнні нових земель. Усе потрібно було починати спочатку: зводити будинки, розорювати цілину, відроджувати сільське господарство. Недивно, що уже через деяких час знову з'являються думки про переселення до Греції чи Криму. Висока смертність, нестача продуктів харчування, реманенту тощо, свідчили про вкрай важке становище греків на новій території. Попри все російська влада всіляко намагалася не допустити повернення греків до Криму, в основному силовими методами.

Самі ж греки ділилися на дві групи – румеї і уруми. Перші спілкувалися між собою румейським діалектом грецької мови, другі – відносяться до групи тюркських мов. За мовним принципом визначалася і територія розселення грецького населення по Маріупольській окрузі. Окремо засновувались румейські та урумські поселення. До змішаних відносилися Маріуполь та Велика Новосілка.

Таблиця 1

Грецькі поселення Донецької області

Румейські поселення	Урумські поселення
Стила	Карань
Роздольне	Комар
Малоянісоль	Мангуш
Сартана	Старомлинівка
Урзуф	Стара Ласпі
Чердакли	Старобешеве
Чермалик	Старий Крим
Ялта	Улакли

Процес асиміляції грецького населення почався з реформами Олександра II, коли 1864 році офіційно мовою викладання у школах стає російська. Так вже у XIX ст. серед греків формується двомовність, яка згодом переростає у домінування російської мови у книгодрукування, богослужінні та спілкуванні [2].

На 1926 рік греків в Україні нараховувалось 104,5 тисяч. З них 83% вважали грецьку мову рідною.

З початком політики коренізації було створено спеціальні грецькі національні райони. Було почато вивчення новогрецької мови румеями та урумами. Та з початком 30-х рр. XX ст. почались репресії радянської влади проти грецьких національних меншин [2].

У 1937 році була проведена ціла операція пов'язана із репресіями грецького населення. Репресовано було майже 6 тисяч осіб, котрих звинувачували у створенні повстанських загонів проти радянської влади, бажанні повалити існуючу владу, шпигунстві, контрреволюційній діяльності. Це були переважно чоловіки у віці від 20 до 50 років, з них 93% були розстріляні. Масові репресії проти етнічних греків тривали до березня 1938 року. У 2017 році у Маріуполі була проведена науково-практична конференція «Трагедія греків України в історичній пам'яті українців (80-ті роковини репресивної «грецької операції») на якій обговорювали причини, процеси та наслідки грецьких репресій, ділились свідченнями очевидців [3].

З 1947 року у грецькі поселення починають переселяти людей із Західної України. Наприклад, в Андолу переселено 47 сімей з Львівської області. Це сприяло поширенню процесу асиміляції грецького населення з українцями [4].

Період Хрущовської відлиги припинив репресії. Але питання відродження національної самобутності не розглядалося. Оскільки, панувала ідея створення радянського народу. Уже з кінця 1980-х років, коли почався період перебудови, грецькі спільноти почали

відновлювати свої права. Повністю це вони змогли зробити після розпаду Радянського Союзу.

Висновки. Саме завдяки національній пам'яті греків про їх примусове переселення з Криму Російською імперією, обмеження в правах та примусову асиміляцію, а також репресії греків у 1930-х рр. зумовили їх проукраїнську позицію з початком агресії Росії на Донбасі. Підтримка України грецькою меншиною у Донецькій області стала одним з важливих чинників збереження районів компактного проживання греків під контролем України, а саме: Володарського району та Маріуполя з прилеглими територіями (Донецька область).

Список використаних джерел

1. Гедьо А.В. Переселення греків з Криму у 1778 році // Український історичний журнал. – 2001. – №1. – С.73–83.
2. Рибалко Олександр. Кримські греки Донеччини. Від Константинополя до Урзуфа // Тиждень.ua: <http://tyzhden.ua/Society/137889>.
3. Греки Призов'я згадали репресії 1937 року // Телеканал До тебе: <https://www.youtube.com/watch?v=1aaDX4k-IXw>.
4. Нацменшини на лінії розмежування: греки Призов'я // Радіо Свобода: <https://www.radiosvoboda.org/a/greeks-of-the-azov-sea/28989654.html>.

Возняк Т.

*магістрантка II курсу спеціальності 106 Географія
Науковий керівник – проф. Заставецька Л.Б.*

РЕЛІГІЙНІ КОНФЕСІЇ НА ТЕРНОПІЛЬЩИНІ

Актуальність дослідження. Упродовж 2010-2018 рр. відбулися значимі зміни в конфесійно-церковному самовизначенні громадян, які відносять себе до православ'я: число вірних Української Православної Церкви зменшилося майже вдвічі (з 24% до 13%), натомість так само майже вдвічі зросло число вірних Української Православної Церкви – Київський патріархат (з 15% у 2010р. до 29% у 2018р.).

Основна частина. Упродовж 2010-2018рр. практично не змінилася частка прихильників національної орієнтованості церкви та релігії; наразі вона становить близько третини опитаних, проте порівняно з 2014 р. стало менше противників такої точки зору. Істотно відрізняються позиції з цього питання вірних різних церков: якщо серед вірних УГКЦ прихильники національної орієнтованості церкви та релігії становлять більшість (57%), серед вірних УПЦ-КП – відносно

більшість (47%), то серед вірних УПЦ відносно більшість (49%) становлять противники такої точки зору.

Рівень і характер релігійності українського суспільства. Число тих, хто вважає себе віруючим, у 2010-х роках було більшим (коливалось у діапазоні від 67% до 76%), ніж у 2000 р. (коли воно становило 58%). Дослідження 2014 р. зафіксувало зростання, порівняно з «довоєнним» 2013 р., числа тих, хто вважає себе віруючим, з 67% до 76% – цей показник досі залишається найвищим за всі роки спостережень. Після цього спостерігалось його зниження (до 67%, тобто до рівня 2013р.), але у 2018 р. зафіксований дещо вищий рівень – 72% (тобто близький до рівня 2016 р., коли він становив 70%).

Конфесійно-церковне самовизначення. З 2000 р., коли Центр Разумкова вперше провів опитування з релігійної тематики, відзначалася стала тенденція поступового зростання частки вірних УПЦ-КП серед громадян України – якщо у 2000 р. вони становили 12%, то у 2018 р. – 29% усіх опитаних. Частка вірних УПЦ помітно зросла між 2000-м і 2010 рр. (з 9 до 24%), проте надалі спостерігалось її зниження (до 12% у 2017 р.). У 2018 р. цей показник не змінився на статистично значимому рівні (13%) порівняно з 2017р.

Греко-католицизм на терени Тернопільщини впроваджено після приєднання до Унійної Церкви Львівської єпархії.

У 1946 р. на території області діяли 8 чоловічих монастирів, 4 жіночих і 18 жіночих чернечих груп УГКЦ: згромадження василіян, редemptористів, студитів, служебниць, сестер Пресвятої Родина та Святого Йосафата (близько 200 осіб).

На Синоді єпископів УГКЦ (травень 1992 р.) створено Тернопільську і Зборівську єпархії.

Згідно з рішенням (2000 р.) Синоду єпископів УГКЦ Тернопільщина була поділена на дві єпархії: Тернопільсько-Зборівську (владика Михаїл Сабрига; після його смерті від 1 липня 2006 – адміністратор, а потім ординарій владика Василь (Семенюк); із осідком у Тернополі) та Буцацьку (владика Дмитро (Григорак), осідок у м. Чортків).

На Тернопільщині на 1 січня 2007 р. – 290 релігійних громад УАПЦ, 1 Тернопільсько-Подільська єпархія (глава – митрополит Мефодій), 1 монастир, 1 духовний заклад – семінарія у місті Терехів, 72 священнослужителі, 55 недільних шкіл, 81 культова споруда у власності, 173 – у користуванні, 28 храмів у почерговому користуванні, 4 приміщення пристосовані під молитовні.

На 2007 р. в Тернопільській області Православна церква Київського патріархату нараховувала: 2 єпархії – Тернопільсько-Кременецьку (очолює владика Іов) та Тернопільсько-Буцацьку (владика Нестор),

207 громад, 2 монастирі (3 черниці), 2 духовних навчальних заклади, 243 священнослужителі, 94 недільні школи.[3]

Станом на 1 січня 2015 до складу Тернопільської єпархії УПЦ КП входило 345 парафій у 16 благочиннях по адміністративних районах області, зареєстровано 3 монастирі. Загальна кількість священнослужителів – 259.

РКЦ Тернопільщини належить до Львівської архієпископії і поділяється на 2 деканати – Тернопільський і Чортківський, частина РКЦ (Бережани, Підгайці) належить до Галицького деканату (Івано-Франківської області).

На Тернопільщині діяли монастирі бернардинців. Вони були зведені в Гусятині (1610), Збаражі (1627), Бережанах (1638); костели – в селах (нині Збарзького району): Грицівці (1894), Стрийка (1901), Максимівка та Синява (1908), Зарудечко (1934), Кретівці (1936). Нині бернардини на Тернопільщині мають монастирі в м. Збараж і с. Старий Скалат Підволочиського району[9].

Близько 1720 року князь Міхал-Сервацій Вишневецький заснував колегію єзуїтів у Крем'янци, яка проіснувала до 1773 року.

Єзуїти перебували на Західній Україні до 1939 р. У 1891-1901 рр. в Тернополі зведено єзуїтський костел (в радянський час перебудований на цивільне приміщення).

Є у Тернопільській області і адвентисти. Тут діє 15 громад: у м. Тернопіль по вул. Чумацька, 29, у містах та містечках Кременець, Збараж, Підволочиськ, Чортків, Терехівка, Бучач, Гусятин, Золотий Потік, Ланівці, Товсте, Шумськ, у селах Богданівка, Великі Вікнини, Кам'янки.

В області діють 16 громад Всеукраїнського союзу об'єднань ЄХБ (баптистів), які мають 10 недільних шкіл. Також є 3 громади, що не входять у дане об'єднання, одна з них має недільну школу.

На Тернопільщині є лютерани, які належать до Української Лютеранської Церкви і мають парафії в м.Тернопіль, с. Лазарівка та м. Кременець. В області є єдиний в Україні навчальний заклад УЛЦ – Лютеранська богословська семінарія Святої Софії (ЛБССС).

У 1924 р. в Тернопільському воєводстві — 2484 лютерани, які проживали в 23 німецьких поселеннях-колоніях: м. Чортків, села Полівці, Ягільниця (нині Чортківського району), Бекерсдорф (нині належить до с. Новосілка Підгаєцького району), Конопківка (нині Терехівлянського району), Броніславівка та Казимирівка (нині Зборівщина) та інші.

Перше хрещення Євангельських Християн на Тернопільщині відбулося 21 серпня 1921 р. в с. Свинюхи (нині Очеретне)

Кременецького району (засновник громади – П. Довгалюк). Згодом виникли громади в селах Печірна і Передмірка, нині Лановецького, Старий Олексинець Кременецького, Бичківці Шумського, Костянтинівка, Великий Глибочок, Малий Ходачків Тернопільського районів.

У 1921-1945 рр. на Тернопільщині було 82 громади (органіції).

На 1 січня 2010 зареєстровано 103 релігійні організації ХВС, у тому числі 1 обласне об'єднання, 99 релігійних громад, 1 місія і 2 духовні навчальні заклади. Працюють 165 священнослужителів, 54 недільні школи, є 66 культових споруд. Керівник обласного об'єднання ХВС (п'ятидесятників) – єпископ В. Терещенко.

На сьогодні в Тернопільській області діють 35 релігійних громад Свідків Єгови, у тому числі 13 – у м. Тернопіль, які об'єднують близько 3 тис. членів; старійшина – З. Ткач. Культові споруди збудовані у містах Тернопіль (2), Борщів, Бучач, Тербовля та в с. Горигляди Монастирського району [12].

Висновки. Ставлення громадян до різних релігій і релігійних течій є переважно або позитивним, або байдужим. Найчастіше висловлювалося позитивне ставлення до православ'я – 78% (від 82% у Центральному регіоні до 74% – на Сході). Позитивне ставлення до греко-католицизму висловили 42% респондентів, байдуже – 39%, негативне – лише 4%.

Стосовно всіх інших релігій і релігійних течій загалом по країні переважає байдуже ставлення, однак, привертають увагу й досить значні частки опитаних, які засвідчили негативне ставлення, зокрема до ісламу (19%), євангелічних і харизматичних церков (16%), іудаїзму (14%), протестантизму (13%). У питанні ставлення до деяких релігій і релігійних течій дуже виразними є регіональні відмінності. Так, на Заході переважна більшість (74%) опитаних засвідчили позитивне ставлення до греко-католицизму – тоді як у решті регіонів відносна більшість опитаних є до нього байдужими (від 46% у Центрі до 38% на Півдні); подібним є розподіл позицій стосовно римо-католицизму: на Заході позитивне ставлення до нього виявили більшість (61%) опитаних, у решті регіонів відносна більшість засвідчили байдуже ставлення (від 49% у Центрі до 39% на Півдні).

Спостерігаються певні відмінності у ставленні до окремих конфесій також і від церковно-конфесійної належності респондентів. Так, якщо відносна більшість (48%) вірних УПЦ-КП висловлюють позитивне ставлення до греко-католицизму, то відносна більшість (45%) вірних УПЦ ставляться до нього байдуже. Така ж тенденція виявляється і у ставленні до римо-католицизму – відносна більшість (43%) вірних

УПЦ-КП позитивно ставляться до нього, тоді відносна більшість (46%) вірних УПЦ – байдуже.

Список використаних джерел

1. Гуцал П., Ониськів М. Бернандинці // Тернопільський енциклопедичний словник: у 4 т. / редкол.: Г. Яворський та ін. — Тернопіль : Видавничо-поліграфічний комбінат «Збруч», 2004. – Т. 1 : А – Й. – С. 115.
2. Історія Тернопільської єпархії // Сайт Тернопільської єпархії УПЦ КП.
3. Підставка Р., Рибчинський О. Язловець – 640. Історія, архітектура, туризм. – Збараж, 2013. – С. 6.
4. Стоцький Я. Римо-католицька церква на Тернопільщині // Тернопільський енциклопедичний словник : у 4 т. / редкол.: Г. Яворський та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний комбінат «Збруч», 2008. – Т. 3 : П – Я. – С. 180.
5. Стоцький Я. Українська православна церква Київського патріархату (УПЦ КП) на Тернопільщині // Тернопільський енциклопедичний словник: у 4 т. / редкол.: Г. Яворський та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний комбінат «Збруч», 2008. – Т. 3: П – Я. – С. 490.
6. Стоцький Я. Українська православна церква Московського патріархату (УПЦ МП) на Тернопільщині // Тернопільський енциклопедичний словник: у 4 т. / редкол.: Г. Яворський та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний комбінат «Збруч», 2008. – Т. 3: П – Я.

Гуменюк В.

*магістрантка I курсу спеціальності 014 Середня освіта (Географія)
Науковий керівник – доц. Потокій М. В.*

СТРУКТУРНІ ЗРУШЕННЯ В ЗОВНІШНІЙ ТОРГІВЛІ ТОВАРАМИ В ТЕРНОПІЛЬСЬКІЙ ОБЛАСТІ (НА ПРИКЛАДІ ЕКСПОРТУ ТОВАРІВ)

Метою статті є показ змін, що відбулися за останні п'ять років у структурі експорту товарів із Тернопільської області, виявлення причин таких змін.

Виклад основного матеріалу. В Тернопільській області обсяги зовнішньої торгівлі товарами невинно зростають. Цьому сприяють як об'єктивні, так і суб'єктивні чинники, серед яких зростання виробництва товарів, що призначені для вивезення за межі області, потреба в таких товарах в країнах-партнерах, цінова політика тощо.

Із року в рік змінюється кількість підприємств і закладів Тернопільської області, які здійснюють експорт товарів, а також число країн-партнерів у зовнішньоторговельних зносинах (таблиці 2 і 3).

Таблиця 1

Динаміка експорту товарів із Тернопільської області, млн. дол. США*

Рік							
2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
131,4108	241,4281	236,8714	365,0856	358,9739	290,9828	294,2609	380,1937

*) За даними Головного управління статистики у Тернопільській області

Таблиця 2

Кількість підприємств Тернопільської області,
які здійснювали експорт товарів*

2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
149	166	145	144	162	177	179	215

*) За даними Головного управління статистики у Тернопільській області

Таблиця 3

Кількість країн-партнерів у експорті товарів*

Роки										
2005	2007	2008	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
48	49	45	48	56	56	63	60	73	82	87

*) За даними Головного управління статистики у Тернопільській області

Частка експорту товарів у загальному обсязі експорту також змінюється і має тенденцію до зменшення.

Таблиця 4

Обсяги експорту товарів і послуг*, млн. дол. США

Показник	Роки										
	2005	2007	2008	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Увесь експорт	80,6	132,9	154,4	139,3	250,1	250,7	381,8	379,0	308,1	347,9	401,6
Частка, %	94,4	93,0	93,5	94,3	96,5	94,5	95,6	94,7	94,4	84,6	94,7

*) За даними Головного управління статистики у Тернопільській області

Щорічні темпи приросту експорту товарів від 2000 по 2017 роки склали загалом від 1,7% (2000-2001 роки) до 31,9% (2013-2016 роки), що пояснюється кон'юнктурою ринку та експортними можливостями підприємств Тернопільської області.

Загалом експорт товарів із Тернопільської області можна характеризувати за шістьма основними групами: 1) продовольчі товари і сировина; 2) продукція паливно-енергетичного комплексу; 3) продукція

нафтохімічного комплексу; 4) деревина і вироби з неї; 5) чорні та кольорові метали; 6) машинобудівна продукція.

Таблиця 5

Динаміка розподілу експорту товарів за основними групами товарів,
млн. дол.*

Рік	Основні групи товарів					
	Продовольчі товари і сировина	Продукція паливно-енергетичного комплексу;	Продукція нафтохімічного комплексу	Деревина і вироби з неї	Чорні та кольорові метали	Машинобудівна продукція
2005	36,0765	0,0021	1,2654	10,5945	3,8156	4,8553
2010	22,1927	0,0048	2,5644	11,5772	0,5522	68,1562
2011	74,1091	-	14,5675	13,3386	0,5389	105,1691
2012	89,2734	-	5,7384	10,6886	0,8241	97,0008
2013	132,1565	-	3,6618	9,5546	0,7036	176,4783
2014	135,6509	-	7,1231	12,3892	1,1852	172,7699
2015	110,6586	-	9,8960	5,5197	3,0440	136,9422
2016	101,5508	-	14,5750	13,9238	2,0559	136,7797
2017	149,8494	-	23,5408	13,0882	3,5428	155,5307

*) За даними Головного управління статистики у Тернопільській області

Звертає на себе увагу той факт, що обсяги експорту товарів зросли у 2017 р. у порівнянні із 2005 роком у більш ніж у чотири рази. За цей час значно зросли експортні поставки всіх видів товарів, окрім продукції паливно-енергетичного комплексу (з 2010 р. з області такі продукти не експортуються).

Продовольчі товари і сировина. Серед них основну частку займають *продукти рослинного походження*. Загальний обсяг їх експорту складав у 2014 р. 110,7 млн. дол., у 2017 р. – 83,1 млн. дол. чи 22% всього експорту товарів. Основна частка припадає на експорт зернових культур – 54,5 млн. дол.

У 2017 р. із області вивезено 210,3 тис тонн *пшениці* на суму 31,9 млн. дол. (у 2013 р. вивезено 67,897 тис. тонн на суму 16,0 млн. дол., у 2014 р. – 115,990 тис. тонн на суму 22,248 млн. дол., у 2016 р. 182,787 тисяч тонн на суму 26,001 млн. дол).

Експорт *жита* у 2017 р. склав 129,4 тонн на суму 24,8 тис. дол. У 2013 р. і 2014 р. жито не експортувалося, а у 2016 р. його було вивезено 65,4 тонн на суму 10,2 тис. дол.

Експорт *ячменю* у 2017 р. склав 55,3 тис. тонн на суму 7,5 млн. дол. У 2013 р. ячмінь не експортувався, у 2014 р. його вивезено 35,765 тисяч

тонн на суму 7,015 млн. дол., у 2016 р. – 19,189 тисяч тонн на суму 2,422 млн. дол.

Експорт вівса у 2017 р. сягав 373,1 тонн на суму 68,2 тис. дол. У 2013 р. овес не експортувався. У 2014 р. його вивезено 42,9 тонн на суму 7,8 тис. дол., у 2016 р. – 2,793 тисяч тонн на суму 363,3 тис. дол.

У 2017 р. за межі України з Тернопільської області вивезено 101,8 тис. тонн *кукурудзи* на суму 14,9 млн. дол. У 2013 р. обсяг експорту цієї зернової культури складав 216,265 тисяч тонн на суму 49,837 млн. дол., у 2014 р. – 260,236 тисяч тонн на суму 45,630 млн. дол., у 2016 р. – 66,616 тисяч тонн на суму 9,792 млн. дол.

Експорт *гречки* у 2017 р. склав 132 тонни на суму 74,2 тис. дол. У 2013 р. її було вивезено 125 тонн на суму 55 тис. дол., у 2014 р. – 385,5 тонн на суму 136,1 тис. дол., 2016 р. – 130,8 тонн на суму 49,3 тис. дол.

У 2017 р. експорт насіння *соняшника* склав 22 тонни на суму 9 тис. дол.

На групу **продуктів тваринного походження** припадає 37,5 млн. дол., у тому числі на експорт *м'яса і м'ясопродуктів* – 31,4 млн. дол. (вивозиться понад 10 тисяч тонн м'яса на суму 31 млн. дол.). У 2013 р. вивозилося 5,334 тисяч тонн на суму 22,256 млн. дол., у 2014 р. – 2,622 тисяч тонн на суму 10,502 млн. дол., у 2016 р. 8,155 тисяч тонн на суму 19,896 млн. дол. У незначних обсягах вивозиться *м'ясо птиці і субпродукти із домашньої птиці*: у 2014 р. – 300 тонн на суму 717,1 тис. дол., у 2016 р. – 433,616 тонн на суму 322,2 тис. дол., у 2017 р. – 47,66 тонн на суму 57,3 тис. дол.

У 2017 р. область перестала експортувати *молоко і молочні продукти*. У 2013 р. його вивозилося 575 тонн на суму 2,0888 млн. дол., у 2014 р. – 130 тонн на суму 372,3 тис. дол., у 2016 р. – 8 тонн на суму 15,2 тис. дол.

У 2014 р. експортовано 20 кг вершкового масла і та інших молочних жирів на суму 100 доларів. У 2016 р. експорт масла складав 110 тонн на суму 332 тис. дол., у 2017 р. – 905,5 тонн на суму 3,7499 млн. дол.

Обсяг експорту **готових харчових продуктів** складає 15,5 млн. дол.

У цій групі товарів важливим є експорт цукру. У 2017 р. його вивезли на суму 1,8 млн. дол. (3,7 тисяч тонн; у 2013 р. його експортували 4,442 тисяч тонн на суму 2,233 млн. дол., у 2014 р. – 4647 тонн на суму 245,1 тис. дол., у 2016 р. – 900,8 тонн на суму 408,9 тис. дол.).

Інша важлива продукція на експорт – продукти переробки зерна чи продукція борошномельно-круп'яної промисловості: у 2014 р. їх вивозили у обсязі 745,5 тис. дол., у 2017 р. – 13,2 тис. дол.

За межі України вивозять продукти переробки овочів на суму 8,3 млн. дол. (у 2013 р. їх вивозили на суму 10,042 млн. дол.) та залишки та відходи харчової промисловості – у 2017 р. на суму 4,8 млн. дол. (у 2014 р. на суму 288,8 тис. дол.).

У 2013 р. з області вивозилися *хлібобулочні та кондитерські вироби* в обсязі 157,2 тонн на суму 36 тис. дол., у 2014 р. – 342,3 тонн і 745,5 тис. дол., у 2016 р. – 183 тонни і 318,9 тис. дол., у 2017 р. – 267,9 тонн і 533,5 тис. дол.

У 2013-14 рр. з області вивозилися горілка (у 2013 р. – 4596 л у перерахунку на 100% спирту на суму 26,3 тис. дол., у 2014 р. – 4660 л на суму 26,9 тис. дол.). У 2016 р. було вивезено 158,7 тисяч літрів етилового денатурованого спирту на суму 127 тис. дол.

Обсяг експорту *жирів та олій тваринного чи рослинного походження* складає 13,8 млн. дол. (у 2014 р. – 1,418 млн. дол.).

Продукція нафтохімічного комплексу. Експорт *продукції хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості* складає 15,9 млн. дол. Сюди входить експорт білкових речовин – 15,1 млн. дол. (у 2014 р. – 4,343 млн. дол.), фармацевтична продукція – 0,6 млн. дол. (у 2014 р. – 514,7 тис. дол.), різні органічні хімічні сполуки – 59,1 тис. дол. (у 2014 р. – 42,4 тис. дол.), дубильні екстракти – 10,2 тис. дол. (у 2014 р. – 1,1 тис. дол.), ефірні олії – 22,1 тис. дол. (у 2014 р. 146,2 тис. дол.), мило й поверхнево активні органічні речовини – 48,9 тис. дол. (у 2014 р. – 153,2 тис. дол.), різноманітна інша хімічна продукція на суму 3,2 тис. дол. (у 2014 р. на суму 215,4 тис. дол.). Крім того, у 2014 р. вивозилися добрива у обсязі 6,4 тонн на суму 7,5 тис. дол.

Експорт *пластмас і полімерних матеріалів* складає 7,7 млн. дол., гумових виробів – 14,3 тис. дол. У 2014 р. їх вивозилося відповідно на суму 1,7 млн. дол. і 20,9 тис. дол.

Область експортує також натуральне й штучне хутро (1,6 млн. дол.), шкіри (0,8 млн. дол.) і вироби із шкіри (16,1 тис. дол.). У 2014 р. ці показники становили відповідно 1,989 млн. дол., 3,988 млн. дол. і 23,4 тис. дол.

Деревина і вироби з неї. Експорт цієї групи товарів складає понад 13 млн. дол. Експортується деревина на суму 12,2 млн. дол. (понад 12 тисяч куб. м), папір і картон (0,9 млн. дол.), друкована продукція (12,8 тис. дол.). У 2014 р. ці показники становили відповідно 11,2 млн. дол., 1,2 млн. дол., 126,2 тис. дол.

Серед продукції текстильної промисловості (суму експорту складає 4,8 млн. дол.) варто виділити експорт одягу із текстилю та аксесуарів до нього (4,5 млн. дол.) і експорт трикотажного одягу та аксесуарів до нього (190 тис. дол.). Експорт головних уборів не перевищує

95 тис. дол. Крім того, із області вивозяться вироби з каменю, гіпсу та цементу (вартість експорту – майже 304 тис. дол.), скло і вироби з нього (вартість експорту – 338 тис. дол.) і керамічні вироби (1,4 тис. дол.). Вартість експорту дорогоцінного й недорогоцінного каміння складає 5,6 млн. дол. (вивозиться головним чином до Швейцарії).

Чорні та кольорові метали і вироби з них. Обсяги експорту сягають 3,7 млн. дол., із яких на, власне, чорні метали припадає 1,4 млн. дол. і 2,1 млн. дол. – на вироби з них. У дуже незначних обсягах область експортує інструменти і ножові вироби (75 тис. дол.), алюміній і вироби з нього (23,3 тис. дол.), мідь і вироби з неї (5,9 тис. дол.) інші вироби з недорогоцінних металів (всього на суму 64,7 тис. дол.).

Машинобудівна продукція. Обсяг експорту складає 155,5 млн. дол. Найбільша частка в даній групі товарів припадає на електричні машини – 152,7 млн. дол. Вивозяться також котли і машини (2,1 млн. дол.) наземні транспортні засоби (179,3 тис. дол.), оптичні й фотографічні прилади та апарати (510,8 тис. дол.) годинники (450,4 тис. дол. – виключно до Швейцарії).

Крім того, область експортує меблі на суму 16,3 млн. дол., іграшки на суму 2,5 млн. дол.

Структурні зміни у експорті товарів показано у таблиці 5.

Таблиця 5

Структурні зміни у експорті товарів

Показник	Назва групи товарів чи окремих товарів
Зросли значно (понад 100% чи у рази)	М'ясо і м'ясопродукти; молоко і молокопродукти; їстівні плоди та горіхи; овочі; жири та олії тваринного або рослинного походження; цукор і кондвироби з нього; какао і продукти з нього; різні харчові продукти; залишки та відходи харчової промисловості; сіль, сірка, землі та каміння; екстракти дубильні; білкові речовини; пластмаси та полімерні матеріали; бавовна; вата; текстильні матеріали; керамічні вироби; скло і вироби з нього; перли природні або культивовані, дорогоцінне або напівдорогоцінне каміння; чорні метали; вироби з чорних металів; алюміній і вироби з нього; інструменти та ножові вироби
Зросли	Живі дерева та інші рослини; насіння і плоди олійних рослин; органічні хімічні продукти; фармацевтична продукція; деревина і вироби з неї; головні убори; вироби з каменю гіпсу та

	цементу; котли, машини; меблі; іграшки
Зменшилися	Кава; чай; зернові культури; готові продукти із зерна; продукти переробки овочів; каучук і гума; вироби зі шкіри; натуральне та штучне хутро; папір і картон; одяг та трикотажні речі до одягу; одяг та текстильні речі до одягу; електричні машини; наземні засоби транспорту (крім залізничного); прилади та апарати оптичні й фотографічні; годинники
Зменшилися значно (понад 100% чи у рази)	Продукція борошномельно-круп'яної промисловості; інші продукти тваринного походження; рослинні матеріали для виготовлення; алкогольні і безалкогольні напої та оцет; ефірні олії; мило та поверхнево-активні органічні речовини; різноманітна хімічна продукція; шкіри; друкована продукція; синтетичні або штучні штапельні волокна; спеціальні тканини; інші готові текстильні вироби; вироби з недорогоцінних металів
Експортувалися в 2014 р.	Живі тварини; тютюн і промислові замітники тютюну; добрива; трикотажні полотна
Експортувалися в 2017 р.	Продукти з м'яса і риби; вироби із соломи; килими; мідь і вироби з неї; недорогоцінні метали

За 2014-17 рр. найбільших змін в бік зростання у відносних одиницях зазнав експорт какао і продуктів з нього (+78,6 рази); алюмінію і виробів з нього (+46,6 рази); скла і виробів з нього (+45,7 рази); різних харчових продуктів (+24,2); бавовни (+21,9 рази); овочів (+18,2 рази), залишків та відходів харчової промисловості (+16,5); молока і молокопродуктів (+16,1 рази), жирів та олії тваринного або рослинного походження (+9,8 рази), екстрактів дубильних (+9,3 рази); цукру і кондвиробів з нього (+7,5 рази); керамічних виробів (+7 разів); чорних металів (+6 разів); текстильних матеріалів (+5,4 рази).

За цей же період найбільших змін в бік зростання у абсолютних одиницях зазнав експорт м'яса і м'ясопродуктів (+20,1867 млн. дол.), жирів та олій тваринного або рослинного походження (+12,3609 млн. дол.), білкових речовин (+10,7642 млн. дол.); пластмас та полімерних матеріалів (+5,9851 млн. дол.), молока і молокопродуктів (+5,6076 млн. дол.), залишків та відходів харчової промисловості (+4,4791 млн. дол.); перлів природних або культивованих, дорогоцінного або напівдорогоцінного каміння (+2,999 млн. дол.),

овочів (+2,1046 млн. дол.); цукру і кондвиробів з нього (+1,6028 млн. дол.); чорних металів (+1,196 млн. дол.), виробів з чорних металів (+1,1325 млн. дол.), солі, сірки, землі та каміння (+1,1235) млн. дол.).

За 2014-17 рр. найбільших змін в бік зменшення у відносних одиницях зазнав експорт алкогольних і безалкогольних напоїв та оцту (-581,2 рази); різноманітної хімічної продукції (-67,3 рази); синтетичних або штучних штапельних волокон (-43,6 рази); продукції борошномельно-круп'яної промисловості (-31,6 рази); спеціальних тканин (-24 рази); друкованої продукції (-9,9 рази); рослинних матеріалів для виготовлення (-8,2 рази); ефірних олій (-6,6 рази); шкур (-5,1 рази).

В абсолютних одиницях найбільше зростання експорту характерне для експорту шкур (-3,2012 млн. дол.); рослинних матеріалів для виготовлення (-476,1 тис. дол.); продукції борошномельно-круп'яної промисловості (-403,6 тис. дол.); алкогольних і безалкогольних напоїв та оцту (-290,1 тис. дол.); різноманітної хімічної продукції (-212,2 тис. дол.); ефірних олій (-124,1 тис. дол.); інших продуктів тваринного походження (-118,6 тис. дол.); друкованої продукції (-113,4); мила та поверхнево-активних органічних речовин (-104,3 тис. дол.); виробів з недорогоцінних металів (-102,4 тис. дол.).

Висновок. Не беручи до уваги експорт машинобудівної продукції, яка в області виготовляється із давальницької сировини, можна стверджувати, що експортна спеціалізація Тернопільської області базується на сировині та напівфабрикатах Частка готової продукції глибокої переробки надзвичайно мала, що підтверджує аграрно-сировинну спеціалізацію господарського комплексу області загалом.

Список використаних джерел

1. Зовнішньоекономічна діяльність / Географія Тернопільської області : монографія. В 2-х т. Т. 2. Населення. Господарство / ТНПУ ім. В. Гнатюка. – Тернопіль: Крок, 2017. – Стор. 303-323.
2. Статистичний збірник «Зовнішньоекономічна діяльність Тернопільщини в 2014 р.» / За ред. Н. С. Дідуник; Відповід. За випуск Г. Ф. Романик. – Тернопіль: Головне управління статистики в Тернопільській області, 2015 р. – 121 с.
3. Статистичний збірник «Зовнішня торгівля Тернопільської області товарами і послугами у 2017 р.» / За ред. Н. С. Дідуник; Відповід. За випуск Н. В. Куніц і Г. Ф. Романик. – Тернопіль: Головне управління статистики в Тернопільській області, 2018 р. – 122 с.

ОСВІТА ТЯЧІВСЬКОГО РАЙОНУ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Освіта XXI століття – це освіта для людини. Її стрижень – розвиваюча, культуротворча домінанта, виховання відповідальної особистості, яка здатна до самоосвіти і саморозвитку, вміє критично мислити, опрацьовувати різноманітну інформацію, використовувати набуті знання і вміння для творчого розв’язання проблем, прагне змістити на краще своє життя і життя своєї країни.

Інтеграція і глобалізація соціальних, економічних і культурних процесів, які відбуваються у світі, перспективи розвитку української держави на найближчі два десятиліття вимагають глибокого оновлення системи освіти, зумовлюють її випереджувальний характер.

Поняття «освіта» є складним і багатофункціональним. Це цілеспрямована пізнавальна діяльність людей з отримання знань, умінь та навичок або їх вдосконалення. З суспільно-географічних позицій розуміння освіти лише як процесу, результату або галузі є однобічним. Усвідомлювати зміст поняття треба комплексно – із урахуванням усіх взаємозумовлених складників [5].

Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору [2].

«Система освіти» – це сукупність навчально-виховних і культурно-освітніх закладів, наукових, науково-методичних і методичних установ, науково-виробничих підприємств, державних і місцевих органів управління освітою та самоврядування в галузі освіти, які згідно з Конституцією та іншими законами України здійснюють освіту і виховання громадян. Функціонування системи освіти забезпечується державою [3].

У сучасному суспільстві відбувається зростання ролі системи освіти та розширення її соціально значущих функцій, які можна об'єднати у наступні групи [1].

- соціально-економічні (пов'язані з формуванням та розвитком науково-технічного, інтелектуального та кадрового потенціалу суспільства);
- інституціональні (пов'язані з забезпеченням національної безпеки суспільства та його стійким розвитком);
- духовно-культурні (пов'язані з формуванням культури та духовності окремої особистості та всього суспільства);
- освітні (пов'язані з ретрансляцією знань та суспільно-корисних компетентностей);
- географічні (пов'язані з розповсюдженням знань у межах певної території та з формуванням певного освітнього простору).

Структура освіти в Україні відповідно до Закону України «Про освіту» включає: дошкільну освіту, повну загальну середню освіту, позашкільну освіту, спеціалізовану освіту, професійну (професійно-технічну) освіту, фахову передвищу освіту, вищу освіту, освіту дорослих, у тому числі післядипломну освіту. Здобуття загальної середньої освіти забезпечують: початкова школа (тривалість 4 роки); гімназія (тривалість 5 років); ліцей або заклад професійної освіти (тривалість 3 роки).

Якісна реалізація основних завдань державної політики в системі та структурі освіти Тячівського району, Закарпатської області забезпечується відповідно до чинного законодавства [4].

У районі станом на грудень 2017 року функціонує 42 дошкільні навчальні заклади (ДНЗ), з яких: 40 комунальної форми власності, 2 – приватної форми власності (Буштинський ДНЗ «Святої Єлизавети», Солотвинський ДНЗ «Свята Анна», загальною кількістю 106 дітей) та 4 – навчально-виховні комплекси (Углянський НВК-ЗОШ I ступеня «Первоцвіт», Яблунецький НВК-ЗОШ I ступеня, Прочківський НВК-ЗОШ I ступеня, Теремлянський НВК – ЗОШ I-III ступенів). У лютому 2017 року відкрито Тересвянський заклад дошкільної освіти «Веселка» на 176 місць (з потужністю на 280 місць). Протягом цього ж року додатково відкрито 30 місць в Дубівському ДНЗ №2 та 15 місць в Теремлянському НВК-ЗОШ I-III ступенів. У 2018 році відкрито новий комунальний заклад дошкільної освіти в с. Нижня Апша та в с. Тарасівка. Кількість дітей, охоплених усіма формами дошкільних закладів району становить 84%. Видатки на утримання одного вихованця у ДНЗ у 2017 році становили в середньому 12 099 грн.

Однак, на даний час на 100 місць ДНЗ припадає 106 дітей. У 2016 році цей показник становив 134 дитини. Повного забезпечення ДНЗ Тячівського району немає, оскільки ще на черзі до зарахування в заклади дошкільної освіти нараховується 391 дитина.

У галузі загальної середньої освіти у 2017-2018 н.р. в Тячівському районі функціонувало 63 загальноосвітніх навчальних заклади, у тому числі: 4 навчально-виховних комплекси (НВК), з яких 3 НВК – ЗОШ I ступеня (в них навчалось 105 учнів) та 1 НВК I-III ступенів (246 учнів).

Загальноосвітніх шкіл I ступеня є 5 (загальною кількістю 301 учень), ЗОШ I-II ступенів – 25 (3947 учнів), ЗОШ I-III – 30 (12 978 учнів), в тому числі: 1 гімназія-інтернат ЗОШ I-III ступенів (688 учнів), 2 – ліцеї (175 учнів).

Реалізуючи вимоги у галузі освіти різних етнічних груп, збереження їх культурних особливостей, освітні послуги надають 12 загальноосвітніх навчальних закладів: у тому числі 2 ЗОШ – з угорською, 10 ЗОШ – з румунською мовою навчання. У двох загальноосвітніх навчальних закладах, а саме у Солотвинській ЗОШ I-III ступенів №1 та Нижньоапшанській ЗОШ I-III ступенів, навчання ведеться двома, трьома мовами відповідно.

Загальна кількість учнів у Тячівському районі поступово збільшується (2016/2017 н.р. – 18075 учнів, 2017/2018 н.р. – 18440 учнів).

Середня наповнюваність учнів у одному класі становить 19 (у 971 класі всіх шкіл району навчається 18 440 учнів). Найменше учнів у одному класі в Нижньоапшанській ЗОШ I-II ступенів (4 учні), найбільше – у Буштинській гімназії-інтернаті (27 учнів).

Видатки загального фонду Тячівського району на утримання загальноосвітніх навчальних закладів у 2017 році становили 343 млн. 724 тис. грн. А на утримання одного учня у 2017 н.р. вони становили в середньому 18 640 грн.

Матеріально-технічна база загальноосвітніх навчальних закладів освіти району задовільна.

На постійному контролі управління освіти знаходиться питання забезпечення підвозу учнів та педагогічних працівників до місця навчання та додому. Він здійснюється шкільними автобусами до 26 навчальних закладів освіти Тячівського району.

Для задоволення сучасного ринку праці у кваліфікованих робітниках в районі функціонує 4 міжшкільні навчально-виробничі комбінати (МНВК): Калинівський, в якому навчається 394 учні, Тячівський –

238 учнів, Тернівський – 322 учні, Солотвинський – 432 учні. Всього в МНВК станом на 2017-2018 н.р. охоплено 1386 старшокласників.

Щодо позашкільних навчальних закладів, то в районі діють: Тячівський районний Центр дитячої та юнацької творчості, районний еколого-натуралістичний центр та дитячо-юнацька спортивна школа.

У 2017 році у позашкільних навчальних закладах функціонувало 234 групи гуртків, в яких займалося 3682 вихованців. Заняття гуртків в основному проводилися на базі загальноосвітніх навчальних закладів району. У дитячо-юнацькій спортивній школі 82 спортивні секції забезпечили потреби 1064 учнів.

Таким чином, розвиток освіти, в тому числі Тячівського району Закарпатської області, є однією з найскладніших і актуальних проблем сучасного українського державотворення. Без належної освіти держава, народ і культура не мають майбутнього. І навпаки, ефективна освіта є саме тим імпульсом, який збуджує творчість, спонукає людину до дії, виховує спосіб життя, відповідний до цивілізаційних форм і способів його організації і здійснення.

У статті висвітлено окремі аспекти системи освіти Тячівського району, Закарпатської області. Однак, виникає потреба у суспільно-географічних дослідженнях, спрямованих не лише на характеристику окремих компонентів освіти району, а й покликаних зробити оцінку освіти як важливого чинника соціально-економічного його розвитку.

Список використаних джерел

1. Вірченко П.А. Просторова організація системи освіти регіону (на прикладі Харківської області): автореф. дис... канд. геогр. наук: 11.00.02 / Павло Анатолійович Вірченко. – Харків, 2010. – 20 с.
2. Закон України Про освіту [Електронний ресурс] // Закон України Про освіту – Режим доступу до ресурсу: <http://osvita.ua/legislation/law/2231>
3. Кузьмінський, А. І. Педагогіка вищої школи: навчальний посібник / А.І. Кузьмінський. – К. : Знання, 2005. – 486 с.
4. Управління освіти Тячівської РДА [Електронний ресурс] // Управління освіти Тячівської РДА– Режим доступу до ресурсу: <http://rvo-tyachiv.in.ua>.
5. Флінта Н.І. Культурно-освітній комплекс регіону і його територіальна організація (на матеріалах Тернопільської області):. дис... канд. геогр. наук: 11.00.02 / Наталія Іванівна Флінта. – Чернівці, 2005. – 20 с.

Каліжук Г.

*магістрантка II курсу спеціальності 106 Географія
Науковий керівник – викл. Пушкар О.І.*

КОМПОНЕНТНО-ФУНКЦІОНАЛЬНА СТРУКТУРА ЗАКЛАДІВ ПЕРВИННОЇ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Постановка проблеми. Починаючи з 2008 року, коли розпочалася реформа системи охорони здоров'я в Україні, особливий акцент робиться на ефективність роботи первинної медичної допомоги. Її особлива роль пояснюється максимальним наближенням останньої до значної частини населення нашої держави. Однак, окрім вище згаданого показника, вона характеризується досить високим рівнем залежності від умов, в яких працюють заклади, які надають цей вид допомоги. Особливо яскраво це проявляється в межах територій із значним переважанням сільського населення. Зокрема, до таких належить і Тернопільська область, а відтак, ця територія потребує ретельного, постійного моніторингу діяльності таких закладів у їх взаємодії з територією розміщення.

Вивченість проблеми у науковій літературі. Питання організації первинної медичної допомоги досить гостро стояло ще до початку медичної реформи. Воно розглядалося авторами як самостійне, так і в контексті розгляду цілісної системи охорони здоров'я. Найбільш глибоко з адміністративної та функціональної точок зору система закладів охорони здоров'я розглядалася вченими-медиками, зокрема, Гаврилюком О.Ф., Гладуном З.С., Голяченком О.М., Сердюком А.М., Приходським О.О. та іншими. Питання взаємодії закладів первинної медичної допомоги з територією їх розміщення, а також взаємодії між окремими елементами системи первинних закладів охорони здоров'я в територіальному плані досліджувалися у працях вчених-географів, зокрема, Г.А. Барковою, Х. Подвірною, О.І. Пушкарем та іншими.

Виклад основного матеріалу. Первинна медична допомога – складова системи охорони здоров'я, яка поряд з іншими галузями цієї системи надає різноманітні послуги, пов'язані із збереженням та відновленням здоров'я населення. Внаслідок медичної реформи, цей вид допомоги виокремився в окрему ланку (одним із досягнень медичної реформи є розмежування первинної, вторинної та третинної медичної допомоги), яка почала набувати специфічних рис. Зокрема до них варто віднести широкий спектр надання медичних послуг, тісноту взаємодії з населенням території обслуговування, особливості

матеріального та кадрового забезпечення в межах окремих адміністративних територій (територіальних громад) тощо.

Система первинної медичної допомоги населенню Тернопільської області, у відповідності до законодавства України про охорону здоров'я, складається з центрів первинної медичної допомоги (ЦПМСД) та їх функціональних одиниць – амбулаторій загальної практики сімейної медицини (АЗПСМ), дільничних лікарень (ДЛ), а також фельдшерських (ФП) та фельдшерсько-акушерських пунктів (ФАП). Ці заклади поєднуються за допомогою функціональних та адміністративно-управлінських зв'язків.

Центри первинної медико-санітарної допомоги відіграють адміністративну функцію, тим самим забезпечують різноманітні аспекти функціонування підпорядкованих їм закладів, в тому числі фінансування, матеріально-технічне забезпечення, підвищення кваліфікації та ліцензування кадрів, акредитацію окремих закладів тощо. У 2017 році на території Тернопільської області функціонувало 18 центрів ЦПМСД, які охоплюють територію практично усіх адміністративних районів області, за виключенням Тернопільського, в межах якого функціонує територіальне медичне об'єднання. В той же час на території Зборівського та Чортківського районів функціонує по 2 заклади цього типу.

Амбулаторії загальної практики сімейної медицини – основна функціональна одиниця мережі первинної медичної допомоги. Цей вид закладів охорони здоров'я надає первинну лікарську медичну допомогу, проводить профілактику захворювань в межах території обслуговування, бере участь у наданні екстреної медичної допомоги. Основним критерієм формування АЗПСМ є чисельність населення в зоні обслуговування. У відповідності до положення «Про амбулаторію» такий показник повинен становити понад 1500 осіб – для міської місцевості, і понад 1000 – для сільської.

В межах Тернопільської області АЗПСМ залишається найчисельнішим видом закладів охорони здоров'я, які надають лікарську медичну допомогу. Їх чисельність із початком медичної реформи збільшувалася до 2015 року (див. рис. 1). Це пояснюється необхідністю охоплення якомога більшої території послугами сімейних лікарів.

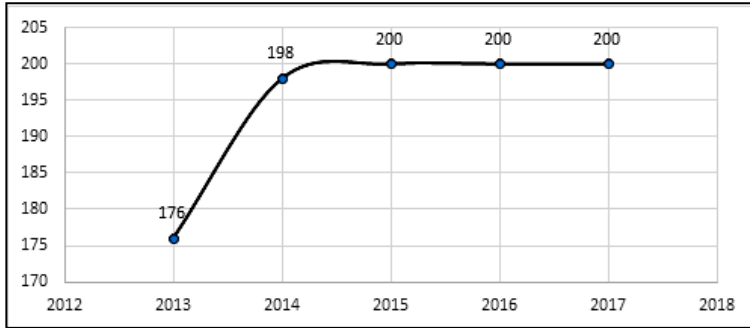

Рис. 1 Динаміка формування мережі амбулаторій загальної практики сімейної медицини в Тернопільській області за 2013-2017 рр.

Однак, створення значної кількості закладів охорони здоров'я вищого рівня (як правило формування нових АЗПСМ відбувалося шляхом реорганізації великих ФАП) зумовило додаткове фінансове навантаження на Державний бюджет, що у свою чергу, в разі переведення таких закладів на фінансування з місцевих бюджетів, призведе до скорочення їх кількості. На сьогоднішній день на території Тернопільської області сформовано 200 АЗПСМ, з яких найбільша кількість зосереджена на території Гусятинського (21), Чортківського (19), Заліщицького (17) та Збарзького (17) районів.

Найнижчою функціональною одиницею системи надання первинної медичної допомоги є фельдшерські та фельдшерсько-акушерські пункти. Цей вид закладів надає первинну долікарську медичну допомогу, бере участь у наданні первинної лікарської медичної допомоги та контролює виконання приписів сімейного лікаря. Також, в межах таких закладів проводиться профілактика найпоширеніших видів захворювання. Послуги, які надаються їх персоналом є найбільш доступними, особливо для сільського населення, що є досить актуальним для Тернопільської області, де сільське населення переважає над міським. На відміну від динаміки формування АЗПСМ, динаміка формування ФАП є негативною. За період з 2013 до 2017 року кількість фельдшерсько-акушерських пунктів скоротилася на 5 одиниць. Це обумовлюється двома факторами: по-перше, адміністративною реформою, по-друге – скороченням чисельності сільського населення. В результаті адміністративної реформи на території районів утворилися об'єднання – територіальні громади, які за законом мають ряд повноважень, в тому числі до них належить і формування закладів первинної медичної допомоги, які знаходяться на балансі цього утворення. Як правило, заклади цього рівня

розташовуються в найбільших селах громади, в той же час, заклади, які розташовувалися на території сіл, де чисельність населення була нижчою за нормативну розформувалися або реорганізовувалися, з метою зниження навантаження на бюджет громади.

Фельдшерські та фельдшерсько-акушерські пункти по території Тернопільської області розміщені нерівномірно. Так, найбільша їх кількість спостерігається на території Чортківського (54), Борщівського (54), Теревовлянського (51) та Заліщицького районів.

Висновки. Первинна медична допомога – це найбільш доступний для населення вид медичної допомоги. В його межах надається первинна лікарська (надається АЗПСМ) та первинна долікарська (ФП/ФАП) медична допомога. Також заклади цієї ланки здійснюють профілактичні заходи серед населення та беруть участь у наданні екстреної медичної допомоги). На території Тернопільської області первинна медична допомога надається центрами первинної медико-санітарної допомоги та їх функціональними підрозділами: амбулаторіями загальної практики сімейної медицини та фельдшерсько-акушерськими пунктами. Розміщення останніх по території області є нерівномірним. Найбільша кількість амбулаторій спостерігається в межах Гусятинського, Чортківського, Заліщицького та Збарзького районів, фельдшерсько-акушерських пунктів – Чортківського, Борщівського, Теревовлянського та Заліщицького районів.

Список використаних джерел

1. Голяченко О.М., Сердюк А.М., Приходський О.О. Соціальна медицина, організація та економіка охорони здоров'я/ О.М. Голяченко, А.М. Сердюк, О.О. Приходський – Тернопіль: Джура, 1997. – 328с.
2. Мережа і ліжковий фонд медичних закладів охорони здоров'я за 2013, 2014, 2015, 2016, 2017 роки – Комунальна установа Тернопільської обласної ради «Інформаційно-аналітичний центр медичної статистики». – Тернопіль, 2013-2017. – 18 с.
3. Основи законодавства України про охорону здоров'я. Закон України від 19 листопада 1992 N 2801-XII. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: – <http://www.spine.org.ua>. – Заголовок з екрану.
4. Основні показники стану здоров'я населення та ресурсів охорони здоров'я Тернопільської області. 2017. – Тернопіль: Комунальна установа Тернопільської обласної ради „Інформаційно-аналітичний центр медичної статистики”. – 2017. – 127 с.
5. Положення про центр первинної медико-санітарної допомоги від 29 липня 2016 року №z1167-16. – <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1167-16>
6. Положення про амбулаторію загальної практики сімейної медицини від 29 липня 2016 року № z1168-16. – <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1168-16>
7. Положення про фельдшерський та фельдшерсько-акушерський пункт від 29 липня 2016 року № z1169-16. – <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1169-16>

ЕЛЕКТОРАЛЬНІ СИМПАТІЇ НАСЕЛЕННЯ ТА ТЕХНОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ ВИБОРЧИХ ОКРУГІВ В МЕЖАХ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Основою суспільного розвитку регіонів держави сьогодні традиційно виступає показник політичної свідомості та політичної активності населення, що найяскравіше прослідковується в форматі виборів. Вони не лише представляють волевиявлення населення, а дозволяють спрогнозувати настрої місцевих мешканців стосовно політичної, економічної та соціальної політики в певному регіоні. Тому принципово важливо проводити такі дослідження з позиції комплексного електорального аналізу, що дає уявлення про формування та особливості нарізки виборчих округів, політичну активність населення шляхом оцінки кількісного показника тих, що голосують та геопросторової прихильності населення до певних ідей та поглядів шляхом підтримки відповідних політичних партій. На основі такого аналізу можна визначити територіальні закономірності, динаміку, стійкість та мінливість політичних симпатій та ідеологічних уподобань населення. Завданням такого дослідження є не лише опис територіальних відмінностей у політичних симпатіях населення, а й пояснення та виявлення причин (чинників), що ці відмінності зумовлюють.

Електоральна прихильність населення обласного регіону може бути зумовлена низкою чинників: соціальний склад населення, особливості його розселення і урбанізація, рівень розвитку місцевого господарства, історичні традиції та регіональної політичної культури.

В Тернопільській області виборчі традиції мають досить давнє історичне коріння. Під його впливом формується політична культура, тобто історико-політичні традиції як сукупність соціально-політичних цінностей і політичної орієнтації, що відкарбовується в свідомості населення. Варто наголосити, що тернопільські терени були цікаві для відомих громадських та політичних діячів в різні історичні епохи (ще Іван Франко безуспішно пробував в 1898 р. здобути прихильність тернопільського електорату через продаж голосів селянством в окрузі Тернопіль – Збараж – Скалат). Водночас історичні традиції є умовою високої політичної активності населення Тернопільської області щодо участі в самому ході голосування.

Мовний та конфесійний склад населення також може відображати політичні уподобання населення – зазвичай україномовне населення підтримує партії державницького штибу, а конфесійна приналежність до українських церковних конфесій (Українська греко-католицька церква, Українська православна церква Київського патріархату, Українська автокефальна церква) є ще одним критерієм орієнтації на націонал-патріотичні партії та їх ідеологію.

Переважання сільського населення в області також є умовою орієнтації на праві погляди, які пропагують традиційні праві моральні цінності (сім'я, церква, освіта, виховання молоді тощо). Навіть депресивність в розвитку сільських територій часто поступається домінуючому впливу правої ідеології.

Територіальну основу виборчого процесу складає нарізка округів в межах визначеної території (в нашому випадку – Тернопільської області). Дана джерімєндрінгова технологія відзначається суттєвою змінністю та постійним модифікуванням. Так, співставляючи вибори до Верховної Ради 2007 р., позачергові вибори до Тернопільської обласної ради 2009 р., вибори до Верховної Ради 2012 р., позачергові вибори до Верховної Ради 2014 р. та вибори до Тернопільської обласної ради 2015 р., варто відмітити зміну кількості округів та їх територіальної наповненості. Якщо в 2007 р. в області виділялось вісім виборчих округів з центрами в Тернополі, Збаражі, Кременці, Зборові, Бучачі, Терєбовля, Чорткові, Борщові, з 2009 р. їх число зменшилось до п'яти (центри – мм. Тернопіль, Кременець, Бучач, Чортків і знову м. Тернопіль для навколотернопільських адміністративних районів). В 2012 р. число округів збереглось – п'ять, але в черговий раз змінився підхід до їх територіального наповнення (центри – мм. Тернопіль, Збараж, Зборів, Терєбовля, Чортків). Ця ж схема діяла в 2014 р. (Табл. 1). Така територіальна змінність може бути оцінена як спроба формування округів з врахуванням чиїхось політичних інтересів та традиційно оцінюється як непрозора виборча технологія. Навіть за результатами трьох останніх виборчих процесів можна сказати, що кількість виборчих дільниць суттєво зросла до 2012 р., в той час як кількість самих виборців зменшилась. А відомо, що саме підсумкові протоколи виборчих дільниць стали основним джерелом фальшування результатів голосування, тому зростання числа дільниць може бути основою для занепокоєння.

Таблиця 1

Територіальна організація виборчого процесу в Тернопільській області
на виборах до Верховної Ради 2014 року*

Номер округу	Кількість виборчих дільниць	Центр округу	Території, що відносяться до округу	Кількість населення, що має виборчі права, тис. осіб
163	86	м. Тернопіль	м. Тернопіль	172,4
164	307	м. Збарж	Збарзький, Кременецький (населені пункти м Кременець, м Почаїв, села Білокриниця, Андруга, Веселівка, Лішня, Будки, Валігури, Комарівка, Великі Бережці, Іква, Малі Бережці, Хотівка, Гаї, Града, Діброва, Кімната, Горинка, Духів, Кушлин, Дунаїв, Богданівка, Куликів, Савчиці, Жолоби, Катеринівка, Іванківці, Рибча, Колосова, Двірець, Рудка, Крижі, Лідихів, Лосятин, Борщівка, Плоске, Підлісне, Попівці, Весела, Новий Кокорів, Старий Кокорів, Радянське, Підлісці, Сапанів, Старий Почаїв, Старий Тараж, Комарин, Чугалі, Бонівка, Зблози, Шпиколоси), Лановецький, Шумський райони	172,6
165	311	м. Зборів	Чотири дільниці м. Тернополя, Бережанський, Зборівський, Козівський, Підгаєцький, Кременецький (за виключенням населених пунктів, включених до округу № 164) райони	170,4

166	271	м. Тереховля	Бучацький, Гусятинський, Монастириський, Тереховлянський райони	175,5
167	211	м. Чортків	Борщівський, Заліщицький, Чортківський райони	150,7
Всього	1184			863,5

* складено за <http://cvk.gov.ua/vnd2012/wp023pt001f01=900pid100=61.html>

Сьогодні виборчі технології можуть виступати як формою волевиявлення населення, так і інструментом формування громадської думки. З цих позицій оцінка виборів за хронологією їх проведення є важливим процесом оцінки рівня політичних уподобань та, опосередковано, рівня добробуту та соціальної орієнтації населення конкретної території.

Список використаних джерел

1. Дністрянський М.С. Політична географія України [Текст]: навчальний посібник / М. С. Дністрянський. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2014. – 348 с.
2. Кузишин А.В. Тренди електоральних уподобань населення Тернопільської області // Тернопільщина: цілі і потенціал сталого природокористування. Монографія. / за ред. Л.П.Царик. – Тернопіль: СМП «Тайп», 2016. – С.486-494.
3. Кузишин А.В. Політична географія області // Географія Тернопільської області: монографія. В 2-х т. – Т.2. Населення. Господарство. – Тернопіль: Крок, 2017. – С.324-339.
4. <http://cvk.gov.ua/vnd2012/wp023pt001f01=900pid100=61.html>.

Ляхович Т.

*магістрантка II курсу спеціальності 106 Географія
Науковий керівник – доц. Дем'ячук П.М.*

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНАЛЬНОГО ЗОНУВАННЯ МІСТА (НА ПРИКЛАДІ МІСТА ЛЬВІВ)

Постановка проблеми. Вдосконалення інструментів використання простору міст нашої держави є актуальним, насамперед через те, що в умовах сучасного, досить динамічного, розвитку міст, украй необхідним є планування використання простору і функціональне зонування урбаністичних територій. Ріст міст потребує підвищення ефективності використання міського простору, збільшення економічного, соціального, виробничого потенціалу, створення стимулів для

інвестицій та нових робочих місць, впорядкованості міської забудови, задоволення інтересів населення та поліпшення якості його життя, а також урахування зацікавлень підприємців, які мають бажання розвивати свій бізнес та реалізовувати ті чи інші інвестиційні проекти в межах міста.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Зонування міських територій в нашій державі, як предмет наукових пошуків, став використовуватися відносно недавно. Розробленість проблеми функціонального зонування міського простору є предметом дослідження, як фахівців із землепорядкування (М. Кошло, Ю. П. Бочаров, А. І. Ріпенко, А. М. Третяк, М. В. Євтушенко, Є. А. Самойленко, Н. С. Ісаченко, І. В. Ігнатенко), так і спеціалістів з містобудування (А. М. Плешкановська, О. С. Петраковська, С. Г. Кузнецов та ін.). Останнім часом проблема зонування міських територій викликає чим раз більший інтерес як серед науковців так і з боку держави.

Формулювання мети. Метою даного дослідження є аналіз теоретико-методологічних засад функціонального зонування міського середовища на прикладі м. Львова.

Виклад основного матеріалу. Під *функціональним зонуванням* розуміють диференціацію території міста за характером використання, тобто за типом функціонального призначення. Функціональне зонування території міста спрямоване на оптимізацію умов існування людини шляхом поділу територій міста, району чи промислового підприємства на зони, що мають різне функціональне призначення. Іншими словами – функціональне зонування міської території здійснюється задля створення найбільш зручних і сприятливих в санітарно-гігієнічному відношенні умов проживання та найкращих умов для праці, побуту й відпочинку міського населення шляхом раціонального взаємного розміщення окремих елементів міста. Варто зазначити в цьому контексті і те, що чітке розмежування на функціональні зони не завжди було характерним для організації міських поселень. Лише у 1933 р. на 4-му Всесвітньому конгресі архітекторів (Афіни) було визначено та сформульовано *основний принцип* сучасного містобудівництва, який дістав назву *функціональне зонування території міста*.

Процедура функціонального зонування передбачає кілька кроків (рис. 1).

Рис. 1. Процедура функціонального зонування

Згідно з *Положенням про порядок ведення державного земельного кадастру*, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 1993 р., документація державного земельного кадастру ведеться з урахуванням функціонального зонування територій населених пунктів, а тому облік земель за якістю проводиться за всіма категоріями земель і містить характеристику земель населених пунктів за інженерно-геологічними умовами, рівнем забезпеченості соціальною, інженерно-транспортною та природоохоронною інфраструктурою, об'єктами оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення.

У складі містобудівного кадастру дані про зонування території мають важливе значення. Вони разом з правилами, нормами і стандартами щодо використання землі, розміщення будівель і споруд складають поняття *зонування міста*, завданням якого є збереження, раціональне використання міського середовища з метою забезпечення соціально-економічного розвитку міста і гармонійного розвитку людини.

Значна увага приділяється функціональному зонуванню території з виділенням житлової, промислової, комунально-складської зон, які поєднують у собі функціонування території і об'єктів інфраструктури міста, використання яких регламентується спеціальними Правилами, їх в останні роки в практиці містобудування називають *зонінгом міста* [3].

Зонінг передбачає встановлення умов, способів, норм і стандартів не для кожної окремої земельної ділянки, а для всієї зони. Він деталізує концепцію генерального плану міста у напрямку раціонального використання всіх міських територій. При цьому визначається обов'язкові і допустимі види використання землі в кожній зоні, всі види міського будівництва. Вимоги і правила, передбачені зонінгом, є обов'язковими для всіх суб'єктів власності на земельні ділянки, будинки і споруди на території міста, а також для проектно-пошукових будівельних організацій, всіх видів інженерних служб, міських управлінь і відділів, які займаються проектуванням, будівництвом і реконструкцією, ремонтом і обслуговуванням всіх міських об'єктів, озелененням і благоустроєм територій, контролем за використанням міських земель, будинків і споруд, земельних ділянок.

Межі приміських територій Львова. Для ефективного розвитку міста та його приміської зони потрібен комплексний і системний підхід, вдосконалення планувальної організації, законодавче врегулювання використання та управління приміськими територіями, широке проведення наукових досліджень для делімітації меж приміської зони з метою розробки генплану міста. Виокремлення меж приміських територій Львова можна здійснити за комплексом природно-ландшафтних умов, прийняти їх в межах адміністративно-територіальних утворень або в умовних межах. Оскільки природне оточення Львова характеризується надзвичайною різноманітністю, де не виділяються цілісні природні системи, за якими можна було б окреслити межі приміської зони, цей метод виявився непридатним. Стосовно адміністративних утворень – тільки Пустомитівський район чітко окреслює межі приміської зони Львова з південно-східного і південного напрямку, інші ж райони лише частково примикають до обласного центру (наприклад, Яворівський і Жовківський райони, маючи лінійний характер, частково дотикаються до Львова, а іншою стороною виходять аж до державного кордону з Польщею). Отже, і цей підхід виявився непридатним. Тому умовно в якості приміської прийнято територію в радіусі 30 км. Саме на цю територію поширюється найбільший вплив обласного центру [1].

Територія міста з приєднаними до нього населеними пунктами займає 171 км². Чисельність наявного населення станом на початок 2018 р. становило 758 тис. осіб, а щільність населення в межах Львова становила 4,4 тис. осіб/км² і є однією з найбільших серед великих міст України.

Лісопаркова частина зеленої зони міста займає 28867 га (8 лісництв – Борщівське, Велико-Любінське, Винниківське, Завадівське, Красівське,

Липниківське, Лапаївське і Товщівське) та ДП «Львівський лісовий селекційно-насіннєвий центр» (створений на базі колишнього Брюховицького лісництва). Площа лісів у межах міста (Винниківське лісництво, Завадівське лісництво і ДП «Львівський лісовий селекційно-насіннєвий центр») становить 3403 га. Це природоохоронні ліси І-ї групи, у яких не проводяться рубки головного користування. Санітарний стан лісів оцінюється як задовільний, хоча у лісах зеленої зони міста (Винниківське й Завадівське лісництва) проводяться вибірково-санітарні, лісовідновні рубки та очистка від захаращення.

У місті добре розвинута мережа громадського транспорту (протяжність трамвайних шляхів становить 76,4 км, тролейбусних – 122,3 км, автобусних – 1566,9 км).

Приміська територія в радіусі 30 км складає майже 3 тис. км² (13% території області), на ній проживає 1,2 млн мешканців (майже 45% населення Львівщини) з врахуванням населення обласного центру. Приміська територія належить, в основному, до Пустомитівського, а також частково до Кам'янка-Бузького, Жовківського, Яворівського, Городоцького районів. Тут розташовано 40 приватно-орендних підприємств. Територіальна структура приміської зони міста надзвичайно складна і характеризується різноманітністю ландшафтів, концентрацією виробництва, інженерної і транспортної інфраструктури та високою щільністю населення.

Розташування та функціонування промислових зон. Львів лежить на перетині важливих транспортних шляхів і перебуває в складних природних умовах, зумовлених його розміщенням на вододілі, складним рельєфом і мікрокліматом в окремих районах, несприятливою містобудівною ситуацією, розвитком небезпечних геологічних процесів. Спонтанний і хаотичний розвиток промисловості, необґрунтоване розташування промислових об'єктів, відсутність у багатьох з них очисних споруд та багато інших чинників завдали і завдають довікіллю невіправної шкоди.

Значна частина території міста зайнята водонепроникними покриттями і забудована спорудами (до 82%). Найщільніша забудова в центральній частині міста. Промислові майданчики розташовані в усіх районах міста.

Внаслідок цього шкідливі викиди постійно переносяться на селитебні зони внаслідок будь-якого напрямку вітру. Багато поодиноких промислових підприємств розташовано в центральній частині міста, де зовсім немає санітарних розривів між промисловими об'єктами і житловими кварталами. В історично складеній частині міста

нерационально розташована транспортна мережа, слабо розвинута система озеленення, ширина вулиць недостатня [2].

Головні територіальні зони міста розподілені так: житлова забудова – 26%, виробничі зони – 33,3%, споруди комунального господарства – 0,5%, склади – 4,4%, зелені насадження – 6,8%, ліси і лісопарки – 2,8%, сільськогосподарські угіддя – 6,6%, сади – 7,8%, пустирі – 8,2% [3].

У межах території міської агломерації є три великі промислові зони – північна, західна і південно-східна. Між цими зонами розташовані житлові райони. Промислові підприємства оточують місто з усіх боків, крім східного. Крім того, сформувалися суцільні смуги промислових об'єктів, розташованих у середній частині міста, що перетинають житлові зони. В межах селитебної зони міста розташовано близько 58% виробничих об'єктів.

Західна зона об'єднує промислові вузли «Скнилів», «Сигнівка» і займає 9% території міста. Тут є заводи і підприємства машинобудівної, радіоелектронної, деревообробної та харчової промисловості, склади й бази.

Північна зона – найбільш розвинута і найстаріша – займає 13% території міста. Тут розташовані підприємства машинобудівної, легкої, електротехнічної, хімічної, харчової і медичної промисловості, склади, бази й автопідприємства. Північна зона зникається з північним промисловим вузлом (18%), на території якого розташовані підприємства легкої, деревообробної промисловості, будівельної індустрії, склади, бази. Ця зона розташована щодо решти частини міста з боку вітрів, які найменше повторюються протягом року. Тут розташовано 40% усіх підприємств міста.

Північно-східний промисловий район розташований у північно-східній частині міста і територіально примикає до північної зони і північного промислового вузла. Тут є міські очисні споруди, бази, склади, автопідприємства.

Південно-східна зона розміщена в середній частині і займає 11,7% території міста. Тут є підприємства машинобудівної, електроенергетичної та деревообробної промисловості. Ця зона примикає до промислового вузла «Сихів» (3,1%), де є підприємства електротехнічної промисловості. Промислова зона «Рясне» розташована поза межами міста. Тут є транспортні, будівельні підприємства, складське господарство.

Місто Львів розміщене на перетині головних залізниць, автомобільних і повітряних трас регіону. Більшість вулиць міста не пристосовані до інтенсивного руху транспорту, що призводить до виникнення заторів на вулицях Б. Хмельницького, Личаківській,

Городоцькій, Шевченка. Це зумовлює різке збільшення концентрацій забруднювальних речовин у знижених і не продувних ділянках вулиць, що особливо характерно для центральної частини міста. Озеленення в місті складає 10,2 км²/особу, що явно недостатньо. Система парків і скверів розташована у вигляді півкільця, головно зі східного боку. Вона забезпечує захист центральної частини міста зі сходу і південного сходу і, частково, з півночі. З огляду на це, незайняті території варто відвести для створення нових парків [2].

Насамкінець зазначимо, що чітке функціональне зонування, яке в ХХ ст. стало нововведенням в обґрунтуванні організації міста, на сьогоднішній день потребує якісних змін та обґрунтування нової концепції з облаштування міського простору з відмовою від «традиційної» схеми функціонального зонування. Бо в даний час спостерігається різке збільшення зайнятості населення у сфері управління та обслуговування, а ці установи найчастіше знаходяться в центрах. Тому стає чим раз важче локалізувати ділянки помітної концентрації робочих місць в якійсь певній зоні міста, адже вона охоплює і промислові території, і загальноміський центр, і житлові райони міста. Житлові квартали швидко насичуються мережею установ обслуговування; об'єкти ділової забудови поступово впроваджуються до складу житлової забудови. Тому, сучасною тенденцією регулювання використання просторового потенціалу міста є відмова від жорсткого функціонального зонування міста та чіткого визначення їх меж і перехід до створення багатофункціональних територій, на яких можливе здійснення всіх основних функцій, притаманних сучасному місту.

Висновки. Сучасне місто – це складна, неоднорідна за складом динамічна просторова система, яка потребує раціональної функціонально-просторової організації, що враховує інтереси всіх функціональних підсистем міста та забезпечує раціональне та економічно вигідне його функціонування. Функціональне зонування – це розмежування території міста за характером використання, тобто за типом функціонального призначення, що вимагає певних умов до організації міського простору, згідно основних форм життєдіяльності населення – праці, побуту, відпочинку. Однак, планувальну структуру міста не можна зводити лише до структурної організації функціональних зон та їхніх елементів. Її визначають, насамперед, раціональним розташуванням функціональних зон і можливістю створення зручного, постійного й надійного взаємозв'язку всіх частин міста.

Сучасною тенденцією регулювання і використання просторового потенціалу міста є відмова від жорсткого функціонального зонування

міста та чіткого визначення їх меж і перехід до створення багатофункціональних територій, на яких можливе здійснення всіх основних функцій, притаманних сучасному місту. Перехід до створення багатофункціональних територій слугуватиме ефективним механізмом регулювання міських просторових процесів та забезпечуватиме сприятливі умови: 1) для розвитку бізнесу, що дасть істотні капіталовкладення для міста; 2) для населення – відкритий доступ до інформації, можливість покращити умови проживання, в тому числі з екологічної точки зору; 3) для інвесторів – зменшення часу на пошук і вибір місця для будівництва об'єкта.

Список використаних джерел

1. Долинська М. Історична топографія Львова XIV-XIX ст.: Монографія / М. Долинська. – Львів: Львівська політехніка, 2006. – 356 с.
2. Плотиця І. Проект детального планування центру Сихова в м. Львові. Пояснювальна записка. Львів, 2008. – 42 с.
3. Рудько Г.І. Техногенно-екологічна безпека геологічного середовища. Моногр. / Г.І. Рудько. – Львів: Видав. центр ЛНУ ім. Ів. Франка, 2001. – 359 с.
4. Федорченко М. Зауваження до проекту Закону України «Про зонування земель» [Електронний ресурс] // Сайт ІРЦ «Реформування земельних відносин». – Режим доступу: <http://www.myland.org.ua/userfiles/file/MLzoning.doc>.

Макара Д.

*магістрант II курсу спеціальності 014 Середня освіта (Географія)
Науковий керівник – викл. Пушкар О.І.*

НАСЕЛЕННЯ ЯК ЧИННИК ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗАКЛАДІВ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ВОЛОЧИСЬКОГО РАЙОНУ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Постановка проблеми. Система охорони здоров'я є галуззю соціальної сфери держави, яка забезпечує відповідний рівень здоров'я населення, шляхом профілактики захворювань, їх лікування та реабілітацію у післяоздоровчий період. Основною функціональною структурою системи охорони здоров'я, які безпосередньо взаємодіють з населенням є заклади охорони здоров'я. На їх формування та функціонування впливає ряд чинників, визначальне місце серед яких відіграє населення. Його вплив можна розділити на формуючий та функціональний.

Формуючий вплив населення реалізується через виконання нормативних актів, які регулюють утворення різних видів закладів

охорони здоров'я на території. Як правило основним критерієм є тип населеного пункту та чисельність населення в ньому. Так, заклади охорони здоров'я найнижчого рівня – фельдшерські та фельдшерсько-акушерські пункти формують у сільських населених пунктах з чисельністю населення від 300 осіб і більше, амбулаторії загальної практики сімейної медицини – для міських поселень від 1500 осіб, для сільської місцевості – від 1000 осіб.

На функціонування закладів охорони здоров'я впливають такі характеристики населення як природний та механічний рух, структура смертності (в залежності від причини смерті), статеві-вікова структура, розподіл населення за типами поселень тощо.

Формування чисельності населення. Волочиський район є один із найбільших районів Хмельницької області за чисельністю населення. Так, у 2016 році на його території проживало 50997 мешканців (4% від загальної чисельності населення області), тоді як середньо обласний показник становив 38382 особи. Однак, чисельність населення району має негативні тенденції до скорочення. Так, у 2012 році тут проживало 52914 мешканців, що на 3,62% менше, ніж у 2016 році, що практично у два рази перевищує такий показник по області.

Визначальна роль у формуванні чисельності населення району належить природному руху населення. На його частку припадає 75,6% від загального скорочення чисельності населення області (див. табл. 1). Однак, у різні періоди цей показник становив 94,1% (2012), 89,2% (2015), 87,1% (2013). В цілому можна зробити висновок, що поступово пріоритет у формуванні чисельності населення Волочиського району зміщується в напрямку міграційних процесів. Основною причиною такого явища є незадовільна ситуація на ринку праці району, низький рівень соціального та економічного забезпечення його населення.

Таблиця 1

Основні показники формування чисельності населення Волочиського району за 2012-2016 роки, осіб*

	2012	2013	2014	2015	2016
Природне скорочення	-450	-398	-345	-436	-406
Сальдо міграції	-28	-59	-70	-53	-131

*Розраховано за матеріалами Головного управління статистики Хмельницької області

Розподіл населення за типами поселень. Волочиський район належить до районів з переважаючою часткою сільського населення. У 2016 році цей показник становив 57,6%. Варто відмітити, що баланс між чисельністю сільського та міського населення району постійно

змінюється на користь міського (див табл. 2). Основними причинами цього явища є швидкі темпи природного скорочення населення в сільській місцевості, а також міграція населення (переважно працездатного віку) з сіл у міста районного та обласного значення з метою працевлаштування.

Таблиця 2

Коефіцієнт зростання/скорочення чисельності населення
Волочиського району за типами поселень, % до попереднього року*

Типи поселень	2012	2013	2014	2015	2016	2016 до 2012
міські поселення	-0.48	-0.29	-0.29	-0.71	-0.65	-1.92
сільська місцевість	-1.08	-1.34	-1.16	-1.11	-1.33	-4.84

*Розраховано за матеріалами Головного управління статистики Хмельницької області

Статеві-вікова структура. Важливими показниками, які впливають на функціонування закладів охорони здоров'я є статеві-вікова структура населення. Цей показник впливає на частоту відвідувань закладів охорони здоров'я (із збільшенням віку такий показник зростає), характер відвідувань (населення молодшого віку відвідує, як правило, педіатрів, старшого – сімейних лікарів/лікарів загальної практики, вузькопрофільних лікарів, значна частка жіночого населення передбачає наявність ставки гінеколога або акушера в межах закладу тощо).

Таблиця 3

Частка населення окремих вікових груп у Волочиському районі та Хмельницькій області, %*

	0-14 років	15-64 роки	65+ років
Хмельницька область	15.83	67.46	16.71
Волочиський район	15.03	64.66	20.31

*Розраховано за матеріалами Головного управління статистики Хмельницької області

У розподілі населення за статтю та віком, в межах Волочиського району зберігається загальнодержавна тенденція в плані переважання жіночого населення (53,6% від загальної чисельності населення району). Варто відмітити, що даний факт справджується лише для населення вікових груп від 16 років і старше. До цього періоду співвідношення між статями у віці від 0 до 16 є на користь чоловічого населення 52,6% у чоловіків до 47,4 – у жінок. Таке ж співвідношення зберігається для міських поселень та сільської місцевості.

Дещо відрізняється розподіл всередині вікових груп. Так, найбільш чисельною віковою групою є населення віком від 16 до 59 років. Однак, в розрізі типів поселень цей показник розподілений нерівномірно, зокрема в сільській місцевості цей показник становить 53,8%, тоді як у міській – 61,6%.

Висновки. Населення є визначальним фактором у формуванні мережі закладів охорони здоров'я Волочиського району. Воно впливає на тип закладу, його кадрове забезпечення, особливості функціонування тощо.

Станом на 2016 рік на території Волочиського району проживало 50997 осіб. Визначальне місце у формуванні чисельності населення належить природному руху, однак, в силу різноманітних обставин (природного та соціально-економічного характеру), поступово зміщується в бік механічного.

В структурі населення за типами поселень переважає сільське населення, на яке припадає 57,6%. У статеві-віковій структурі населення переважає жіноче населення працездатного віку.

Список використаних джерел

1. Паспорт району [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://volorada.org.ua/upload/files/1.novunu/ПАСПОРТ%20%20району%202017.doc>.
2. Головне управління статистики в Хмельницькій області. — Основні показники соціально-економічного розвитку міст і районів області [Електронний ресурс]. — Режим доступу: — <http://www.km.ukrstat.gov.ua/ukr>.
3. Розподіл населення Хмельницької області за статтю і віком на 1 січня 2018 року. — Головне управління статистики Хмельницької області. — Хмельницький, 2018 рік.
4. Положення про фельдшерсько-акушерський/фельдшерський пункт // Офіційний вісник України, 6 Січня 2012 р. № 101.

Обушок С.

магістрант II курсу спеціальності 014 Середня освіта (Географія)

Науковий керівник – доц. Варакута О.М.

ГЕЙМИФІКАЦІЯ У ВИВЧЕННІ ГЕОГРАФІЧНИХ ДИСЦИПЛІН У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Інноваційна освіта на сьогоднішньому етапі реформування вищої школи найбільш повно забезпечує комфортні умови навчання студента, всебічно реалізує його природний потенціал, спонукає до саморозвитку, самовдосконалення, критичного мислити, до формування професійної компетентності майбутнього фахівця.

Інновація (лат. *innovatio*) – це нововведення, зміна, оновлення; новий підхід, створення якісно нового, використання відомого в інших цілях [2].

Узагальнена модель інноваційного навчання передбачає: активну участь студента в процесі навчання; можливості прикладного використання знань в реальних умовах; підхід до навчання як до колективної, а не індивідуальної діяльності; акцент на процес навчання, а не на запам'ятовування інформації тощо [8].

При цьому удосконалення навчально-виховного процесу у вищій школі зорієнтовано на світові освітні тренди.

Сьогодні популярності набуває технологія «Гейміфікація», яка дозволяє використовувати на занятті не тільки стаціонарні комп'ютери, але й наявні в студентів мобільні пристрої.

Сам термін виник у середовищі маркетологів. Перед ними завжди стояло завдання збільшення продажів. Зрозуміло, що повз їх увагу не міг пройти такий вид людської діяльності як гра. Саме вона, з її азартом, прагненням виграти та внутрішньою мотивацією підказала їм ідею перетворити покупця на гравця. З часом були розроблені принципи, методи та стратегії залучення ігрових механізмів та прийомів, щоб примусити потенційного покупця зробити покупку. Як приклади, можна навести карти лояльності, бонуси, конкурси, розіграші, акції «три за ціною чотирьох» тощо.

Саме використання ігрових прийомів, практик та механізмів у неігровому середовищі і отримало назву «гейміфікація» (або рідше «геймізація»), тобто «ігрофікація» [7].

Отже, гейміфікація (ігрофікація) – це ігровий процес, в якому гравець використовує інтерфейс користувача, щоб отримати зворотну інформацію з відео-пристрою.

Технологія «Гейміфікація», як напрям досліджень, в освіті з'явилася порівняно недавно. Вона заснована «на перетині» психології, поведінкової економіки, менеджменту і ігрового дизайну.

Електронні пристрої, які використовуються для гри отримали назву – ігрові платформи. Наприклад, до таких платформ належать персональний комп'ютер та гральна консоль.

В ігровому процесі виділяють ряд елементів [1]:

- *прогрес* – поступове зростання, яке відображається наочно;
- *рівні* – широкий та відкритий доступ до контенту;
- *бали* – відображення в цифрах значення проведеної роботи;
- *досягнення* – привселюдне визнання підсумків виконаної роботи;
- *нові завдання* – вхід в систему для отримання нових завдань;

- *спільна робота* – спільна робота допоможе досягти мети;
- *епічне значення* – копітка робота, допоможе досягнути бажаних результатів;
- *віртуальність* – стимуляція до залучення нових користувачів.

Дана проблема знайшла своє відображення в наукових працях як зарубіжних (М. Барбера, Дж. Макгонігела, Д. Кларка, Лі Шелдона, К. Вербаха та інших), так і вітчизняних (Н. Кузнецов, О.Пришляк, Л. Сергєєва, І. Сімдянова, О. Ткаченко, Н.Фідря та ін.) вчених і методистів.

Частина дослідників розуміють гейміфікацію не як включення дидактичних ігор у навчально-виховний процес, а як організацію самого процесу на принципах гри.

До основних аспектів гейміфікації [6] відносять:

- динаміку (використання сценаріїв, що вимагають уваги користувача й реакції у реальному часі);
- механіку (використання елементів, характерних для геймплея, таких як віртуальні винагороди, статуси, бали, очки, рівні тощо);
- естетику (створення загального ігрового враження, яке сприяє емоційній залученості);
- соціальну взаємодію (широкий спектр технік, що забезпечує взаємодію між користувачами, характерну для ігор).

Впровадження ігрових елементів в процес вивчення географічних дисциплін дозволяє мотивувати студентів до самостійного освоєння змісту матеріалу та здатність застосовувати його у різних ситуаціях. Наведемо приклади декількох онлайн-ігор.

Гра «Seterra» [3]. Це захоплююча освітня географічна онлайн-гра. Вона дає змогу дізнатися про країни, столиці, прапори і міста Африки, Європи, Північної і Південної Америки, Азії та Австралії за допомогою вправ з контурними картами.

Seterra з'явилася в 1998 році, вона перекладена на 34 мови, користується популярністю серед людей по всьому світу.

Онлайн вікторина «Країни Західної Європи» [4]. Запропоновані різноманітні запитання, які стосуються географії, природи та характерних особливостей країн Західної Європи.

Онлайн-гра «Питання-родзинка» [5]. В онлайн-грі «Питання-родзинка» поданий перелік європейських країн, а також особливості, які якнайкраще характеризують країну за її ознаками. Завдання полягає в тому, щоб знайти відповідність, між назвою країни та її «родзинкою» (див. рис. 1). Така гра формує в студентів знання про найістотніші особливості окремих країн Європи.

Монако	Швейцарія	Норвегія	Люксембург
кузня Західної Європи	країна емігрантів, швейцарська фабрика Європи	батьківщина Рауля Амундсена, країна рибалок і китобів	тваринницька ферма Європи
світовий центр квітництва, королівство дерев'яних черевиків, країна сиру, ...	країна найнадійнішого сейфу, країна - банкір, країна-готель	країна-казино	країна-рибалка
світовий лідер з виробництва зубних протезів, кераміки, стоматологічного обладнання	держава на одній горі	Фінляндія	альпійська республіка
батьківщина Шопена, тут танцюють краков'як	символами цієї країни є береза, балалайка і млинці	одна з найбільших країн Європи. Жителі цієї країни отримують високу зарплату.	країна фестивалю "Слов'янський базар", картоплі, льону, зубрів, лісу.

Рис. 1. Онлайн-гра «Питання-родзинка» [5]

Ці та інші онлайн-ігри можуть бути елементом навчального процесу на занятті. Однак, для того, щоб організація самого процесу базувалася на принципах гри, необхідно навчальний курс перетворити на пригоду, кожену тему – в локацію, а кожне заняття – у завдання локації. На сьогодні цей вид гейміфікації найменш розроблений.

Отже, гейміфікація поєднує в собі не лише елементи ігрової діяльності, але й спирається на основні дидактичні принципи: доступність, наочність, активність, педагогічна доцільність тощо. Проте варто, наголосити, що викладач повинен враховувати психофізіологічні особливості студентів, їх можливості та здібності, а також ретельно здійснювати відбір навчального матеріалу. Правильне застосування гейміфікації та різних видів наочності, сприяє тому, щоб знання в студентів були не просто формальними, але й міцними, аргументованими та чітко сформованими. А також підвищить ефективність процесу засвоєння поданих відомостей і розвитку особистості в цілому.

Список використаних джерел

1. Гейміфікація один з трендів сучасної освіти [Електронний ресурс] // Сучасна освіта – Режим доступу до ресурсу: <https://education/-58a45e9c1a28abb8288b4c37.html>.
2. Ігнатенко М. Сучасні основні технології. Поняття інноваційної педагогічної технології (наукові основи) // Математика в школі. – 2003. - №4. – С.2.]
3. Онлайн-гра «Seterra» [Електронний ресурс] // Seterra. – Режим доступу до ресурсу: <https://online.seterra.com>.

4. Онлайн-вікторина «Країни Західної Європи» [Електронний ресурс] // Learningapps – Режим доступу до ресурсу: <https://learningapps.org/2085765>.

5. Онлайн-гра «Кулінарна Європа» [Електронний ресурс] // Learningapps – Режим доступу до ресурсу: <https://learningapps.org/5091431>.

6. Ткаченко О. Гейміфікація освіти: формальний і неформальний простір / О. Ткаченко // Актуальні питання гуманітарних наук. – 2015. – Вип. 11. – С. 303-309. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apgnd_2015_11_45.

7. Фідря Надія Нова українська школа: гейміфікація на уроках географії» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://super.urok-ua.com/stattya-nova-ukrayinska-shkola-geymifikatsiya-na-urokah-geografii>.

8. Шестопалюк О.В. Інноваційні моделі навчання в діяльності вищих навчальних закладів <http://tipus.khpi.edu.ua/article/viewFile/45620/41831>.

Олексюк Н.

*магістрантка II курсу спеціальності 014 Середня освіта (Географія)
Науковий керівник – доц. Потокій М. В.*

ПРОМИСЛОВЕ ВИРОБНИЦТВО КРАСИЛІВСЬКОГО РАЙОНУ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ: ІСТОРІЯ, СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Метою статті є показ особливостей промислового виробництва на території Красилівського району Хмельницької області, окреслення перспектив його розвитку у майбутньому.

Постановка проблеми: промислове виробництво району, поряд із сільським господарством, визначають спеціалізацію району у внутрішньообласному поділі праці. Продукція машинобудування, головним чином опалювальні апарати, є основною статтею вивозу за межі області та України.

Виклад основного матеріалу. Специфікою промислового виробництва Красилівського району є те, що жодне із промислових підприємств, що діяли до 1991 року, не припиняли своєї роботи за часів незалежності.

Промислове виробництво базується як на привізній сировині, так і на місцевих ресурсах. Трудовими ресурсами промисловість забезпечена в достатній мірі, до того ж трудові ресурси мають значні навички у виробництві основних промислових товарів, що склалося історично. Продукція основних промислових підприємств району має свого споживача і збувається як в межах України, так і за її межами. Зручне географічне положення сприяє як завезенню сировини на промислові підприємства, так і вивезенню готової продукції. Важливим чинником розвитку промислового виробництва Красилівського району є високий

рівень матеріально-технічної бази і запровадження на виробництвах сучасних передових технологій і матеріалів.

Загалом на території району, головно в Красилові, функціонують 13 промислових підприємств машинобудування й металообробки та харчової промисловості. Серед основних машинобудівних промислових підприємств району виділяються наступні.

Красилівський агрегатний завод було створено у 1968 році як філію при Київському виробничому об'єднанні імені Артема за розпорядженням Міністерства авіаційної промисловості колишнього СРСР. Метою створення підприємства було забезпечення виготовлення деталей до виробів авіаційної техніки. У 1996 р. на базі цього потужного підприємства було створено ряд вузькоспеціалізаційних підприємств.

Основне підприємство належить до державної корпорації «Укроборонпром» і виконує державне замовлення на вузли та агрегати авіатехніки, а також випускає широку номенклатуру товарів народного вжитку. У 2000 р. прийнято рішення про розробку і виробництво опалювальної техніки, а у травні 2001 року випущені перші агрегати серії «Вулкан». Зараз випускається 46 видів опалювальних апаратів потужністю від 7 до 30 кВт. Випускає твердопаливні котли серії КОРДІ (під торговою маркою «Вулкан-КОРДІ»), газові та електричні котли, конвектори, акумулюючі батареї, стелажі та інші товари народного вжитку. Торгова марка КОРДІ є спільним українсько-чеським проектом. Продукція має високу якість (ККД сягає 82%), відповідає світовим стандартам. Реалізується по всій території України та експортується в Білорусь, Росію та Молдову. Крім того, підприємство активно кооперується із провідними авіаремонтними, бронетанковими та ремонтними заводами та конструкторськими бюро України. Провідною формою організації роботи підприємства є добре налагоджені кооперативні зв'язки. Матеріально-технічна база поповнюється новими високотехнологічними робочими центрами: верстатами лазерного розкрою, координатно-пробивних пресів, токарно-оброблювальних центрів, вертикально-фрезерних оброблювальних центрів, листозгинних пресів, машин плазмової різки металу, сучасних верстатів з числовим програмованим управлінням, автоматизованих ліній.

ТОВ «Завод Атонмаш» є лідером в Україні серед підприємств з випуску опалювальної техніки, що створене на виробничих майданчиках ТОВ «Красилівський машзавод» і є провідним підприємством компанії «Укртехпром». Основну продукцію підприємства складає модельний ряд АТОН – одно- і двофункціональні настінні та напільні опалювальні котли потужністю від 7 до 96 кВт,

призначені для теплопостачання індивідуальних житлових будинків, квартир, адміністративно-господарських та виробничих об'єктів, облаштованих автономними системами водяного опалювання з природною чи примусовою циркуляцією теплоносія, а також радіатори центрального опалення та газові побутові колонки. Висока якість виробленої продукції забезпечується завдяки застосуванню сучасної автоматики безпеки і регуляції німецьких та італійських фірм. За роки його функціонування випущено понад півмільйона побутових котлів. Продукція експортується в Молдову, Білорусь та РФ.

ТОВ «Завод Котломаш» спеціалізується на виробництві промислових опалювальних котлів і блочних котельень.

ТОВ «Петрометал-Красилів» спеціалізується на виробництві емкісної продукції, зокрема танків для зберігання пального на АЗС, контейнерів. Веде свою історію із 1932 року, з невеликої майстерні з ремонту сільськогосподарського інвентарю. Під Другої світової війни підприємство було повністю зруйноване. У 1957 р. Красилівські ремонтно-механічні майстерні реорганізовані в ремонтно-механічний завод, у 1958 р. – в машинобудівний завод.

Завод випускав навантажувачі, цистерни для перевезення спирту, автоцистерни для перевезення живої риби, технологічне обладнання для заводів, що виготовляли бавовняну олію, ємкості для зберігання молока, печі для випалювання вапна ємкістю 100 куб. м. та обтиральні машини для цукрових заводів. У 1988 р. на підприємстві працювало понад 2600 чоловік. З 1993 р. існує як машинобудівний завод. У 2005 р. на базі дочірнього підприємства заводу «Хіммаш» спільно із «Petrometal» (Португалія) створене ТОВ «Петрометал-Красилів». Зі складу заводу виокремлено ЗАТ «Красилівагромаш» (2005 р.) і ТОВ «Завод Атонмаш» (2006 р.). Виробляє побутові опалювальні котли.

Красилівський ливарно-механічний завод спеціалізується на виробництві гальмівних колодок для залізничного транспорту.

За роки незалежності України в Красиліві постали нові промислові підприємства, серед яких завод «**Wix-Filtron**», який спеціалізується на виробництві фільтрів для автомобільної техніки. Працює з 2007 року і випускає фільтри для Mercedes Sprinter.

Серед підприємств харчової промисловості найстарішим підприємством району є ПАТ «**Красилівський цукровий завод**» (ТОВ «**Агропартнер**»). У 2017 р. йому виповнилося 175 років.

Як свідчать документи, будівництво цукроварні в 1837 році розпочав Костянтин Чорба, чоловік Ідалії Сапегі, власниці красилівського маєтку, княгині. Через п'ять років тут отримали першу продукцію. За період існування заводу найбільшу кількість цукрової сировини –

763,4 тис. тонн – було перероблено у 1965-1970 рр. і вироблено 105,5 тис. тонн цукру.

У 1981 році на заводі споруджено бурякопереробний цех і вперше в області змонтовано установку для сушіння та охолодження цукру БН-2. У 1990-1995 рр. збудовано нову вапняково-випалювальну піч, встановлено центрифуги безперервної дії, виконано інші роботи. Останніми роками докорінно змінилась технологія виробництва цукру, значно збільшилась кількість цукрових буряків, які надходять на переробку, зменшився час сезону переробки, сировина переробляється за 2-2,5 місяці. Завод продовжує нарощувати потужність. За останні 10 років тут перероблено 1246,7 тис. тонн сировини, вироблено 155,7 тис. тонн цукру.

ДП ЗАТ «Оболонь – Красилівське» – одне з найпотужніших підприємств харчової галузі Хмельниччини. На виробничій лінії підприємства випускається 28 найменувань продукції, а з 2012 р. освоєно випуск нових видів напоїв безалкогольної групи – «Ріо-де-мохіто» та «Кола-нова» зі смаком лимона. Випускається вся номенклатура напоїв ТМ «Оболонь», крім пива. Сегмент питних та мінеральних вод відзначається новинкою – «Оболонська-2 негазована». Виводячи її на ринок, виробники в першу чергу орієнтуються на споживачів, котрі віддають перевагу водам, що не містять двоокису вуглецю. До того ж вода збагачена кремнієм і має значний оздоровчий ефект. Наявність у воді кремнію робить продукт підприємства унікальним. Продукція підприємства експортується у понад 20 країн світу, серед яких Польща, Німеччина, Білорусь, Чехія, Іспанія, США. Інша «родзинка» підприємства – вода «Прозора», яка також знаходить споживача за межами області.

Хлібзавод «Мамин хліб» орієнтується на місцевого споживача, виконує обслуговуючі функції. Підприємство випускає близько 150 видів хлібобулочних виробів і забезпечує ними Красилівський район і окремі сільські поселення прилеглих районів.

Висновок. Промисловий розвиток міста Красилова спирається на потужну матеріально-технічну базу та висококваліфіковані трудові ресурси і в перспективі може перетворитися у технопарк із випуску високоякісної машинобудівної продукції як спеціального, так і широкого вжитку.

Список використаних джерел

1. Байдич О. В. Кризь плин віків: історія Красилівщини. – Красилів, 2003. – 292с.
2. Гжимайло Ю. Д. Місто над Случем. – Хмельницький: Редакційно-видавничий відділ, 2014. – 23 с.

3. Денисик Г. І., Панасенко Б. Д. Красилівський район / Географічна енциклопедія України: В 3-х томах / Редкол. ...О. М.Маринич (відпов. ред.) та ін.. – К.: «Українська енциклопедія» ім.М. П. Бажана, 1989-1993. Т. 2: 3 – О. – С. 210.

4. Маньковська Р. В. Крисилів // Енциклопедія історії України: у 10 т. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. – К.: Наукова думка, 2009. Т. 5. Кон – Кю. – С. 293.

5. Меленчук К. О., Островська Н. В. Красилів // Енциклопедія сучасної України: у 30 т. / Ред. кол. І. М. Дзюба [та ін.]; НАН України, НТШ, Координаційне бюро енциклопедії сучасної України НАН України. – К., 2003-216.

Петрушка А.

*магістрантка II курсу спеціальності 106 Географія
Науковий керівник – проф. Заставецька Л.Б.*

НАСЕЛЕННЯ ВОЛОЧИСЬКОГО РАЙОНУ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Актуальність теми. Знання про стан населення Волочиського району Хмельницької області, його структуру і тенденції формування дають змогу виявляти проблеми розвитку демографічної ситуації, передбачати очікувані перспективні зміни потужності трудового потенціалу.

Кількість населення та його природний приріст. У Волочиському районі станом на 01.02.2017 р. проживало 50,9 тисяч осіб. За останні п'ятнадцять років, починаючи з 2001 р., кількість населення району постійно зменшувалась. Але частка сільського населення почала зменшуватись ще задовго до нього. Пояснюється це впливом людей на роботу з сіл у місто Волочиськ, де здійснювалось промислове та житлове будівництво, у м. Хмельницький та інші міста України на навчання, роботу і постійне місце проживання а також виїзд за межі країни на роботу та навчання.

Населення району розміщене нерівномірно. Щільність його становить 47 осіб на 1 км². Це нижче ніж по Хмельницькій області, де щільність населення становить 53,1 осіб на 1 км². Майже третя частина населення зосереджена на заході, де розташований Волочиськ. Сільське населення розміщене рівномірно [1, с. 64].

Кількість населення Волочиського району формується за рахунок природного і механічного руху. Природний рух населення характеризується коефіцієнтами народжуваності, смертності і природного приросту, які у районі мають такі ж тенденції, як і в Україні: народжуваність зменшується, смертність зростає, природний

приріст скорочується. Хоча в останні роки намітилась тенденція, як і в цілому по Хмельниччині, підвищення рівня народжуваності.

Причинами зниження приросту населення є глибокі кризові явища в економіці, які викликають у багатьох сімей невпевненість у завтрашньому дні, зниженні рівня доходів населення, кризові явища у соціальній сфері, зокрема медицині, загострення екологічних проблем, які призвели до підвищення рівня смертності. Низькі показники природного приросту у Волочиському районі пояснюються ще й тим, що більше половини населення становлять мешканці сіл, де ще у 70-х роках ХХ ст. розпочалась депопуляція населення.

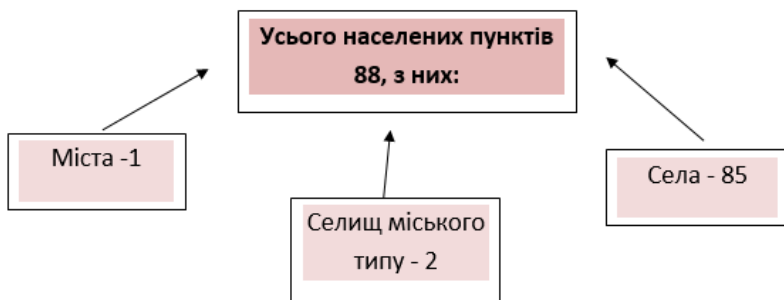

Рис. 1. Характеристика населених пунктів Волочиського району Хмельницької області

Коефіцієнт смертності у сільській місцевості більш як удвічі перевищує цей показник у містах.

У 2016 році коефіцієнт природного приросту (на 1000 жителів) у Волочиському районі становив -17,0. Це нижче ніж по Хмельницькій області (-14,5). Нижчий показник природного приросту ніж у Волочиському спостерігається лише у Ярмолинецькому (-17,7), Деражнянському (-17,9), Летичівському (-18,6), Віньковецькому (-18,9) районах [2].

Волочиський район має один з найнижчих показників дитячої смертності (віком до одного року): 6,0 на 1000 новонароджених, що є значно нижчим ніж по Хмельницькій області (11,7). Це найнижчий показник по всіх районах, крім Новоушицького (4,1) [3, с.32].

Статеві-вікова структура населення. Важливу роль у формуванні демографічної ситуації відіграє статеві-вікова структура населення, яка відображає співвідношення чоловіків і жінок та осіб різних вікових груп. У Волочиському районі, станом на 01.01.2017 р. проживало 26,55 тис. жінок і 24,39 тис. чоловіків. На 1000 жінок припадало 674 чоловіків. Це на 19 чоловіків більше ніж в цілому по області.

Таблиця 1

Природний рух міського і сільського населення
Волочиського району Хмельницької області

Роки	Кількість народжених			Кількість померлих			Природний приріст (скорочення)		
	всього	у міських поселеннях	у сільській місцевості	всього	у міських поселеннях	у сільській місцевості	всього	у міських поселеннях	у сільській місцевості
2006	691	282	409	1134	252	882	-443	+30	-473
2007	593	232	361	1146	227	919	-553	+5	-558
2008	559	220	339	1125	230	895	-566	-10	-556
2009	524	207	317	1104	233	871	-580	-26	-554
2010	490	194	296	1083	236	847	-593	-42	-551
2011	455	181	274	1061	239	822	-606	-58	-548
2012	454	200	254	1115	285	830	-761	-85	-676
2013	507	211	296	1132	297	835	-625	-68	-557
2014	467	194	275	1207	269	938	-740	-77	-663
2015	501	211	290	1146	273	873	-645	-62	-583
2016	510	215	295	946	276	670	-436	-59	-398

Таблиця 2

Коефіцієнти народжуваності, смертності та природного приросту населення у 2016 році (на 1000 жителів)

Регіон	Кількість народжених			Кількість померлих			Природний приріст/Скорочення		
	Всього	У міських поселеннях	У сільській місцевості	Всього	У міських поселеннях	У сільській місцевості	Всього	У міських поселеннях	У сільській місцевості
Хмельницька область	9,9	10,6	9,0	17,2	11,7	23,5	-7,3	-1,1	-14,5
Волочиський район	8,8	9,3	8,5	20,2	12,1	25,5	-11,4	-2,8	17,0

Серед міського населення Волочиського району диспропорції у статевій структурі значно менші ніж серед сільського. За період останніх п'ятнадцяти років диспропорції поступово стираються. У віці від 25 до 45 років спостерігається рівність між чоловічим і жіночим населенням [4, с.55].

Таблиця 3

Категорії населення	
Вікові категорії населення	За станом на 01.02.2017 р. (тис. осіб)
Усього населення на території районної ради, в т. ч.:	50,947
- дітей дошкільного віку (0-6р.)	3,030
- дітей шкільного віку(6-18р.)	5,730
- громадян працездатного віку	23,687
- громадян пенсійного віку	18,500

З таблиці 3 ми бачимо що у віковій структурі населення району переважає населення працездатного віку, що становить 49% від загальної кількості жителів. Частка осіб працездатного віку близька до середньої по Хмельницькій області (58,0%) і є вищою порівняно з іншими районами, крім Шепетівського (48,3%), Ізяславського (47,3%), Полонського (48,2%).

Висновок. Отже, причинами зниження приросту населення є глибокі кризові явища в економіці, які викликають у багатьох сімей невпевненість у завтрашньому дні, зниженні рівня доходів населення, кризові явища у соціальній сфері, зокрема медицині, загострення екологічних проблем, які призвели до підвищення рівня смертності. Низькі показники природного приросту у Волочиському районі пояснюються ще й тим, що більше половину населення становлять мешканці сіл, де ще у 70-х роках ХХ ст. розпочалась депопуляція населення.

Список використаних джерел

1. Чорна І.Б. Волочиський край. - Чорна І.Б. Хмельницький, 2008. - 64 с.
2. Горобець М.В., Гуляк Л.Я., І.М. Головкіна Волочиськ // Енциклопедія сучасної України: у 30 т./ред. кол. І. М. Дзюба [та ін.]; НАН України, НТШ, Координаційне бюро енциклопедії сучасної України НАН України. — К., 2003–2016.
3. Статистичний щорічник Волочиського району за 2016 рік./ за ред. О.І. Балайди. — Волочиськ, 2017, - 32 с.
4. Статистичний щорічник Хмельницької області за 2016 рік./ За ред.. В.В. Сокальського. — Хмельницький, 2017, - 55 с.

АНАЛІЗ РІВНЯ БЕЗРОБІТТЯ В УКРАЇНІ В СУЧАСНИЙ ПЕРІОД

Вступ. Однією з найбільш гострих соціально-економічних проблем України є безробіття. Показник безробіття – це один з центральних показників для визначення загального стану економіки та оцінки її ефективності. Попри всі негативні наслідки, безробіття має й позитивні свої сторони: підвищення соціальної цінності робочого місця; збільшення особистого вільного часу та свободи вибору місця роботи; зростання соціальної значимості й цінності праці; зростання конкуренції між працівниками; стимулювання підвищення інтенсивності і продуктивності праці; можливість для безробітного використати перерву в зайнятості для перенавчання, підвищення рівня освіти.

Вирішенням проблеми безробіття займалися такі вчені, як І. Давидова, Д. Богиня, Г. Волинський, В. Іванов, Г. Кондратьєв, Т. Черниш, П. Нікіфоров, А. Вольська, В. Пиц, Г. Мамонова, В. Герасимчук, С. Дзюба, С. Дорогунцов, С. Кузнєцова, Г. Лук'янова, С. Мочерний, А. Оукен, Жан Батіст Сей та інші.

Виклад основного матеріалу. Поряд з валовим внутрішнім продуктом та інфляцією, безробіття є одним з трьох важливих показників функціонування економіки. Станом на 1 квітня 2017 року офіційна кількість безробітних, які перебували на обліку в Державній службі зайнятості, знизилася до 406,8 тисячі осіб, що на 13% менше, ніж у відповідний період минулого року (467,5 тисячі осіб). Про це йдеться у статистичній інформації, оприлюдненій Державною службою зайнятості. Кількість осіб, працевлаштованих за сприяння державної служби зайнятості, зросла на 27 тис. або на 16% та становила 199,3 тисяч осіб у порівнянні з першим кварталом 2016 року. При цьому майже половина з них була працевлаштована оперативним чином до надання статусу безробітного. Серед безробітних, зареєстрованих в державній службі зайнятості. Станом на 1 квітня 2017 року, чверть безробітних раніше працювали у сільському, лісовому та рибному господарстві; 17% були зайняті у державному управлінні, обороні, обов'язковому соціальному страхуванні; кожний сьомий, з числа безробітних, раніше працював у торгівлі та ремонті або у переробній та добувній промисловості. За професійними групами, серед зареєстрованих безробітних переважають законодавці, державні службовці, керівники, робітники з обслуговування, експлуатації машин, та працівники сфери торгівлі та послуг.

На 1 квітня 2017 року кількість вакансій, заявлених роботодавцями до державної служби зайнятості, у порівнянні з відповідною датою минулого року, зросла на половину та становила понад 73 тис. робочих місць. За видами економічної діяльності більшість вакансій налічується у сільському, лісовому та рибному господарстві (22%), на підприємствах переробної та добувної промисловості (20%), торгівлі та ремонту автотранспорту (16%). Завдяки зростанню кількості вакансій та скороченню кількості зареєстрованих безробітних, суттєво знизився дисбаланс між попитом та пропозицією на ринку праці. Станом на 1 квітня 2017 року на одне вільне робоче місце претендувало 6 безробітних (станом на відповідну дату 2016 року – 9 осіб) [5]. Основні проблеми ринку праці нашої держави пов'язані зі зростанням тривалості періоду безробіття, збільшенням кількості громадян, які шукають роботу, а також існуванням труднощів щодо працевлаштування соціально незахищених верств населення. Якщо порівнювати середній розмір допомоги з безробіття, то за 1 квартал 2016 року він склав 1498 тисяч гривень, а за 1 квартал 2017 року – 2028 гривень. На сьогодні в Україні спостерігається тенденція невідповідності кількості безробітних, зареєстрованих у державній службі зайнятості, кількості найнятих робітників, які скористалися послугами служби зайнятості. Гострою на сьогодні є проблема високої частки безробітних з вищою освітою в Україні.

Кількість зареєстрованих безробітних за професійними групами:

- законодавці, державні службовці, керівники (13,8%);
- робітники з обслуговування, експлуатації машин (15,6%);
- працівники сфери торгівлі та послуг (15,2%);
- технічні службовці (16,3%);
- кваліфіковані робітники сільського та лісового господарств, рибо-розведення та рибальства (5,0%);
- кваліфіковані робітники з інструментом (10,4%).

Станом на 1 вересня 2017 року на одне вільне робоче місце претендували 4 безробітних (станом на відповідну дату 2016 року - 7 осіб).

За січень-серпень 2017 року кількість осіб, працевлаштованих за сприяння державної служби зайнятості, зросла на 40 тис., або на 8%, і склало 537 тис. у порівнянні з відповідним періодом 2016 року. При цьому 43% з них були працевлаштовані оперативним наданням статусу безробітного. У прес-службі повідомили, що кількість роботодавців, які співпрацювали з центрами зайнятості у січні-серпні 2017 року, зросла на 13% і склала 144 тис. При цьому кількість вакансій у базі даних Державної служби зайнятості збільшилася на 16% - до 722,7 тис. Як

перед цим вирішили в уряді, безробітні українці працездатного віку зможуть отримувати субсидію розміром не більше двох прожиткових мінімумів.

Висновки. Рівень безробіття є одним із найважливіших соціально-економічних показників. Аналіз його в Україні загалом та у регіонах зокрема, показав, що загалом рівень безробіття в Україні в останні 2 роки має тенденцію до зниження, порівняно з попередніми роками. Серед найбільш працездатних регіонів слід виділити Харківську, Одеську, Херсонську, Миколаївську області. Серед професійних груп найвищі показники безробіття зареєстровані серед технічних працівників та робітників.

Список використаних джерел:

1. Безтелесна Л.І. Державне регулювання зайнятості: підручник / Л.І. Безтелесна, Г. М. Юрчик / – Рівне : Вид-во НУВГП, 2006. – 210 с.
2. Пазюк О. Проблеми безробіття в Україні / О. Пазюк, О. Пономарьова // Україна: Аспекти праці. – 2004. – № 2. – С. 3–10.
3. Поточний рівень безробіття в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://edclub.com.ua/analitika/potochnyy-riven-bezrobittya-v-ukrayini>
4. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.
5. Ольвінська Ю. О. Роль розвитку малого бізнесу у реструктуризації регіонального ринку праці / Ю. О. Ольвінська // Соціально-економічні аспекти промислової політики. Управление трудовими ресурсами: государст- во, регион, предприятие. – Донецк: ІЕП, 2006. – Т. 2. – С. 345-350.
6. Семенова К.Д. Аналіз впливу економічної кризи на рівень безробіття в Україні // Вісник соціально-еко- номічних досліджень. – 2012. – № 1(44). – С. 106-111.

Форись О.

*магістрантка II курсу спеціальності 014 Середня освіта (Географія)
Науковий керівник – доц. Потокій М.В.*

УМОВИ І ЧИННИКИ РОЗВИТКУ МОЛОКОПЕРЕРОБНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Мета статті: розкрити основні природні, суспільно-географічні, географо-екологічні та історико-географічні умови й чинники становлення, функціонування та розвитку молокопереробної промисловості Тернопільської області.

Постановка питання. Тернопільська область в силу складних соціально-економічних процесів перетворилася із індустріально-аграрної в аграрно-індустріальну область. Це підтверджують основні

показники соціально-економічної та зовнішньоекономічної діяльності останніх чотирьох-п'яти років, зокрема і галузі переробної промисловості (серед галузей, що входять до первинного сектору – скотарство, вторинного – молокопереробна галузь; остання відіграє важливу роль у забезпеченні населення області та прилеглих районів сусідніх областей молоком та молокопродуктами) [4].

Виклад основного матеріалу. Всі умови та чинники становлення, функціонування та розвитку молокопереробної промисловості можна розділити на природні, соціально-економічні, еколого-географічні та історико-географічні [1]. *Природні умови* відіграють надзвичайно-важливе значення у формуванні основи молочного стада – *кормовиробництва*. Його розвиток, спеціалізація та розміщення значною мірою залежать від *природніх умов і структури земельного фонду*. Розташування області в західній правобережній частині зони мішаних і широколистяних порід з родючими ґрунтами і достатнім зволоженням сприяє розвитку сільськогосподарського виробництва. Зона Західного регіону, у якій знаходиться територія Тернопільської області, здатна повністю забезпечити проживаюче населення молоком та молочними продуктами, забезпечувати міжрегіональний обмін. Кормова база Тернопільської області створює сприятливі умови для розвитку молочної промисловості. Область є зоною молочно-м'ясного скотарства [2, с. 12].

Ще однією умовою розвитку молокопереробної промисловості є *кормова база*. *Польове кормовиробництво* дає переважну частину кормів для молочного та молочно-м'ясного скотарства. Лукопасовищне господарство – важливе джерело кормів, зокрема для жуйних тварин, – знаходиться у занедбаному стані. Більшість лук та пасовищ розорані, культура луківництва низька. Велику роль у структурі кормів для молочної худоби повинні відігравати зелені, у тому числі пасовищні, корми. Вони є важливим джерелом енергії і протеїну, сприяють найкращому виявленню генетичного потенціалу тварин, підвищенню якості молока, здешевленню його виробництва. Зелені корми надходять із сіяних сіножатей, пасовищ, польових сівозмін [3, с. 120].

Через низьку продуктивність лук та пасовищ на території Тернопільської області, зелені корми отримують з *польових сівозмін*. Загалом молочне тваринництво недостатньо забезпечується зеленими кормами, неефективно організована система пасовищного утримання худоби. Для багатьох господарств характерне нерівномірне надходження зелених кормів і неоднакова кількість поживних речовин в них протягом сезону, збільшення навантажень на пасовища, надмірний випас і деградація лучних травостоїв.

Соціально-економічні умови і чинники. В Тернопільській області налічують 139,2 тисяч голів *великої рогатої худоби*, з них на корів припадає 86,8 тисяч голів, із них у сільськогосподарських підприємствах і фермерських господарствах – 11,6 тисяч голів, у приватних господарствах населення – 75,2 тисяч голів. Зміни в чисельності поголів'я корів зумовили значне скорочення виробництва молока (на 40,5% за останню чверть століття). Найбільше молока сільськогосподарські підприємства області виробляли у 1990 р. – 808,3 тисяч тонн, найменше – у 2010 р. – 416,7 тисяч тонн. У 2017 р. в області вироблено всіма господарствами 451,4 тисячі тонн молока, у тому числі приватними господарства населення – 378,6 тисяч тонн [5].

Для розрахунку *раціонального рівня споживання* молока і молочних продуктів за основу взяли рекомендовані норми, які розробив НДІ харчування Міністерства охорони здоров'я України. Ними передбачено мінімальний рівень споживання – 353,3 кг на душу населення, а норма споживання від 2010 року становить 395 кг молокопродуктів. Споживання молочної продукції сільським і міським населенням має значні відмінності. Так, якщо середньорічний сільський житель споживає біля 450 кг молочної продукції, то міський – лише 210 кг. Прогнозні параметри потреби для раціонального споживання молока і молокопродуктів розраховали, виходячи з перспективної чисельності населення (сільське забезпечує свою потребу) та рекомендованої норми споживання [2, с. 231].

Загальна потреба раціонального фонду споживання молока в 2015 р. у Західному регіоні становить 3740 тисяч тонн. Тернопільська область входить до складу найбільших постачальників ринкових фондів молока – 377 тисяч тонн (постачальниками ще є Волинська – 327 тис. т – та Рівненська 258 тис. т – області) [3, с. 232]. Отже, Тернопільська область має змогу забезпечити внутрішні потреби та реалізовувати молочну продукцію за межі Західного регіону. Для цього стратегію розвитку молокопереробної промисловості необхідно спрямовувати на підвищення інтенсифікації молочного скотарства шляхом інноваційних процесів у технології годівлі, утримання корів, організації виробництва молока і його заготівель [2, с. 232].

Важливі умови розвитку молокопереробної промисловості – *рівень розвитку матеріально-технічної бази, ступінь розвитку сільськогосподарського виробництва, масштабів транспортування та переробки продукції* [3, с. 6].

Транспорт – необхідна умова функціонування всіх видів агропромислових виробничо-територіальних комплексів. Роль транспорту є настільки великою тому, що сільськогосподарська

продукція є переважно малотранспортабельною. У молочній промисловості транспорт повинен функціонувати особливо злагоджено, щоб розрив у часі між заготівлею сировини, його промисловою переробкою і вживанням готової продукції був мінімальним [3, с. 8].

Стан доріг у межах Тернопільської області негативно впливає на умови доставки сирого молока від пунктів його заготівлі і межах сировинної зони до переробних підприємств, хоча конфігурація та відстань від заготівельних пунктів до молокопереробних заводів сприяють швидкій доставці сировини. Для перевезення сировини застосовують як спеціальні машини-холодильники ємністю 10-20 і більше тонн, так малолітражні машини ємністю 2-4 тонни.

Обмежувальними є *еколого-географічні чинники*, оскільки молокопереробне виробництво є одним із основних забруднювачів поверхневих і підземних вод. Необхідно запроваджувати прогресивні ресурсозаощадливі і безвідходні технології, щоб зменшити негативний вплив на довкілля, які наносять молокопереробні підприємства Тернопільської області [12].

Список використаних джерел

1. Нагірна В. П. Тваринницько-промисловий комплекс України (територіальна організація і природокористування). – К.: Наук. думка, 1995. –150 с.
2. Пархомиць М. К. Організаційно-економічні основи розвитку молокопродуктового підкомплексу в ринкових умовах: [Монографія.] – Тернопіль: Економічна думка, 2005. – 346 с.
3. Пархомиць М. К. Економічний механізм розвитку молокопродуктового підкомплексу АПК Західного регіону України. – Тернопіль: Економічна думка, 2001. – 328 с.
4. Потокій М. В. Харчова промисловість / Географія Тернопільської області: монографія. В 2-х т. Т. 2. Населення. Господарство // ТНПУ ім. В. Гнатюка. – Тернопіль: Крок, 2017. – Стор. 134-165.
5. Статистичний щорічник Тернопільської області за 2017 рік / За ред. А. А. Чорного. Відповідальні за випуск Т. М. Грищук, Н. С. Дідуник. – Тернопіль: Головне управління статистики в Тернопільській області, 2018. – 443 с.

РОЛЬ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ СФЕРИ ПОСЛУГ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ (ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ)

Теоретичні засади територіальної організації сфери послуг були закладені у 30-х роках ХХ ст. В. Кристаллером та А. Льошем. Вони першими розглядали сферу послуг як систему центрів обслуговування різних рангів та їхніх зон обслуговування. Результатом такого розгляду стала теорія центральних місць (ТЦМ). Основні поняття ТЦМ такі: пороги послуг; радіуси послуг; центри обслуговування (центральні місця); ранги послуг; ранги центрів обслуговування (центральних місць); зони обслуговування; ієрархія центральних місць та їх зон обслуговування; просторова суперпозиція (накладання) зон обслуговування різних рангів.

Поріг послуг визначається мінімальною кількістю споживачів (клієнтів), які роблять можливою та економічно рентабельною (вигідною) організацію відповідного виду обслуговування. Для різних видів послуг такі пороги неоднакові. У вітчизняній практиці містобудування аптечна мережа формувалась, наприклад, з розрахунку одна аптека на 10 тис. населення, підприємства громадського харчування – 24 посадочних місця на 1 тис. населення і т. д.

Радіус обслуговування (радіус реалізації послуг) являє собою максимальну відстань, яку погоджується долати споживач для одержання даної послуги. В економічному аспекті радіус обслуговування обмежується тією найбільшою сумою витрат, яку зможе витримати клієнт з розрахунку ціна послуги плюс транспортні витрати. Зрозуміло, що для різних видів послуг радіус обслуговування може бути дуже різним.

Центром обслуговування (за В. Кристаллером – центральним місцем) можуть виступати як окремі підприємства сфери послуг (кіоск, магазин, школа, лікарня і т. д.), так і населені пункти в цілому або ж їхні частини – мікрорайони, масиви і т. д.).

Зона обслуговування (зона реалізації послуги) – це територія, в межах якої населення одержує послугу з даного центру обслуговування. Зона обслуговування залежить від радіусу реалізації послуг та порогу послуг даного виду: радіус реалізації повинен бути таким, щоб забезпечити кількість споживачів, достатню для порогу послуг.

В свою чергу послуги ранжують за їх порогами щодо кількості споживачів та радіусами реалізації й зонами обслуговування. Послуги малих (низьких) рангів мають малі пороги, радіуси й зони обслуговування. Послуги вищих (великих) рангів виділяються більшими і значно більшими порогами, радіусами та зонами обслуговування. Перших послуг багато, других – менше. Ранги послуг добре корельовані з регулярністю попиту на них. Дрібні послуги, як правило, мають постійний і щоденний попит (хліб, вода, газ, телефон, електрика). Послуги більш високих рангів мають регулярний попит з різними термінами – раз на кілька днів, щотижневий, подекадний, щомісячний, щосезонний, щорічний. Послуги найбільш високих рангів можуть бути епізодичними і разовими: вища освіта, одруження, виїзд за кордон, придбання будинку, квартири, автомобіля і т.д.

Ієрархія центрів обслуговування (центральных місць) визначається за їх рангами – від вищих до нижчих. Розподіл видів послуг за центрами обслуговування різних рангів має кумулятивний (накопичувальний) характер: центри найнижчого рангу можуть надавати лише один вид послуг; центри наступних рангів обов'язково мають всі попередні види послуг, характерні для центрів більш низьких рангів, і додають до них один або кілька видів послуг, яких не мали центри нижчих рангів. В. Кристаллер першим встановив ієрархію центрів обслуговування та зони їхнього обслуговування

Вже в наші дні загальні принципи територіальної організації сфери послуг за ТЦМ сформулював В.М. Юрківський, (1989):

- 1) чим більшим є населений пункт (центральне місце), тим більше в ньому підприємств даного виду послуг;
- 2) із зростанням населення населеного пункту збільшується і набір (перелік) послуг різних видів, але таке збільшення йде по низхідній, дедалі повільніше;
- 3) послуги вищих рангів можна зустріти лише в великих населених пунктах, які являють собою центри обслуговування (центральні місця) вищих рангів;
- 4) існує ієрархія центрів обслуговування (центральных місць) за такою схемою: а) найвищий ранг має один центр обслуговування; б) центрів обслуговування вищих рангів небагато; в) кількість центрів обслуговування кожного наступного (нижчого) рангу зростає, орієнтовно, у 6 разів (гексагональна мережа); г) центри обслуговування (центральні місця) даного рангу мають весь перелік послуг центрів обслуговування всіх попередніх (нижчих) рангів;

5) із зростанням населення даного центру розвиток його сфери послуг все зростаючою мірою визначатиметься потребами населення самого центру, а не його оточення;

6) з розвитком продуктивних сил краю кількість центрів обслуговування нижчих рангів має тенденцію до скорочення.

Теоретична схема розміщення центрів обслуговування розглядається для умовної однорідної (ізотропної) території з рівномірним розселенням населення та розвинутою транспортною мережею. У цьому випадку транспортні витрати будуть пропорційні відстаням, центри одного рангу матимуть однакові зони обслуговування і будуть розподілені рівномірно, на вузлах правильної «трикутної мережі» транспортних магістралей. Зони обслуговування при цьому будуть мати форму правильних шестикутників і нагадуватимуть «бджолині стільники», що забезпечують щільне покриття території без розривів і перекриття.

Схема розміщення центральних місць В. Кристаллера була геометрично чіткою та ієрархічною. А. Льош спробував наблизити її до реальної ситуації, значно ускладнив і назвав економічним ландшафтом. Значення ТЦМ у суспільній географії надзвичайно високе. За висловом А. Льоша, вона дає змогу побачити «замаскований порядок» у територіальній організації сфери послуг.

Проблеми розвитку й раціональної територіальної організації сфери послуг набувають у наш час першорядного значення, оскільки все зростаюча частина населення зайнята в сфері послуг, а рівень розвитку соціальної сфери стає головним показником якості життя. Географічні дослідження сфери послуг можуть бути галузевими або комплексними. У першому випадку розглядають територіальну організацію окремої галузі (чи певного виду послуг) і аналізують територіальні відмінності її розміщення та рівня розвитку. У другому – сфера послуг розглядається в цілому для окремих країн, регіонів, міст. Оцінці підлягає її галузева повнота, склад і структура, особливості територіальної взаємодії різних видів послуг, рівень обслуговування.

Сукупність підприємств і закладів обслуговування на певній території утворює мережу обслуговування, яку називають також соціальною інфраструктурою. Населені пункти, в яких розміщені підприємства сфери послуг, називають центрами обслуговування. Центри обслуговування разом із їхніми зонами обслуговування, підприємствами і закладами, розміщені на певній території (область, район, місто, курортна зона і т. д.), називають територіальною системою обслуговування або територіальною системою послуг.

Розміщення підприємств сфери послуг має свої особливості порівняно з прив'язкою промислових підприємств. Як було показано у попередніх розділах, промислові підприємства мають багато різноманітних орієнтацій, які необхідно враховувати при їх розміщенні: орієнтації на сировину, матеріали, енергію, воду, транспорт, газопостачання, робочу силу, ринки збуту, кооперацію, комбінування, екологічну безпеку і т.д. Підприємства сфери послуг мають одну орієнтацію – на споживача. Щоправда, споживання послуг може бути дуже різним щодо його масовості, регулярності, видів послуг та ін. І ще одна вимога щодо розміщення підприємств обслуговування: споживач повинен мати доступ до послуг усіх видів. Іншими словами, підприємства сфери послуг необхідно розміщувати так, щоб забезпечити населення повним переліком різних послуг.

У радянській економіці планування розвитку сфери послуг та її розміщення базувалось на нормативах обслуговування. Пропорційно кількості населення розраховувалась необхідна ємкість або потужність відповідних видів обслуговування. Щоправда, «залишковий» принцип фінансування сфери послуг робив недосяжним цей нормативний рівень обслуговування для всіх регіонів і міст, крім столиць. І ще одна обставина: нормативний метод не давав відповіді на питання, де найкраще розмістити те чи інше підприємство сфери послуг. Нормативний підхід працював з точністю «до району» або до «міста».

Для того, щоб розробити картографічну схему (модель) територіальної організації сфери послуг на основі ТЦМ, потрібно визначити:

- 1) перелік послуг та їх систематику за галузями, видами й підвидами, масовістю – індивідуальністю, регулярністю споживання;
- 2) ієрархію центрів обслуговування – центральних місць, та перелік видів послуг, характерний для центрів обслуговування різних рангів;
- 3) пороги послуг різних видів за мінімальною кількістю клієнтів, що забезпечують ефективне (рентабельне) функціонування даної галузі та окремих її підприємств і закладів;
- 4) радіуси послуг різних видів за максимальною їх доступністю з урахуванням транспортних витрат населення;
- 5) зони обслуговування центрів різних рангів та їх просторову композицію (суперпозицію): зони центрів різних рангів повинні територіально накладатися так, щоб забезпечити доступність населення будь-якого населеного пункту до повного переліку послуг.

Висновки. Сьогодні суспільна географія володіє достатньою теоретичною базою для проведення аналізу територіальної організації для формування сфери послуг на регіональному рівні.

Список використаних джерел:

1. Кузишин А.В. Підходи до вивчення соціально-географічних досліджень в Україні та світі // Наукові записки. Серія: Географія. Спецвипуск. – Тернопіль, 2007. – № 2. – С. 66-69.
2. Куценко В.І. Соціальна сфера: реальність і контури майбутнього (питання теорії і практики): Монографія / За ред. проф. Б.М. Данилишина. – Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2008. – С. 16-83
3. Куценко В.І., Остафійчук Я.В. Трансформація соціальної сфери України: регіональний аспект: Монографія / За ред. С.І. Дорогунцов. – К.: Оріяни, 2005. – С.11-35, 81-111.
4. Лавров С.В., Анохін А.А., Агафонов Н.Г. Социальная география: проблемы становления научного направления / Социальная география СССР. – Ленинград: Изд. ГО СССР, 1984. – С. 3-13.
5. Немец Л.Н. Устойчивое развитие: социально-географические аспекты. – Харьков: Факт, 2003. – С. 117-132, 141-171.
6. Олійник Я.Б., Степаненко А.В. Вступ до соціальної географії. – К.: Знання, 2000. – С. 15-35, 55-125.
7. Пістун М.Д. Основи теорії суспільної географії. – К.: Вища школа. – С. 46-62.
8. Топчів О.Г. Основи суспільної географії: підручник для студ. географ. спеціальностей вищих навч. закладів. – Одеса: «Астропринт», 2009. – С. 395-420.
9. Шаблій О.І. Основи загальної суспільної географії. Підручник. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. – С. 25-29, 261-265.

Черновський А.

*магістрант II курсу спеціальності 014 Середня освіта (Географія)
Науковий керівник – доц. Потокій М.В.*

СЛАВУТСЬКИЙ ПРОМИСЛОВИЙ ЦЕНТР: ІСТОРІЯ, СЬОГОДЕННЯ Й ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Мета статті: показати історію розвитку промислового виробництва в місті Славути, охарактеризувати сучасний його стан та окреслити перспективи розвитку у майбутньому.

Постановка проблеми. Славутський промисловий центр відіграє значну роль у територіальному поділі праці як на місцевому (локальному), так і на внутрішньообласному й регіональному (в межах Подільського суспільно-географічного району) рівнях. Економічний розвиток Славути розпочався після возз'єднання Правобережної України з Лівобережною в складі Росії, проведення реформи 1861 р. та побудови залізничної лінії Шепетівка – Здолбунів.

Виклад основного матеріалу. У кінці XIX ст. збільшується виробництво продукції на паперовій фабриці та механічному заводі. Постала суконна фабрика, де у 90-х роках XIX ст. працювало близько 400 робітників. Виросло ряд нових підприємств – лісопильний, миловарний, свічковий, пивоварний, толевий заводи, каретна майстерня. На початку XX ст. стали до ладу фаянсовий завод, дві приватні електростанції, кілька водяних млинів. Це були дрібні підприємства з примітивною технікою і невеликою кількістю робітників. Всього у промисловості Славути у 1906 р. працювало 1500 робітників [3, с. 23].

Славута сьогодні є значним промисловим центром Хмельницької області та всього Подільського СГР. Діє 35 підприємств різних форм власності з виготовлення будівельних матеріалів, а також деревообробної, легкої і харчової промисловості. Економіка міста представлена широким спектром галузей матеріального виробництва, характерною для міста обласного значення. Незважаючи на значні труднощі, економічний потенціал міста та його найближчого оточення поступово набуває нових форм. Частина підприємств, що розташовані на території міста, визнано банкрутами, і вони перестали існувати. Проте вся матеріально-технічна база даних підприємств зберігається, а на її основі відкриваються інші підприємства (шляхом створення або реорганізації). Крім того, найбільш підприємства нарощують свої потужності, будуючи нові цехи та відкриваючи нові лінії виробництва. Промисловий сектор робить вагомий внесок у вирішенні проблеми зайнятості міста, протидіє безробіттю під час структурної перебудови економіки [1, с. 5].

Зайняте населення у віці 15-70 років у 2017 році у Славути складає 12,2 тисяч осіб, у тому числі працездатного віку – 11,4 тисяч осіб. Рівень зайнятості населення становить 55,5% у віці 15-70 років та 62,6% – у віці 15-60 років. У 2012 р. було запроваджено програму підвищення зайнятості населення міста Славути на 2014-2018 рр., якою передбачено створення 900 нових робочих місць, здійснення заходів, спрямованих на стабілізацію та розвиток ринку праці. У промисловому виробництві в середньому за 2017 рік було відпрацьовано 86,0% табельного фонду робочого часу [5].

За 2017 р. підприємствами Славути реалізовано промислової продукції (товарів, послуг) на 1004,9 млн. грн. Обсяг реалізованої промислової продукції на одну особу становить 28307,0 грн. У структурі реалізації 47,1% припадає на виробництво неметалевої мінеральної продукції, 28,9% – виробництво меблів, 15,5% – виробництво та розподілення електроенергії, газу та води. В обсязі

реалізованої продукції добувної та переробної промисловості 56,7% належить сировинній продукції, 34,3% – товарам тривалого використання, 7,2% – товарам широкого використання, 1,8% – інвестиційній продукції [5].

Обсяг реалізованої промислової продукції на одну особу становив 25988,1 грн., що в 2,4 рази більше за середньообласний рівень (10675,8 грн.). За цим показником місто посіло 2 місце серед районів і міст області.

Найбільші темпи росту обсягів виробленої (реалізованої продукції) простежується на підприємствах ТДВ «Славутський РМЗ» (134%), ТОВ «Ювента» (124,5%), ТОВ «Аква-Родос» (109,6%), ПАТ «Славутський комбінат «Будфарфор» (109,0%) [там само].

Підприємства міста продовжують працювати над впровадженням у виробництво інноваційних технологій та виробництва нових видів продукції. Частка інноваційно-активних підприємств у місті становить 15%. Найбільшим інноваційно-активним підприємствами у місті є ПАТ «Славутський комбінат «Будфарфор», ТОВ «Сансервіс», ТДВ «Славутський цикорієсушильний завод».

Обсяг експорту промислових товарів в 2018-19 рр. прогнозується в сумі 67700,0 тис. дол. США (на 1,2 % більше, ніж у 2017 р.), обсяг імпорту товарів – 23500,0 тис. дол. США. Обсяг прямих інвестицій на 2019 рік прогнозується в сумі 3,1 млн. дол. США, що на 24,0 % більше, ніж у 2017 р. Впроваджуючи сучасні технології у виробництво, промислові підприємства міста мають можливість виходити із своєю продукцією на ринки ЄС та далекого зарубіжжя.

Найбільшими промисловими підприємствами міста Славути є [2; 5]:

ТДВ «Славутський ремонтно-механічний завод», який випускає чавунне, сталеве і кольорове лиття, а також металоконструкції по кресленнях замовника або кресленням власної розробки. На підприємстві є чотири цехи: ливарний цех, цех металоконструкцій, цех нестандартного обладнання і механічний цех.

Славутський комбінат «Будфарфор» – підприємство з повним циклом виробництва фарфорової санітарної кераміки, один з найбільших виробників кераміки для ванних кімнат у країнах Східної Європи. Тут виготовляється понад 50 найменувань продукції: унітази, змивні бачки, умивальники різних типів, п'єдестали під умивальники, біде, пісуари. Комбінат випускає 2,8 млн одиниць санітарної кераміки в рік. Поставки санітарної кераміки комбінату здійснюються через широко розвинену дилерську мережу по всій Україні, в країни СНД і Балтії. Серед партнерів комбінату провідні будівельні фірми і підприємства України, Росії, Білорусії, Молдови, Казахстану, Литви,

Латвії, Грузії, Узбекистану, Таджикистану, Киргизії. Частка продукції Славутського «Будфарфору» на ринку України складає близько 30%.

Славутський покрівельний завод – вітчизняний виробник сучасних гідроізоляційних та покрівельних полімерно-бітумних мембран на синтетичних основах. Більш ніж 80 видів матеріалів для м'яких та скатних покрівель нового покоління випускаються на заводі з 2000 року під торгівельною маркою «СПОЛІ». Підприємство успішно розвиває 3 основні напрямки: виробництво покрівельних та гідроізоляційних мембран, виробництво звукоізолюючих мембран та виробництво бітумної черепиці для скатних покрівель.

ТОВ «Аква-родос» є лідером в Україні по виробництву ексклюзивних і серійних меблів для ванних кімнат. Продукція підприємства вивозиться не лише в інші регіони України, але й у Росію, Білорусь, Казахстан, Молдову.

ПрАТ «Славутський пивоварний завод» виготовляє живе, натуральне пиво, яке не містить консервантів та різних хімічних домішок. В асортименті підприємства живе пиво «Князь Сангушко», «Славутина», «Жигулівське».

ВАТ «Славутський хлібозавод» випускає 65 видів хлібобулочних виробів, 60 видів кондитерських виробів, 8 найменувань макаронних виробів. Підприємство постійно збільшує обсяги виробництва, в середньому за добу випікається 20,5 тонн хлібобулочних виробів.

ТОВ «Ювента» – українське підприємство з виробництва меблів для ванної кімнати, засноване у 2000 році, є одним з найсучасніших у Східній Європі. Усі процеси на фабриці автоматизовані. Меблі торгівельної марки «Ювента» реалізуються в Росії, Казахстані, Грузії, Білорусії, Азербайджані та Молдові.

ПАО «Славутський солодовий завод» здано в експлуатацію в 1989 р. з проектною потужністю 80 тисяч тонн солоду на рік. У 1997 році пройшло стадію акціонування. У 1998 році контрольний пакет акцій підприємства був викуплений скандинавським інвестором, компанією Baltic Beverages Holding. Славутський солодовий завод – найбільший в Україні виробник солоду. Серед компаній-споживачів славутського солоду ПБК «Славутич», «Львівська пивоварня», пивоварні «Хайнекен», «Кастель», «Ефес». Зараз виробляє до 160 тисяч тонн солоду на рік.

ТДВ «Славутський цикорієсушильний завод» – найбільший виробник цикорію в Східній Європі. Підприємство випускає різноманітні розчинні напої з цикорію з натуральними домішками та нерозчинні напої з використанням сировини зернових культур.

У 2013 р. затверджено Концепцію індустріального (промислового) парку «Славута». Метою його створення є забезпечення економічного розвитку та підвищення конкурентоспроможності міста Славута, активізації інвестиційної діяльності, створення нових робочих місць, розвиток сучасної виробничої та ринкової інфраструктури. Розбудова індустріального (промислового) парку «Славута» відіграватиме важливу роль у задоволенні потреб вітчизняних та іноземних інвестиційних компаній. В індустріальному парку працюватимуть переважно жителі міста, але слід враховувати, що зона охоплення індустріального (промислового) парку «Славута» знаходиться неподалік міста Шепетівка та ближніх сіл Славутського району, що надасть можливість частково працевлаштувати жителів даної місцевості [2].

Висновки. Таким чином, індустріальний парк у місті Славута матиме важливе значення для регіонального розвитку північної частини Хмельницької області, а отже суттєво впливатиме на розвиток промисловості регіону.

Список використаних джерел

1. Басиров В. М. Славута, Нетішин. Краєзнавчий нарис / В. М. Басиров, О. Я. Сапожник. – Славута, 1989. – 94 с.
2. План «Дій зі Сталого енергетичного розвитку міста Славута, Хмельницької області». Матеріали Славутської міської Ради.
3. Прищепя О. Вплив нових містоутворюючих факторів на розвиток Славуті в другій половині 19 – на початку 20 ст. // Славута і Славутчина: минуле і сучасне. – Славута, 2003 р. – С. 22 – 25.
4. Славута / Географічна енциклопедія України: В 3-х томах / Редкол. О. М.Маринич (відпов. ред.) та ін.. – К.: «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1989-1993. Т. 3: П – Я. – С. 200.
5. http://www.misto.esco.co.ua/best_practice/seap_slavuta.

Ярошевська Н.

*магістрантка II курсу спеціальності 014 Середня освіта (Географія)
Науковий керівник – викл. Пушкар О.І.*

ЕКОЛОГІЧНА СИТУАЦІЯ, ЯК ВАЖЛИВА ПЕРЕДУМОВА ФОРМУВАННЯ МЕРЕЖІ ЗАКЛАДІВ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Постановка проблеми. Система охорони здоров'я – цілісна структура, основним завданням якої є забезпечення відповідно рівня здоров'я населення. Основним функціональним елементом системи охорони здоров'я є заклади охорони здоров'я, які безпосередньо

надають медичні послуги населенню. У своїй діяльності заклади охорони здоров'я керуються законодавством України «Про охорону здоров'я» та іншими нормативними документами. Це забезпечує рамки, в яких такі заклади функціонують. Однак, на діяльність закладів охорони здоров'я, безпосередньо на території, впливає ряд чинників, які корегують юридичні норми. Одним з таких чинників є екологічний, від якого залежить рівень здоров'я населення, специфіка його захворюваності тощо. Особливо актуальним цей чинник робить незадовільна ситуація в плані контролю за дотриманням норм викидів в навколишнє середовище.

Вивченість в науковій літературі. Питання впливу екологічних чинників на здоров'я людини, а відтак й на формування і функціонування системи закладів охорони здоров'я досліджувалося багатьма вченими, зокрема Г. Барковою, В. Гуцуляком, І. Мартусенко, Х. Подвірною, О. Пушкарем та іншими.

Виклад основного матеріалу. Серед чинників, які формують екологічну ситуацію на території Тернопільського району є забруднення довкілля, якість питної води та негативні наслідки науково-технічного розвитку.

Питна вода є однією з основ людського існування. Її наявність впливає на багато аспектів людського життя, в тому числі і на формування здоров'я населення. Гідрологічний потенціал Тернопільського району достатній для забезпечення населення питною водою. Його складають природні водойми, багато штучних озер та невеликі річки. Але шкідливі викиди в навколишнє середовище наситили воду складниками негативного характеру. Тому якість питної води як в регіоні так і в Україні стала великою проблемою, яка з кожним роком загострюється.

За інформацією фахівців Міністерства охорони здоров'я України, на сьогодні практично не залишилося поверхневих водойм – основних джерел централізованого господарсько-питного водопостачання, які за санітарно-хімічними та мікробіологічними показниками можна віднести, за санітарною класифікацією, до I класу. Всі вони за рівнем забруднення наблизилися до III класу. В Тернопільській області у природні поверхневі водні об'єкти скинуто 2506 тис.м³ забруднених зворотних вод (у т.ч. без очищення – 778 тис.м³, недостатньо очищених – 1728 тис.м³). І якщо у області загалом це становило 3,9% від загального обсягу скидання зворотних вод, то у Заліщицькому і Збараському районах – по 100,0%, Борщівському – 76,5%, Тербовлянському – 56,5%, Чортківському – 36,4% [1].

Незадовільний стан водоочисних споруд і мереж не дають змоги забезпечити населення водою гарантованої якості. В Тернопільській області близько 5% водопроводів не відповідають санітарним нормам якості.

Водним ресурсам Тернопільського району великої шкоди завдають промислові і сільськогосподарські виробництва надмірною хімізацією земель, тотально розорюють території, відсутність або недоброякісне будівництво гноєсховищ тощо.

З метою контролю за якістю питної води, яку споживає населення Тернопільської області в 2016 році, фахівцями ДУ «Тернопільський обласний лабораторний центр МОЗ України» із джерел централізованого водопостачання було відібрано та досліджено за санітарно-хімічними показниками 3235 взірців питної води, із них не відповідало санітарно-гігієнічним нормативам 300, що становить 9,2%, за санітарно-мікробіологічними показниками – 3868 взірців питної води, із них не відповідало санітарно-гігієнічним нормативам 520, що становить 13,4%. Із сільських водогонів досліджено за санітарно-хімічними показниками 865 взірців питної води, за санітарно-мікробіологічними показниками 1056 взірців питної води. Питома вага нестандартних взірців питної води відібраних з сільських водогонів за санітарно-хімічними та санітарно-мікробіологічними показниками становить 6,0% та 17,2% [2].

Вода може бути фактором передачі багатьох захворювань. Адже переважна більшість сільського населення споживає воду з колодязів та свердловин, які через використання незахищених поверхневих водоносних горизонтів та незадовільного технічного стану не гарантують епідемічної безпеки людей.

Під впливом такого чинника як стан земель (грунтів) та їх якості також формується у значній мірі здоров'я населення. Впливають вони екологічними функціями ґрунтових покривів – накопичення в ґрунтах речовин, які негативно впливають на їх родючість тощо.

Аналізуючи статистичні дані, ми спостерігаємо що скидання забруднених зворотніх вод у поверхневі води області і районів є досить значні. Але порівнюючи Тернопільський район, де показник сягає 40 тис.м³ з іншими районами Тернопільської області то, показник поступається лише Підгаєцькому і Шумському районам у яких відповідно скидання забруднених вод сягає 30 тис.м³ та 38 тис.м³. Критична ситуація зі скиданням зворотніх вод у поверхневі води є у Тербовлянському районі – 330 тис.м³ та Підволочиському і Збарзькому районі де скиди сягають 155 тис.м³.

Велике значення для здоров'я людей має якість повітря. Постійно порушується під впливом виробничої діяльності людини природний баланс повітряного басейну. З кожним роком збільшуються викиди забруднюючих речовин у повітря. Сільськогосподарські підприємства кожного року, особливо в літню пору року, несуть шкоду населенню. Адже обробляють свої поля різними пестицидами та отрутохімікатами, які не лише потрапляють на поля.

Викиди забруднюючих речовин в регіоні за 1990-2016 рр., внаслідок відповідних змін у галузевій структурі господарства області, зменшилися більше, як у 3 рази – із 220,2 тис. т у 1990 р. до 63,9 тис. т у 2016 р. Однак, починаючи з 2000 року, знову спостерігається їх збільшення, у зв'язку з чим їх кількість (з розрахунку на 1 км²) значно зросла – від 3,1 т у 2000 р. до 4,6 т у 2010 р. Особливо велике зростання у Тернопільському районі – від 3,3 т у 2000 р. до 18,8 [6]. Викиди усіх забруднюючих речовин та діоксиду вуглецю в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення в Тернопільському районі один з найвищих, і становить 1534,5 тон.

Статистичний аналіз дозволив встановити залежність між рівнем забруднення повітря і захворюваннями. Адже при отруєнні ці речовини потрапляють в органи дихання, які в подальшому можуть перерости в захворювання дихальних шляхів, бронхіт, астму, пневмонію тощо.

В структурі екологічного чинника значне місце займає чинник відходів. Аналіз відповідної статистичної інформації свідчить про неухильне зростання обсягу утворення відходів загалом. Проблема з відходами гостро постає у населених пунктах Тернопільського району. Адже, на теперішній час немає нового сміттевого полігону, а наявний – Малашівське сміттєзвалище приймає відходи з Тернополя з 1977 року. Подекуди висота завалів сягає 45 метрів. Недалеко розташований водозабір. З нього отримує воду 70 відсотків тернополян. Екологи вже багато років б'ють на сполох через небезпечну близькість водозабору й сміттєзвалища. Забруднення підземних горизонтів і є найбільшою загрозою, яке створює Малашівське сміттєзвалище. Адже, якщо сьогодні полігон приймає лише побутове сміття, то на початку його роботи туди звозили промислові відходи.

У Тернопільському районі розташовано 36 промислових підприємств. У структурі реалізації промислової продукції переважають такі еколого-небезпечні види економічної діяльності, як: харчова продукція, продукція машинобудування, будівельні матеріали, стоматологічне обладнання, поліграфічна продукція, частка яких у загальному обсязі реалізованої продукції району становить понад 90%. Всі вони несуть і екологічну небезпеку для населення. Застаріле

обладнання та технології промислових підприємств зумовлюють викиди у катастрофічних обсягах.

Рівень навантаження на довкілля Тернопільського району є одним із найвищих в області. Частка викидів від стаціонарних джерел забруднення району в загальному обсязі по області в 2016 р. склала 13,8%.

Найбільшим забруднювачем атмосфери району багато років поспіль залишається Тернопільське лінійно-виробниче управління магістральних газопроводів, викиди якого в 2016 р. становили 700 т, або 56,0% від загальних обсягів забруднюючих речовин району. Однак, слід зазначити, що разом із скороченням обсягів виробництва, підприємство в 2016 р. зменшило викиди в повітря забруднюючих речовин у порівнянні з 2015р. на 23,7%.

Загалом, у 2016 р. у повітряний басейн району від виробничої діяльності підприємств та організацій потрапила 1251 т забруднюючих речовин, що на 18,0% менше, ніж у 2015р. На квадратний кілометр території району в 2015р. у середньому припало по 1671 кг викидів. У розрахунку на одного мешканця прийшлося по 18,6 кг забруднюючих речовин, або на 4,2 кг менше в порівнянні з 2015 р.

Крім того, в 2016р. внаслідок виробничої діяльності підприємств та організацій в атмосферу надійшло 34,9 тис. т діоксиду вуглецю, який є одним з основних чинників створення парникового ефекту.

Висновки. Екологічний фактор є одним з основних факторів, які впливають на здоров'я населення, а відтак і на діяльність закладів охорони здоров'я.

На території Тернопільської області за останнє десятиліття склалися несприятливі тенденції щодо рівня екологічної безпеки, пов'язані з забрудненням підземних та поверхневих вод, неконтрольованого використання територій під сміттєзвалища, що у свою чергу несе суттєве екологічне навантаження на навколишнє середовище і людину, як невід'ємну його складову.

Особливу небезпеку для екології на території області несуть промислові та сільськогосподарські підприємства, здійснюючи викиди небезпечних речовин в атмосферу, водойми, а також забруднюючи ґрунтовий покрив.

Список використаної літератури

1. Сидорук Б. Еколого-економічний аналіз основних проблем раціонального використання водних ресурсів Тернопільської області / Б. О. Сидорук // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє : зб. наук. праць. Вип. 10. – Тернопіль : Екон. думка, 2005. – С. 266.
2. Царик Л.П. Природні умови і природні ресурси Тернопільської області / Л.П. Царик. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2010. – 225 с.

3. Сайт Тернопільської районної ради [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://trrada.te.ua>.
4. Сайт Тернопільської районної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://oda.te.gov.ua/ternopilska>.
5. Питуляк М.В. Природний агресурсний потенціал Тернопільської області: структура і особливості використання: автореф. дис. ... канд. геогр. наук / М.В. Питуляк. – Чернівці, 2003.
6. Статистичний щорічник Тернопільської області за 2017 рік. – Тернопіль, 2018. – 568 с.

Яськевич Х.

*магістрантка I курсу спеціальності 014 Середня освіта (Географія)
Науковий керівник – доц. Кузишин А.В.*

ПОНЯТІНО-ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ АПАРАТ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО СПРІЙНЯТТЯ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ ТА ВОЄН

Збройні конфлікти та війна є одним із виявів насильства в національних та міжнародних сферах, і тому є довгостроковим предметом багатонаукових досліджень. З точки зору геоконфліктології необхідно знати основні поняття, що полягають у аналізі збройних конфліктів та аналіз просторово-географічних чинників стосовно їх походження, напрямку та результатів. Концептуальний апарат, пов'язаний з збройними конфліктами та війнами, дуже великий і досить складний.

Питання збройних конфліктів і воєн тісно пов'язане з **концепцією конфлікту**. Конфлікт (від латинського *conflictus*, тобто несподіванка) – вираження суперництва та протиріччя між різними сутностями. Вона вважається рушійною силою розвитку людського суспільства та її інститутів. Конфлікт розуміється в контексті протистояння, розбіжностей, незгоди або страйку між хоча б двома суб'єктами. Ці суб'єкти – особистості (конфлікт присутній у кожному міжособистісному співіснуванні) або людська спільнота (конфлікт є результатом відносин між етнічними групами, ідеологічними групами чи державами). У соціальних науках конфлікт розглядається як суттєва особливість всіх соціальних структур і тому є неодмінним успіхом для розвитку та функціонування людських спільнот. У роботі європейських соціологів (наприклад, Герберт Спенсер, Адам Фергюсон, Клод Х. Сен-Сімон) конфлікт вважається успішним механізмом розвитку людських спільнот (Kesoň 1999 cit., Paździorek 2012).

На думку Крістофера З. Мітчела *Christopher R. Mitchell* (1981), структура конфлікту складається з трьох частин – ідеї, моніторингу ситуації та чинники, які впливають один на одного, що призводить до конфліктів між суб'єктами. На ситуацію впливають ідеї (безпеліційні цілі збільшують підозру та формують відсутність довіри між суб'єктами). Моніторинг ситуації необхідний для успішного вирішення нових питань, які можуть виникнути в процесі. Чинники визначають вплив на ситуацію, що складається (наприклад, успішне вирішення ситуації можливе за умови групової солідарності). Безсумнівною є теза, що чим довше відбувається конфлікт, тим більше проблем виникає. Ця схема є реалістична з точки зору політичних та збройних конфліктів, але також може використовуватися для інших форм конфліктів.

На основі аналізу декількох концепцій конфліктів, Януш Муха (1978) визначив такі його властивості:

- конфлікт вимагає наявності принаймні двох суб'єктів;
- конфлікт виникає в ситуації неблагополуччя в якомусь з його проявів;
- управління конфліктом спрямоване на знищення або мінімізацію контролю над опонентом, а результат конфлікту полягає в тому, щоб здобуток одного суб'єкта був втратою для іншого;
- дії суб'єктів конфлікту суперечать один одному;
- важливим аспектом конфліктуючих відносин є влада;
- конфлікти пов'язані в основному із соціальними процесами і мають значні соціальні синергії;
- конфліктний процес являє собою часовий тренд розколу у відносинах між суб'єктами;
- конфліктуючі відносини не порушують систему повністю, але вони спричиняють зміни в стандартах.

Оскар Крейці (*Oskar Krejčí*) (2007) підкреслює, що конфлікт є результатом протистояння, боротьбою на випередження, захист певного кола цінностей, підтриманням статус-кво або режиму, в якому об'єкт опозиції нейтралізується, обмежений в діях або ліквідований. Конфлікт може бути врегульований ненасильницьким шляхом (як правило, за допомогою певних регуляторних методів або механізмів влади, у випадку міжнародних конфліктів через дипломатичні переговори або арбітраж), або використовуючи насильницькі засоби, тобто через збройні конфлікти або війну.

За словами Шарки Вайшова (*Šárky Waisovej*) (2005 р.), конфлікт не обов'язково може включати «збройне насильство» і тому може здійснюватися в ненасильницьких формах – такими є пропаганда, дипломатичні переговори, протестні демонстрації, політичні та

економічні бойкоти, санкції. Проте одним з інструментів конфліктуючих сторін може бути фізичне насильство, включаючи використання зброї. Це класичний збройний конфлікт. При ньому використовуються не лише позамілітаристичні засоби (політичні, дипломатичні, економічні та пропагандистські) протилежних сторін, але визначальне значення мають використання військових інструментів – збройних сил та їх озброєнь. Збройний конфлікт, таким чином, може розглядатися як певний соціальний (політичний) конфлікт, в якому одна або обидві сторони прагнуть досягти своїх цілей з збройними силами. Збройний конфлікт може вважатися найбільш небезпечною формою врегулювання суперечок між державами, прошарками населення та застосуванням сили.

Збройний конфлікт може досягти різних стадій та рівнів, найвищий з яких – війна. Цей термін взагалі можна визначити як збройний конфлікт найвищої інтенсивності, який апріорі передбачає значну кількість потерпілих. Дослідники університету Уппсали називають війною такий збройний конфлікт, який призводить до понад тисячі жертв протягом року. На думку Пшемистава Пацьорки (*Przemystawa Paździorka*) (2012 р.), збройна війна може характеризуватися насильством, що супроводжується застосуванням смертоносної сили серед супротивників, кожна з яких намагається виконувати свою роль і в підсумку якої цінності однієї групи будуть суперечити іншій. Таким чином в нашому розумінні концепція збройного конфлікту є більш емним, ніж термін війна. Однак, якщо послуговуватися тезою відомого військового теоретика Клауса фон Клаузевіца (*Clausa von Clausewitz*), згідно з яким війна є продовженням політики збройними засобами, незалежно від просторових вимірів, інтенсивності та походження.

До недавнього часу концепція збройного конфлікту в політико-географічній літературі була синонімом «малих», «територіальних» і «локальних» воєн, які на основі географічних заходів були розділені на:

- війна між двома чи кількома державами одного і того ж географічного регіону;
- війна між двома або більше державами різних регіонів світу;
- війна в одній країні.

Таким чином, відміна характерів збройних конфліктів може простежуватися в наступних моментах:

- прикордонні конфлікти (обмежені бойові зіткнення між збройними групами людей, іноді під прикриттям регулярних військ та військ прикордонної служби. В такому випадку кістяк збройних сил розташовується поблизу державного кордону);

- бойові дії, обмежені за масштабами та часом, односторонні або коаліційні бойові дії, що мають превентивний чи демонстративний характер. А також формують характер протистояння;
- збройні інциденти як одну з форм короткострокових військових дій, які можуть бути свідомо або організовані головним чином у напрямку посилення ситуації або створення причини розповсюдження війни;
- внутрішні збройні сутички, як форма вирішення протиріч між різними угрупованнями. Це, як правило, призводить до порушення територіальної цілісності держави;
- спеціальні операції бойових дій використовуючи обмежений контингент збройних сил для стабілізації ситуації і створення умов для переговорів.

Барва С.

*магістрант II курсу спеціальності 101 Екологія
Науковий керівник – доц. Стецько Н.П.*

ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ СЕРЕДНІХ РІЧОК

Водний фонд України представлений великою кількістю середніх і малих річок, від водності та екологічного благополуччя яких залежить стан великих рік, і водогосподарського комплексу держави. Залежно від водозбірної площі басейну річки поділяються на великі, середні та малі. До великих належать річки, які розташовані у кількох географічних зонах і мають площу водозбору понад 50 тис. квадратних кілометрів. До середніх належать річки, які мають площу водозбору від 2 до 50 тис. квадратних кілометрів. До малих належать річки з площею водозбору до 2 тис. квадратних кілометрів (Стаття 79 Класифікації річок України). В Україні нараховується майже 4 тис. малих річок, завдовжки до 100 км, 123 – середніх: 100-500 км, 14 – великих понад 500 км. Річки є найактивнішою ланкою серед вод суші. Вони задіяні в процесі кругообігу води, є основним джерелом води для господарських та побутових потреб людини, а також транспортними шляхами та джерелом енергії [3].

Річки як водний ресурс активно використовуються у господарських цілях тому стік річок України зрегульований, на річках є побудовано багато ставків і водосховищ, які потребують постійного контролю, моніторингу.

Середні і малі річки формують ресурси, гідрохімічний режим та якість води середніх і великих рік, урізноманітнюють, формують природні ландшафти великих територій. В природі працює залежність коли функціонування басейнів малих річок визначається станом регіональних ландшафтних комплексів. Гідрологія, гідрохімія, якість води середніх та малих річок тісно пов'язані з місцевими геолого-геоморфологічними, ґрунтово-рослинними умовами та антропогенними процесами, що переважають на конкретному водозборі. Середні річки зазнають забруднення стічними водами промислових підприємств, сільськогосподарського виробництва, комунального господарства. Багато річок замулюються, транспортуюча здатність водного потоку знижується від надмірного забору значних об'ємів підземних, та поверхневих вод. Дуже чутливий водний режим середніх річок до

одностороннього зниження рівня ґрунтових вод, що відбувається під час меліорації земель і при відборі підземних вод.

Господарське освоєння водозборів середніх річок порушує сформований протягом багатьох століть баланс взаємодії природних стокоформуючих екокомплексів (ліс - річка, поле - річка, болото - річка і т.д.). Головна властивість річкових вод – висока активність водообміну. В останні десятиріччя дедалі збільшується втручання людини у природний процес формування річкового водообміну. Так, внаслідок спорудження великих водосховищ тривалість водообміну в річках уповільнюється. Річки внаслідок діяльності антропогенних факторів зазнають значних змін і деградації досить часто це:

- зміна фізико-хімічних параметрів середовища;
- надходження надмірної кількості біогенних речовин;
- надходження великої маси токсичних хімічних сполук;
- надходження і включення в біотичний кругообіг в екосистемі радіоактивних речовин [1].

Фактори постійного впливу сприяють розвитку негативних процесів у річках: відмирання окремих видів рослин і тварин, або скорочення їх чисельності; масовий розвиток видів, що продукують токсини, наприклад, синьо-зелених водоростей; зменшення відтворної функції водних тварин, що неминуче призводить до скорочення кормової бази риби і зниження рибопродуктивності; включення до біотичного кругообігу речовин токсичних речовин; зміна гідрохімічного складу, фізичних і біологічних властивостей води; забруднення джерел питної води [4].

Річки середні за величиною мають у природних умовах мінливий гідрологічний режим протягом року і великі коливання водності, в літню межень спостерігається обміління (на 1-2 місяці, іноді довше). До зменшення річкового стоку призводить забір води на побутові, виробничі та інші потреби. Збереження річок як об'єктів природи вимагає підтримання в них швидкості течії води, достатньої для забезпечення водозбору та заповнення річищ у меженний період (з урахуванням проведеного відбору води), для самоочищення. Зважаючи на зміни клімату, потепління, необхідно здійснювати постійний моніторинг басейну річок і передбачати негативні тенденції – маловоддя, обмежувати безповоротний забір води з річок та ін.

На сьогоднішній день є достатня кількість методів дослідження гідрологічних процесів у водних об'єктах, річках.

Найважливіше місце в гідрології займають *методи польових досліджень*. Польові дослідження поділяють на експедиційні та стаціонарні. Перші з них полягають у проведенні відносно

короткочасних (від декількох днів до декількох років) експедицій на водних об'єктах (в океані, на льодовику, річці, озері). Другі полягають у проведенні тривалих (багаторічних) спостережень в окремих місцях водних об'єктів – на спеціальних гідрологічних станціях і постах. При гідрологічних дослідженнях поєднують *експедиційний і стаціонарний методи* [5].

Для спостереження за гідрологічними характеристиками у річках застосовують різноманітні прилади: вимірювачі рівня води та течій, а також зонди, що фіксують температуру води і значення низки гідрохімічних показників *in situ*, тобто в точці вимірювання. Для вивчення рельєфу дна і вимірювання глибин на річках, в озерах і морях використовують ехолоти та гідролокатори бічного огляду з фіксацією результатів промірів на комп'ютері. В останні роки було вирішено проблему просторової «прив'язки» результатів польових робіт за допомогою «спутникової навігації» - GPS (global positioning system, або системи глобального позиціонування за допомогою супутників).

Нетрадиційні дистанційні методи спостереження і вимірювання за допомогою локаторів, аерокосмічна зйомка і спостереження, автономні реєструючі системи (автоматичні гідрологічні пости на річках, буйкові станції в океанах). За допомогою радіолокаторів ведуть спостереження за дощовими хмарами; цей метод в майбутньому дозволить прогнозувати атмосферні опади і викликані ними дощові паводки. Величезні можливості дає використання авіації та космічних апаратів для спостережень за станом річок. Знімки із супутників дозволяють вести спостереження за замерзанням і скресання річок, розливами і повеннями, крижаними заторами, станом льодовиків тощо [5].

Широко використовуються в гідрології *методи експериментальних досліджень*. Розрізняють експерименти в лабораторії та експерименти в природі. У першому випадку на спеціальних лабораторних установках проводять експерименти в умовах, повністю контрольованих експериментатором. Так, в лабораторіях вивчають різні режими руху води і наносів, розмиви річкового русла, гідрохімічні процеси тощо. У другому випадку спостереження проводять на невеликих ділянках природних об'єктів, спеціально обраних для детальних досліджень. Людина не в змозі регулювати прояв природних процесів, але завдяки спеціальному вибору ряду зовнішніх умов (наприклад, характеру ґрунту, рослинності, крутизни схилів), застосуванню спеціального обладнання і особливих методів (включаючи ізотопні) і ретельним спостереженням може створити умови для досліджень, неможливі при звичайних польових роботах. Так, в гідрології для вивчення окремих питань проводять спостереження на так званих «експериментальних

майданчиках» на схилах, «експериментальних водозборах», «полігонах» тощо [3].

Встановити зв'язки між різними гідрологічними характеристиками або між ними та іншими визначальними факторами (наприклад, висотою місцевості, опадами, швидкістю вітру) в конкретних природних умовах, а також оцінити ймовірність настання того чи іншого гідрологічного явища допомагають *статистичні методи*, які використовують сучасні прийоми обробки даних спостережень і математичної статистики.

Нарешті, завершальним етапом досліджень у багатьох випадках стають теоретичні узагальнення та аналіз. *Теоретичні методи* в гідрології базуються, з одного боку, на законах фізики, а з іншого - на еколого-географічних закономірностях просторово-часових змін гідрологічних характеристик. Серед цих методів останнім часом на перший план виходять методи математичного моделювання, системного аналізу, еколого-гідролого-географічних узагальнень, включаючи гідрологічне районування та картографування, геоінформаційні технології.

Географічні інформаційні системи (далі – ГІС) є одним із найбільш перспективних видів інформаційних систем – це сучасна комп'ютерна технологія для картографування і аналізу об'єктів реального світу, а також подій, що відбуваються на нашій планеті, в нашому житті і діяльності. Ця технологія об'єднує традиційні операції при роботі з базами даних з перевагами повноцінної візуалізації, еколого-географічного моделювання і аналізу, які надає карта.

В екологічних дослідженнях, ГІС в більшості випадків використовується при моделюванні і прогнозі розвитку екологічних ситуацій та дослідженні природних ресурсів. ГІС дослідження забезпечують актуальність та оперативність аналітичного процесу, особливо для середніх і малих річок України, які потерпають від надмірного антропогенного навантаження [5].

Список використаних джерел

1. Малі річки України: довідник / за ред. А.В.Яценка. - К.: Урожай, 1992. - 294 с.
2. Паламарчук М.М., Закорчевна Н.Б. Водний фонд України: довід. пос. – К.: НікаЦентр, 2006. – 320 с.
3. <http://zno.academia.in.ua/mod/book/tool/print/index.php?id=2439&chapterid=534>.
4. <http://tes.igns.gov.ua/materials/4n/Shvaiko.pdf>.
5. <http://www.geograf.com.ua/zagalna-gidrologiya/3241-metodi-gidrologichnikh-doslidzenh>.

ОСНОВИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ У ДІТЕЙ

Людство сьогодні стало перед проблемою зміни позиції відносно використання і охорони природного середовища, що вимагає структурних змін у пізнанні природи, екологізації та біологізації мислення та свідомості. Екологізація суспільства починається, перш за все, з достатнього рівня знань окремої людини у галузі екології, з екологічної освіти.

Освіта – основа розвитку суспільства, держави та особистості, запорука майбутнього, вона є ресурсом поліпшення добробуту людей.

Здійснення екологічної освіти і виховання – це узгоджене використання освітнього і виховного потенціалу усіх навчальних предметів, позаурочної роботи та самоосвіти.

Основними особливостями екологічної освіти є:

- зорієнтованість не на якусь окрему групу учнів, а на учнівське середовище;
- наскрізний характер від дошкільних закладів до вищих навчальних установ;
- чіткі спрямування на формування в особистості певних вчинків, переконань.

У дошкільному віці головну роль відіграють сімейно-родинне виховання («материнська школа») та дошкільні заклади. Зміст, форми і методи екологічного виховання в сім'ї залежать від загальної екологічної культури батьків. У сімейному колі формуються у дитини перші уявлення про навколишній світ, прищеплюється повага і почуття відповідальності за все живе. У дошкільних закладах продовжується формування екологічної свідомості на основі елементарних знань про взаємозв'язки живої і неживої природи, значення її в житті людини, знань про вплив людини на природу.

Зараз активізуються такі форми навчальної діяльності дітей як екскурсії, прогулянки, робота в куточках природи. Здобуті дітьми знання узагальнюються на заняттях під час бесід, дидактичних рольових ігор, обговорень казок. Оптимальна взаємодія дитячих дошкільних закладів і сім'ї дозволяють підвищити ефективність дошкільного виховання.

На рівні загальноосвітніх шкіл у місті Тернополі екологічне спрямування мають чинні програми з біології та хімії, створено

спеціальні програми з екології, розроблено оригінальні методики екологічного виховання. У деяких школах введено факультативні курси екологічного змісту, такі як «Харчування та здоров'я», «Основи екології», «Біоетика», «Життя як особлива форма існування», «Людина і природа». Екологізація змісту навчальних предметів і введення курсів з екології є лише одним із шляхів формування екологічної культури учнів. Екологічну освіту і виховання слід розглядати як аспект гуманізації шкільної освіти, що передбачає засвоєння суспільних духовних цінностей, адже формування духовності немислиме без усвідомлення єдності людини і природи.

У більшості загальноосвітніх навчальних закладів міста відпрацьована система екологічної освіти і виховання. Ця робота здійснюється у тісній співпраці з обласним еколого-натуралістичним центром учнівської молоді, Тернопільським національним педагогічним університетом імені Володимира Гнатюка, іншими навчальними закладами і громадськими організаціями. Учні тернопільських шкіл беруть активну участь в екологічних акціях і проектах, еколого-туристичних експедиціях, розробляють екологічні стежки рідного краю та подорожують ними.

Розвиток екологічної освіти у вищій школі має на меті формування високої екологічної культури та біосферного світогляду, а також підготовку до практичної управлінської, освітньої та наукової діяльності.

У мережі вищої школи м. Тернополя найпомітніше місце в екологічній освіті займають Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка, Тернопільський державний медичний університет ім. І. Я. Горбачевського, Тернопільський національний технічний університет ім. І. Пулюя, хоча екологічні дисципліни викладаються й у всіх інших вищих та середніх спеціальних навчальних закладах. З 2018 року в Тернопільському національному економічному університеті відкрито кафедру екології та агрономії.

Відсутність обов'язкового державного компоненту шкільної екологічної освіти гальмує сьогодні повноцінну екологічну освіту і виховання у загальноосвітній школі, однак запровадження профільних класів природничого напрямку у старшій школі частково розв'яже цю проблему.

Окремо слід відзначити позашкільну еколого-натуралістичну роботу закладів міста, котра забезпечує здобуття вихованцями, учнями і слухачами знань про навколишнє середовище, про проблеми і загрози у зв'язку з погіршенням якості довкілля; залучає молодь до практичної

природоохоронної роботи, спрямованої на самореалізацію та життєствердження особистості кожної людини.

Тернопільською міською радою через засоби масової інформації здійснюється інформування населення міста про стан навколишнього природного середовища. Крім цього, у місцевій пресі, по телебаченню і радіо висвітлюються актуальні екологічні проблеми міста та проводиться природоохоронна агітація.

Враховуючи сучасний стан екологічної складової в освітніх програмах навчальних закладів міста та потребу у формуванні комплексної системи екологічного світогляду населення, необхідно забезпечити:

- розробку міської концепції екологічної освіти та культури;
- безперервність і цілісність екологічних знань на всіх ланках освітнього процесу, починаючи з дошкільного виховання;
- систематичне проведення просвітницьких та ековиховних заходів, спрямованих на пропаганду екологічно безпечного способу життя;
- забезпечення участі громадськості у прийнятті важливих рішень, спрямованих на розв'язання екологічних проблем.

В сучасних умовах інтенсивної урбанізації, високих темпів розвитку транспорту і промисловості проходить постійне забруднення навколишнього середовища (повітряного простору, води, ґрунту), що створює малосприятливі умови для життєдіяльності людини.

Пріоритетом розвитку м. Тернополя є розбудова міста європейського візрця. Сталий розвиток – гармонійне поєднання економічного, соціального та екологічного напрямків – є головним індикатором забезпечення європейського стандарту проживання.

З цією метою органи місцевого самоврядування здійснюють на своїй території екологічну політику, спрямовану на збереження безпечного для існування живої і неживої природи навколишнього середовища, захист життя і здоров'я населення від негативного впливу, зумовленого забрудненням навколишнього природного середовища, досягнення гармонійної взаємодії суспільства і природи, охорону, раціональне використання і відтворення природних ресурсів.

Стабільне підвищення екологічної та санітарно-епідеміологічної безпеки проживання територіальної громади, стійке збереження високого рівня екологічної ємності урбанізованої системи, формування безперервної зеленої стільникової системи та унеможливлення виникнення візуального забруднення є імперативом Тернопільської міської ради в рамках її екологічної діяльності.

Белінський А.
магістрант II курсу спеціальності 101 Екологія
Науковий керівник – доц. Стецько Н.П.

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПРИРОДНИЙ ПАРК «МАЛЕ ПОЛІССЯ»: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Постановка проблеми у загальному вигляді. Проблема збереження ландшафтного та біотичного різноманіття висвітлена у багатьох наукових працях, міжнародних конвенціях та національних законодавчих актах. Одним із пріоритетних напрямків сталого розвитку людства є збереження існуючої природної спадщини для майбутніх поколінь. До цього завдання активно долучається Україна, за останні декілька років у нашій державі створено близько ста нових національних природних парків (НПП). Одним із яких є НПП «Мале Полісся». У зв'язку з тим, що він створений зовсім не давно, існує необхідність комплексних наукових досліджень, особливо з позиції формування природоохоронних мереж. НПП «Мале Полісся» характеризується не тільки високою природною, але і історико-культурною та рекреаційною цінністю. Тому цей природно-заповідний об'єкт відіграє важливе значення для місцевих мешканців та держави загалом, і відповідно потребує ґрунтовних наукових досліджень та систематизації уже наявної інформації.

Аналіз попередніх досліджень та публікацій. Вивченням території Малого Полісся як природної зони та перспективної території для заповідання займалися широке коло науковців серед яких: Андрієнко Т.Л., Геренчук К.І., Свинко Й.М., Чиж О.П., Матвеева М.Д., Черняк В.М. Сучасні дослідження НПП «Мале Полісся» проводять науковці Кам'янець-Подільського та Хмельницького національних університетів, безпосередньо науковий відділ Парку та ряд інших науковців: Любінська Л.Г., Юглічек Л.С., Виговська Т.В., Андрієнко Т.Л., Белінська М.М., Сасюк А.В., Поліщук В.М., Мнюх О.В.

Мета дослідження. Аналіз територіально-функціональних особливостей національного природного парку «Мале Полісся» та оцінка перспектив його розвитку.

Виклад основного матеріалу. Національні природні парки (НПП) – це природоохоронні, рекреаційні, культурно-освітні, науково-дослідні установами загальнодержавного значення, що створюються з метою збереження, відтворення й ефективного використання природних комплексів та об'єктів, які мають особливу природоохоронну,

оздоровчу, історико-культурну, наукову, освітню та естетичну цінність. Ділянки землі та водного простору з усіма природними ресурсами та об'єктами вилучаються з господарського використання і надаються НПП в постійне користування. До складу території НПП можуть включатись землі інших землевласників та землекористувачів. Основними завданнями, які виконують національні природні парки є: збереження еталонних природних комплексів і біологічного різноманіття, збереження унікальних рекреаційних ресурсів, екологічна освіта населення та рекреаційна діяльність [4].

Національний природний парк «Мале Полісся» – створений з метою збереження цінних природних комплексів та історико-культурних об'єктів східної частини Малеого Полісся, що мають важливе природоохоронне, наукове, естетичне, рекреаційне та оздоровче значення, згідно Указу Президента України від 02.08.2013 р. №420/2013. НПП «Мале Полісся» розташований на території Ізяславського та Славутського районів Хмельницької області на загальній площі 8762,7 га, в тому числі 2764 га, що надаються в постійне користування та 5998,7 га, що включаються до його складу без вилучення у землекористувачів. Парк перебуває у підпорядкуванні Державного агентства лісових ресурсів України, оперативне управління здійснює Хмельницьке обласне управління лісового та мисливського господарства [7].

Територія Парку знаходиться у північній частині Хмельницької області і належить до східної частини Малеого Полісся. Межі НПП умовно проходять по долинах рік та Нетішинського водосховища-охолоджувача: на півночі р. Горинь і водосховище-охолоджувач, витік р. Гнилий Ріг; на сході р. Горинь, на північному заході – р. Вілія; на півдні – притоки річок Горинь та Вілія [5].

На території НПП поширений поліський тип ландшафтів, який характеризується рівнинними формами рельєфу з незначним та неглибокими розчленуванням поверхні, практично без ярів і балок. Тут досить поширені піщані пухкі наноси, переважно водного походження. Що зумовило специфічну рослинність і, передусім, соснові ліси та болота, а також характерні ґрунти (дерново-слабопідзолисті піщані глинисто-піщані, подекуди дернові карбонатні та чорноземи типові малогумусні) [3].

Територія Парку належить до Славутського природного району, який поширений на Славутський та Ізяславський адміністративний райони. В межах НПП «Мале Полісся» розташовано 7 населених пунктів (3 – в Ізяславському районі і відповідно, 4 – в Славутському). Місцевість рівнинна, характеризується відносно значним підвищенням

поверхні (переважають висоти 200-240 м), (максимальне значення – 260 м) і лише в долинах річок зустрічаються відмітки менше 200 м, а також незначною глибиною розчленування (10-20 м). Має ухил на північний схід та північ. Цей природний район представляє найбільш типову поліську природу, бо здебільшого вкритий сосновими та дубово-сосновими лісами (лісистість близько 70%) [2].

Для місцевості характерні великі масиви боліт та заболочених земель. Наявність досить значних масивів лісів і боліт впливає на клімат території. Загалом клімат помірно континентальний з м'якою зимою та теплим вологим літом. Середня температура повітря найхолоднішого місяця (січень) складає $-5,5^{\circ}\text{C}$, найтеплішого (липень) $+18,5^{\circ}\text{C}$. Максимальна температура влітку досягає $+37^{\circ}\text{C}$, мінімальна взимку -33°C . Середня річна температура становить $+7,5^{\circ}\text{C}$. Середня річна кількість опадів – 650-700 мм. Взимку переважають північні та західні вітри, навесні – східні та південно-східні, влітку – західні, восени – західні та південно-західні [7].

Територія Парку має розгалужену річкову мережу, яка належить до басейну Дніпра. Вона розчленовується в меридіальному напрямку долинами Горині та приток Гнилий Ріг і Вілія. Парк знаходиться в гідрологічному районі Волино-Подільського артезіанського басейну з переважаючими водоносними горизонтами у відкладах протерозойської та мезозойської ер провінції радонових вод Українського щита [6].

Флора НПП «Мале Полісся» нараховує близько 700 видів вищих судинних рослин. За попередніми даними тут зростає 15 видів, занесених до Червоної книги України, 36 видів, які охороняються у Хмельницькій області (регіонально рідкісні) та 6 видів, які є рідкісними на території досліджень [1].

Фауна парку представлена 162 видами тварин, які мають охоронні статуси різного рівня. До Європейського Червоного списку включено 15 видів; до Червоної книги України – 56 видів; до II Додатку Бернської конвенції – 98 видів; до Червоного списку флори і фауни Хмельницької області – 84 види [3].

Основними перспективами розвитку НПП «Мале Полісся» є подальші дослідження та виявлення нових видів флористичного складу. Обґрунтування збереження унікальних видів рослин і тварин, які зустрічаються на території парку. Не менш важливим є організації нових туристичних маршрутів, в тому числі велосипедних та кінних. В цьому контексті актуальним залишається облаштування кемпінгів, зон відпочинку, прибережних смуг озер, ставків та річок з метою розвитку рекреаційної діяльності на території національного парку. Розробка та

встановлення інформаційних щитів на екологічній стежці «Перлина Славутчини», а також проектування нових екологічних стежок.

Висновки. Таким чином особливості природи Малого Полісся: геологічна будова, рельєф (рівнинність і заболоченість), сприятливий клімат, гідрологічна мережа, унікальність флори та фауни підкреслює необхідність функціонування НПП «Мале Полісся», з метою збереження ландшафтного та біотичного різноманіття краю. Національний природний парк відіграє важливе значення в екологічній мережі Хмельниччини – виконує роль ключової території. Малополіський екокоридор із природним ядром має потужні перспективи розвитку не тільки в галузі заповідної справи, але і в рекреаційній, науковій та еколого-освітній сферах.

Список використаних джерел

1. Андрієнко Т.Л. Флористичні особливості території НПП «Мале Полісся» / Т.Л. Андрієнко, Л.С. Юглічек // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Біологія. – 2016, №3-4.- С.8-13.
2. Белінська М.М. Ценотинні особливості лісів національного природного парку «Мале Полісся» // Тези доповідей учасників 71-ої Всеукраїнської науково-практичної студентської конференції «Ліс і зелена економіка України» (23-24 березня 2017 року). – К.:Національний університет біоресурсів і природокористування України, НДІ лісництва та декоративного садівництва, 2017. С. 75 -76
3. Белінська М.М., Якубенко Б.Є., Дослідження фауни національного природного парку «Мале Полісся» // Природоохоронні території в минулому, сучасному, майбутньому світі. До 130-річчя створення «Пам'ятки Пеняцької» - першої природоохоронної території у Європі. Матеріали II міжнародної наукової конференції. – Львів: ТзОВ «Простір-М», 2016., С.43-45.
4. Гродзинський М.Д. Заповідна справа в Україні: Навчальний посібник. / М.Д. Гродзинського, М.П. Стеценко. – К.: 2003. - 306 с.
5. Юглічек Л.С. Екологічна мережа Хмельниччини: монографія /Л.С. Юглічек, Т.В. Виговська. – Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2012. - 96 с.
6. Юглічек Л.С. Нарис рослинності східної частини Малого Полісся // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Біологія, 2002. - № 2 (17). - С.30-36.
7. Офіційний сайт Національного природного парку «Мале Полісся» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://malepolisja.in.ua>.

ЗАПОВІДНЕ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ БУЧАЦЬКОГО РАЙОНУ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Заповідні території приймають безпосередню участь у процесі природокористування, оскільки заповідний режим території передбачає певні форми її господарського використання. Для заповідних територій та об'єктів розрізняють п'ять базових видів режимів збереження, а саме: абсолютної заповідності, регульованої заповідності, заказний, непрямого збереження, відтворення та збалансованого природокористування. Режим абсолютної заповідності відносять до пасивних форм охорони природи. Інші чотири режими збереження природи відносять до активної форми її охорони. Кожна із одинадцяти категорій заповідності має специфічний набір форм, а відтак і режиму збереження та основні завдання і функції.

Оскільки однією з головних складових природокористування є збереження і відтворення компонентів природного середовища, ландшафтних систем, підтримання динамічної рівноваги, то в його межах формується такий науковий напрямок як **заповідне природокористування**. Актуальність його розбудови продиктована посиленням енвайронменталіських тенденцій у сучасному суспільному розвитку, реалізацією Міжнародної стратегії сталого розвитку на глобальному, регіональному і локальному рівнях. Підтвердженням цієї тенденції є поява у другій половині ХХ століття низки наукових концепцій, у тім числі, в системі еколого-географічних наук, таких як; концепції енвайронменталізму, меж розвитку, сталого розвитку, біогічного і ландшафтного різноманіття, екомережі тощо.

Серед наукових завдань цього напрямку окреслюють такі, які є актуальними для заповідного природокористування (Гринецький, 2004):

- інформаційно-наукові, які включають знання, інформацію у сфері об'єктно-предметного поля, цілей та інтересів природоохоронного ландшафтознавства;
- науково-навчальні, що полягають в обґрунтуванні наукових засад і створенні відповідних передумов підготовки фахівців нового профілю;
- функціональні – безпосереднє методолого-методичне, менеджментне і дорадче забезпечення виконання широкого спектру робіт – від моніторингових і проектних до прогностичних і нормо- та

законотворчих;

- пошукові – дослідження проблем раціональної розбудови напряму, розробка, апробація та впровадження технологій організації невиснажливого природо-ландшафтокористування, відтворення, оптимізацію і примноження ресурсних цінностей ландшафтів та ін.;

- загальноосвітні – запровадження у навчальний процес і суміжні наукову та рекреаційну сфери ландшафтознавчих знань та підходів до гармонізації стосунків суспільства і природи, збереження і відтворення всієї повноти ландшафтного різноманіття.

Необхідність запровадження комплексного ландшафтознавчого підходу у природо-охоронну сферу зумовлена об'єктивними передумовами. Вона пов'язана з надмірно низькою відносно Європи часткою ландшафтів в Україні, що мають близький до природного стан (12,7% проти 36-38%), низькою часткою заповідності ландшафтів (6.0% проти оптимальних 10-12%), високою часткою еродованих земель (35%), найвищою у Європі розораністю (52% проти 38%) і виснаженістю земель (Нац. доп., 2013).

Для з'ясування змісту заповідного природокористування звернемось до тлумачення самої категорії «заповідання», під якою розуміють *вилучення певного простору у природі (або якого-небудь об'єкта) із сфери звичайної господарської діяльності для досягнення особливих, нетрадиційно-економічних, соціальних, екологічних цілей*. За останні п'ятнадцять років процес заповідання із «особливого і нетрадиційного» перетворюється у звичний і традиційний, оскільки згідно загальнодержавної програми розбудови національної екомережі до її складу заплановано ввести до 30% природних і частково антропогенізованих ландшафтів. На третині площ запроваджуватимуться різні форми обмеження традиційного природокористування. Разом з тим, запровадження заповідного режимів є особливим для певних категорій заповідання. (Природокористування..., 2017).

Природно-заповідний фонд Бучацького району має у своєму складі 42 одиниці територій та об'єктів площею 12720,87 га. Фактична площа ПЗФ району (без урахування площі тих об'єктів, що входять до складу територій інших об'єктів ПЗФ) – 9361,25 га. Відношення площі ПЗФ до площі Бучацького району («показник заповідності») становить 11,67 %.

Найбільшими заповідними об'єктами району є Національний природний парк «Дністровський каньйон» (3370,01 га) та однойменний регіональний ландшафтний парк площею 8155 га, які представляють унікальні ландшафти Середнього Придністров'я, які відзначаються теплим мікрокліматом, мальовничими куточками природи, насичені

пам'ятками природи, історії, архітектури, тощо. Вони займають крайню південну частину району.

Заказники місцевого значення представлені 4 загальнозоологічними заказниками (Межеліски, Чемерово, Савинське, Пуліково) загальною площею 1104,0 га. Пам'ятки природи представлені 2 комплексними, 7 геологічними, 6 гідрологічними, 19 ботанічними та 1 зоологічною місцевого значення (разом 35 пам'яток на площі 84,34 га). Окрім того на території району охороняється 1 парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва площею 7,52 га.

Провівши аналіз функціональної та територіальної структур природно-заповідного фонду Бучацького району приходимо до висновку, що вони є досить незбалансованими. Щодо функціональної структури на території району представлені тільки 5 категорій заповідання з 11 і лише 1 заповідна територія загальнодержавного значення. Територіально більшість територій ПЗФ знаходяться в південній частині району в межах каньйону Дністра та Стрипи, а решта території району не заповідается. Проблему необхідно вирішувати шляхом пошуку і створення нових заповідних територій, особливо заказників, формування цілісної природоохоронної мережі тощо.

Список використаних джерел

1. Гриневецкий В.Т. Природоохоронне ландшафтознавство: наукові засади, потреби і передумови розвитку / В.Т. Гриневецкий // Український географічний журнал. – К.: Видавничий дім "Академперіодика", 2004. К.:– №3. – С. 44-50.
2. Заповідна справа в Україні: навчальний посібник / За заг. ред. М.Д.Гродзинського, М.П. Стеценко. – К., 2003. – 306 с.
3. Національна доповідь про гармонізацію життєдіяльності суспільства у навколишньому природному середовищі. [Спец. видання.] – К.: ТОВ "Новий друк", 2013. – 124 с.
4. Попович С.Ю. Природно-заповідна справа. [Навчальний посібник.] / С.Ю. Попович – К.: Арістей, 2007. – 480 с.
5. Царик Л.П. Заповідне і рекреаційне природокористування як новий науковий напрям / Л.П.Царик // Рекреаційне і заповідне природокористування. Збірник наукових праць. – Тернопіль: СМП "Тайп", 2012. – С. 19-29.
6. Царик П.Л. Регіональна екомережа: географічні аспекти формування і розвитку (на матеріалах Тернопільської області) / П.Л.Царик – Тернопіль : Вид-во ТНПУ, 2005. – 172 с.

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АЛЬТЕРНАТИВНИХ ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГІЇ В ТРАНСПОРТНІЙ ГАЛУЗІ

Енергетична проблема дедалі гостріше постає перед людством. Вона виникла не сьогодні, але вирішувати її потрібно саме зараз. Розвиток сучасних технологій не дозволяє позбутися залежності від невідновлюваних джерел енергії, а навпаки, сприяє планомірному залученню до процесу суспільного виробництва значної частки даних ресурсів, що залишилися у розпорядженні людини. Вирішення енергетичної проблеми полягає у переведенні існуючих технологій на альтернативні відновлювані види палива, а також створенні та впровадженні нових екологічно безпечних та енергоефективних технологій.

Транспорт - це засіб переміщення, без якого ми не можемо обійтися й дня. Однак сучасні транспортні системи пов'язані з широким колом проблем, включаючи глобальне потепління, деградацію навколишнього середовища, наслідки для здоров'я (фізичний, емоційний, психічний, духовний) та викиди парникових газів. На транспортний сектор припадає 23% викидів парникових газів у світі, що є наслідком спалювання викопного палива. Від загальної кількості викидів парникових газів автомобільний транспорт займає лівову частку, а точніше - 75%, і ця тенденція, може збільшитися у майбутньому. Все це робить великий тиск на національні уряди для розробки політики щодо скорочення викидів парникових газів, а також нових вимог до користування нафтою.[2]

У наукових колах ретельно розглядаються різні варіанти виготовлення біопалива з урахуванням природних, економічних та екологічних аспектів. Особливо актуально постає питання використання альтернативних джерел енергії в транспортній сфері в умовах сучасної складної економічної ситуації в Україні, енергетичної залежності від інших країн та постійного зростання цін на пальне.

Приблизно 80% всієї механічної енергії, яка використовується людством, виробляється двигунами внутрішнього згорання, які є основними споживачами рідких палив нафтового походження (дизельне паливо). Важливо відмітити, що двигун внутрішнього згорання (ДВЗ) є активним, постійно діючим фактором хімічного, механічного, теплового

й іншого видів шкідливого впливу на навколишнє середовище. Максимальний збиток навколишньому середовищу під час роботи ДВЗ заподіюється хімічними факторами, пов'язаними із забрудненням атмосфери токсичними речовинами відпрацьованих газів. Найефективнішим ДВЗ із погляду виробітку енергії при мінімальній витраті палива й забрудненні навколишнього середовища токсичними викидами є дизель. Недоліком дизелів є збільшений викид у навколишнє середовище оксидів азоту й твердих часток. У транспортній сфері поки що не спостерігається тенденція до значного збільшення обсягу використання енергоносіїв, отриманих з відновлюваних джерел енергії. Нині в Україні виробництво біодизеля в промислових масштабах практично відсутнє, за винятком кількох заводів потужністю не більше 10 тис. т. [3]

Розвиток індустрії альтернативних джерел енергії в транспортній сфері дасть змогу:

- підвищити рівень енергетичної незалежності України;
- оптимізувати структуру паливно-енергетичного балансу України;
- підвищити рівень конкурентоспроможності національної економіки;
- зменшити викиди забруднюючих речовин в атмосферу;
- створити робочі місця в енергетиці та інших галузях промисловості.

Отже рушійними факторами до збільшення виробництва біопалива, як одного з альтернативних джерел енергії в транспортній сфері, є перестоги, пов'язані з енергетичною безпекою, забрудненням навколишнього середовища і економічним спадом. Таким чином, поширення виробництва біопалива в країні сприятиме досягненню кількох цілей:

- збільшенню частки споживання екологічно чистого палива, особливо на транспорті;
- зниженню залежності від імпортованої нафти;
- покращенню екологічної ситуації у державі шляхом зменшення обсягів викидів шкідливих речовин, що утворюються під час згорання органічного палива, в атмосферу;
- розвитку економіки.

У короткостроковій перспективі біопаливо є перевіреною альтернативою традиційним видам палива, що одержуються з нафти.

Для України основним завданням є зменшити потік приватних автомобілів по вулицях міст, модернізувати громадський транспорт для зменшення шкідливого впливу на довкілля і збільшити його інтенсивність.

Створення належних умов для користувачів громадського транспорту потребує поетапного переходу усього громадського транспорту у комунальну власність, та розробки сучасної логістичної системи. Адаптація зупинок під сучасний лад, використання автоматів, які продають квитки, електронне табло, на якому буде розписано детальний графік громадського транспорту, допоможуть уникнути скупчення людей та хаосу під час посадки та висадки із транспорту. Але, перш за все, потрібна державна стратегія розвитку громадського транспорту міст.

Отже, можна зробити висновки, що транспорт є фактором який впливає на розвиток території, полегшує доступ до робочих місць, освіти, ринків, дозвілля та інших послуг, і відіграє ключову роль у економіці. Але, крім позитивних якостей, є й негативні, а саме: надмірні витрати, шум, забруднення та нещасні випадки (хвороби, травми, смертельні наслідки та пошкодження психічного здоров'я та соціальних відносин). Постійне розширення транспорту сьогодні піднімає ключові питання про ефективність і екологічні, медичні та соціальні наслідки політики щодо землекористування та транспорту. Завдання полягає в тому, щоб просувати новітні транспортні альтернативи для запобігання негативних наслідків транспортних систем для здоров'я людини. Вирішення цього завдання вимагає зобов'язань і дії як від урядовців, так і від людей.

Список використаних джерел

1. Запорожець О. І. Транспортна екологія. - Київ: 2017. - 508 с.
2. Conserve Energy Future [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.conserve-energy-future.com/modes-and-benefits-of-green-transportation.php>.
3. Касяненко В.О. Актуальність використання альтернативних джерел енергії в транспортній сфері. За заг. ред. О.В. Прокопенко, М.М. Петрушенка. – Суми: СумДУ, 2015. – С. 105-106.

Буртак О.

*магістрант II курсу спеціальності 101 Екологія
Науковий керівник - проф. Царик Л.П.*

ГЕОЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ БАСЕЙНУ РІЧКИ НІЧЛАВА

Малі річки тісно пов'язані з господарством прилеглих територій і відіграють роль важливого та багатоаспектного ресурсу. Водночас всебічне використання ресурсів річок, їх зарегулювання, відбір вод на полив та господарсько-побутові потреби, а також перетворення річок на

колектори стічних вод порушили їх природний стан. Річки стають забрудненими, спрямленими, мілководними, з низькою якістю води. Надміру інтенсивне використання в господарстві як самих річок, так і водозборів порушує їх природний гідрохімічний та гідробіологічний режим, зменшує водність і глибину, річки замулюються і заростають, збільшується їх евтрофікація за рахунок накопичення сполук азоту, фосфору та калію. Відмічено повсюдне забруднення води і донних відкладень річок господарсько-побутовими стоками, які вміщують величезну кількість органічних та біогенних елементів, пестицидів, важких металів, детергентів тощо.

Природні умови відіграють важливу роль у формуванні гідро екологічного стану водних об'єктів. Кліматичні фактори впливають на настання і тривалість окремих періодів стоку і фаз водного режиму, визначають інтенсивність продукції і деструкції органічної речовини. Залежно від ґрунтово-геологічних умов змінюються процеси інфільтрації і фільтрації води, процеси формування підземного стоку, хімічні характеристики води. Опосередковано вони в певній мірі впливають на господарське освоєння території водозборів, співвідношення на ній площ різного типу землекористування.

Одна з головних особливостей малих річок полягає у тісному зв'язку формування стоку з ландшафтом басейну. Це необхідно враховувати при визначенні причин виникнення екологічних проблем та розробленні водоохоронних заходів.

Нічлава – річка в межах Гусятинського, Чортківського та Борщівського районів Тернопільської області. Ліва притока Дністра. Довжина 83 км. Площа водозбірного басейну 871 км². Похил річки 2,1 м/км. Нічлава бере початок на північ від села Чагарі. Тече в межах Подільської височини переважно на південь. Впадає в Дністер поблизу села Устя Борщівського району. Праві притоки: Нічлавка, Драпака, ліві - Циганська.

Води річки використовуються для тваринництва, технічного водопостачання господарських об'єктів, риборозведення.

На водозборі річки Нічлава розташовано 50 населених пунктів, у тому числі 2 міста, 2 селища міського типу та 46 сіл. Всього на території басейну проживає 43,1 тис. жителів, що становить 49,5 людини на 1 квадратний кілометр. Населені пункти розташовані більш-менш рівномірно по водозборі зліва і справа, найбільше їх є на головній річці.

Структура землекористування в басейні річки є розбалансованою і відзеркалює високу освоєність території внаслідок тривалого антропогенного впливу сільськогосподарського виробництва, формування розгалуженої мережі людських поселень (табл.1). В

результаті високої розораності земельних угідь активізувались процеси, що ведуть до їх деградації – водної ерозії, хімічного забруднення, дегуміфікації ґрунтів тощо.

Таблиця 1

Співвідношення земель різного типу землекористування на водозборі річки Нічлава [1]

№ з/п	Категорія землекористування	Площа, км ²	Частка у площі водозбору, %
1	Сільськогосподарські землі	575,7	66,1
2	Ліси	168,1	19,3
3	Забудовані землі	47,1	5,4
4	Болота	7,8	0,9
5	Сіножаті і пасовища	68,8	7,9
6	Інші	3,5	0,4
Разом		871	100

Оптимізаційними заходами передбачено зменшити частку орних земель до 45-50% за рахунок виведення з обробітку малопродуктивних і деградованих земель, відвівши їх під заліснення і залуження. Частку заліснених територій доцільно довести хоча б до 22-25%, а залужених – до 15-20%.

У басейні річки збудовано 87 штучних водойм, із яких три водосховища. Це свідчить про значне зарегулювання стоку і існування ще однієї геоecологічної проблеми - акумуляції у котловинах ставків забруднюючих речовин (табл.2) і формування локальних геохімічних аномалій.

Сумарні скиди неочищених та недоочищених зворотних вод у басейні Нічлави коливаються за останні роки в межах 260 - 280 тис. м³, що істотно погіршує якісний стан води.

У зарегульовані водойми поступають промислові і комунальні стоки, дощові каналізаційні води з територій населених пунктів, змиви з сільськогосподарських угідь, побутові забруднення. Забруднювачі, що перебувають у воді у завислому стані, акумулюються у придонних відкладах. Розчинені речовини змінюють геохімічну структуру води, а плаваючі поверхню предмети засмічують акваторії водойм. Внаслідок випаровування води та інших гідрогенних процесів (кристалізації, сорбції тощо) розчинені мінеральні частини акумулюються у котловинах ставків і водосховищ істотно впливаючи на стан гідробіоценозів. Сповільнена течія ставу сприяє осадонакопиченню. Осідаючи більш-менш рівномірно у котловині ставу придонні відклади створюють спрощені одноманітні умови для придонних організмів.

Значна кількість органічних решток для свого розкладання забирає з води кисень, вміст якого і без того понизився за рахунок сповільненої течії води. Обезкиснена вода виступає обмежувачим фактором повноцінного функціонування гідробіоценозу. Одночасно накопичення у котловині ставу поживних речовин спричиняє активний розвиток синьо-зелених водоростей, біомаса яких є загрозовою для толерантного співіснування інших видів рослин. [4].

Таблиця 2

Характеристики штучних водойм на водозборі річки Нічлава [3]

Річка	Водосховища				Ставки			Всього водойм		
	кількість	Площа водного дзеркала, тис. га	Об'єм, млн. м ³		кількість	Площа водного дзеркала, тис. га	Об'єм, млн. м ³	кількість	Площа водного дзеркала, тис. га	Об'єм, млн. м ³
			загальний	корисний						
Нічлава	3	0,166	3,76	3,19	84	0,54	5,42	87	0,71	9,19

Вирішення геоecологічних проблем басейну річки лежить у площині запровадження невиснажливого природокористування і оптимізації структури землекористування на засадах концепції сталого природокористування і реалізації базових положень басейнового підходу. Зокрема важлива роль при цьому відводиться запровадженню системи природоохоронних заходів.

Список використаних джерел

1. Головне управління статистики у Тернопільській області. Навколишнє середовище [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.te.ukrstat.gov.ua/statinfoNS.html>
2. Довкілля Тернопільщини за 2016 рік. Статистичний збірник. За редакцією П.З. Сави. Тернопільське ГУС, 2017, 163 с. Тернопіль 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: <http://www.te.ukrstat.gov.ua>.
3. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Тернопільській області у 2014 році / О.В. Сінгалевич, І.С. Бай, Н.Я. Войтович [та ін.] // Тернопіль. – 2015. – 223 с.

4. Царик Л.П. Гідроекологічна ситуація. // Еколого-географічний аналіз і оцінювання території: теорія та практика (на матеріалах Тернопільської області) / Л.П.Царик – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2006. – С. 78-85.

5. Цепенда М.В. Оцінка сучасного потенціалу водопостачання басейну Середнього Дністра /М.В.Цепенда, М.М.Цепенда // Гідрологія, гідрохімія і гідроекологія: наук. збірник; відп. ред. В.К.Хільчевський. – К.: ВГЛ "Обрії", 2012. – Т.2(27). – С.44-57.

Гриценко В.

*магістрант II курсу спеціальності 101 Екологія
Науковий керівник – доц. Барна І.М.*

ДИНАМІКА КОЕФІЦІЄНТА ПОТЕНЦІАЛУ СТІЙКОСТІ АТМОСФЕРИ НА ПРИКЛАДІ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Атмосферне повітря є одним із компонентів довкілля. Проте його значення виявляється винятковим для організмів, які прийнято називати аеробами. Залежність їхнього метаболізму від доступу достатньої кількості кисню надає атмосфері ознак детермінантності. Назва «аероби», чи аеробні організми походить від грец. *αἴρ*, що означає повітря і грец. *βίος* – життя. Вони є живими організмами, для життєдіяльності яких потрібен вільний молекулярний кисень. Як стверджують біологи, аеробами є переважна більшість тварин, усі рослини і багато мікроорганізмів. Відтак, значення атмосфери для переважної частини живого на Землі є виключно важливим, оскільки вона є джерелом кисню, необхідного для життя організму.

Екологічні дослідження, передбачаючи встановлення взаємозв'язків живих організмів із середовищем існування, включають категорію живого і людину як представника *Homo sapiens*. В процесі антропогенезу, виходячи за рамки лише біологічного існування, людина залишається і сьогодні залежною від навколишнього середовища. З усіх складових довкілля, для нормальної життєдіяльності людини, перш за все, потрібне повітря. Середньостатистичний представник виду *Homo sapiens* без їжі може прожити від 5 до 40 днів (на доказ можна пригадати пілігримів, самітників). Критичнішим буде виживання без води, досягаючи максимально кількох (2-3) днів. Лише найбільш треновані люди з великою життєвою смістю легень без повітря зможуть залишитися живими впродовж 3-5 хвилин. Так чи інакше, для людини атмосфера, як і для більшості видів, визначає рівень життєздатності.

З таких причин споживане повітря повинно відповідати вимогам людського організму, які встановлюють санітарні вимоги до якості

атмосферного повітря, інакше – наслідками стануть хвороби та хронічні захворювання. Відтак, об'єктивною є необхідність підтримання оптимального складу атмосфери, що вимагає реалізації заходів управління якістю повітря шляхом аналізу його складу.

Впродовж розвитку Землі як планети склад атмосфери змінювався, але дихальна система сучасних організмів адаптована до наступного її складу:

- ✓ Азот N_2 — 78%;
- ✓ Кисень O_2 — 20,9%;
- ✓ Вуглекислий газ CO_2 — 0,03%;
- ✓ Водяна пара;
- ✓ Інертні гази (аргон, ксенон, неон, гелій та ін).

Таким чином, атмосферне повітря є механічною сумішшю газів. О.П. Мітрясова у книзі «Хімічні основи екології» зауважує, що серед інертних газів значною є частка Ar – 0,92%, а також до категорії інших газів входять: водень H_2 ; криптон Kr, радон Rn, йод I_2 , озон O_3 , метан CH_4 , сірковуглець CS_2 [1].

Атмосфера Землі є газовою оболонкою, утримуваною силою земного тяжіння. З іншого боку, близька до сферичної форма геоїда обумовлює неоднорідність прогрівання земної поверхні, а відтак і температуру повітря. Сукупно ці фактори визначають однорідність хімічного складу, яка забезпечується інтенсивним його переміщенням, що здійснюється турбулентними рухами, впорядкованими вертикальними рухами та масштабними, глобальними горизонтальними переміщеннями.

Найпоширенішим газом атмосфери є азот, який за звичайного тиску і невисоких температур не вступає у хімічні реакції з іншими складовими повітря, що забезпечує його сталий вміст.

Проте під час проходження електричного струму через повітря утворюється оксид нітрогену (I) N_2O , аміак. Факт проходження електричного струму через повітря фіксується при блискавках, кількість яких впродовж року варіює. За даними вчених щороку відбувається близько 3,5 млрд блискавок, що погіршує якість повітря, оскільки N_2O є речовиною, яка руйнує озон, а також парниковим газом. Руйнування озону відбувається при використанні N_2O в ракетних двигунах в якості окиснювача, а також як єдино можливе паливо в однокомпонентних ракетних двигунах.

Щодо кисню, то з екологічної точки зору, проблемними є ситуації, коли його вміст зменшується в силу того, що кисень потрібен: А) для дихання організмів, тому витрачається; Б) для функціонування виробничих процесів, головним чином пов'язаних із спалюванням вихопного палива, тому витрачається.

За таких умов на тлі зменшення потенційних можливостей автотрофів до його продукування, частка кисню зменшується, натомість, продукти життєдіяльності організмів та викиди господарських об'єктів об'ємно зростають, змінюючи хімічний склад атмосферного повітря. Такий стан речей немає повсюдного поширення, тому частка кисню в цілому на планеті залишається сталою. Щоправда, цьому сприяє наявність в атмосфері такого компонента як водяна пара. Вона розкладається у верхніх шарах атмосфери під впливом ультрафіолетового випромінювання на кисень і водень [1].

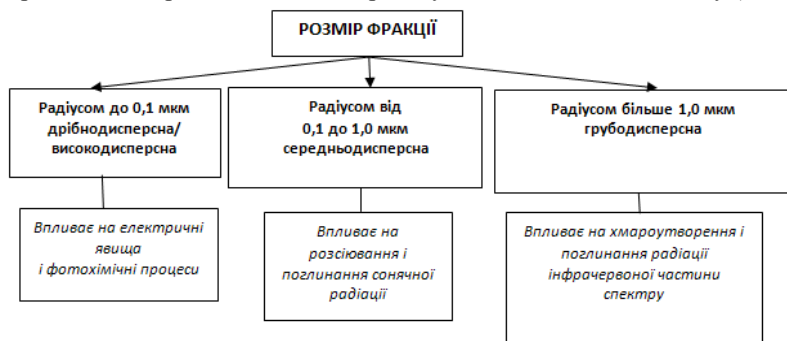
Викиди та стоки з промислових чи інших господарських об'єктів, а також водосховища, канали ставки є джерелами антропогенних аерозолів.

Виникнення аерозолів не лише провокує зміни хімічного, але й зміни властивостей повітряної суміші. Навіть невелика концентрація аерозольних часток радикально змінює властивості газової суміші [3].

Останні не тільки потенційно зумовляють випадання опадів, але й стають поверхнею відбивання сонячних променів. Загалом аерозолі погіршують прозорість атмосфери, що обмежує доступ сонячного випромінювання, а, отже, прогрівання земної поверхні, що в кінцевому рахунку впливає на клімат.

Як тільки маса молекули аерозолу перевищить здатність газової суміші утримувати її у завислому стані, розпочинається процес випадання опадів. Він не обмежується появою вологи, але й супроводжується виділення певної кількості теплоти, що безумовно вплине на клімат, якщо не глобально, то локально.

Зміни клімату через наявність аерозолів антропогенного не є бурхливими, оскільки їхня частка лише 20 % [3]. Причому великих часток в атмосферному повітрі, як засвідчують вчені, немає. Натомість, значною мірою представлені аерозолі з дрібними частками, які здатні розсіювати проміння ультрафіолетової та видимої частини спектра, тобто сприяють нагріванню поверхні планети, що провокує зміни погоди чи клімату (мал.1):

Мал. 1. Вплив аерозолів на стан атмосфери

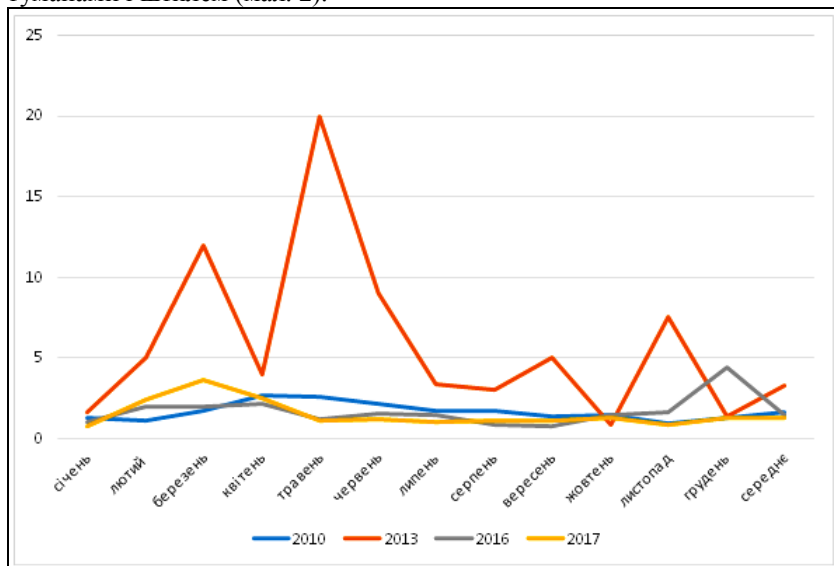
Згідно результатів досліджень, збільшення вмісту аерозолів в атмосферному повітрі змінює радіаційний баланс земної поверхні в бік похолодання клімату.

Подібні процеси формують стан атмосферного повітря і в межах території Тернопільської області. Розрахований нами коефіцієнт метеорологічного потенціалу атмосфери ($K_{МПА}$), що визначається за формулою:

$$K_{МПА} = \frac{P_O + P_B}{P_{Ш} + P_T}$$

де P_O – повторюваність днів з опадами 5 мм і більше; P_B – повторюваність днів з швидкістю вітру понад 6 м/с; $P_{Ш}$ – повторюваність днів з швидкістю вітру 0-2 м/с; P_T – повторюваність днів з туманами, перевищує одиницю, що свідчить про високу здатність атмосфери протидіяти зовнішнім впливам та високу інтенсивність процесів її самоочищення.

Згідно результатів дослідження, процеси самоочищення атмосфери спостерігають тим інтенсивніше, чим менше повторюваність днів з туманами і штилем (мал. 2).

Мал. 2. Потенціал стійкості атмосфери для м. Тернопольа за період 2010-2017 рр.

Список використаних джерел:

1. Клименко В.Г., Цигічко О.Ю. Забруднення атмосферного повітря: Методична розробка для студентів-географів. – Харків: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2010. – 26 с.
2. Мітрасова О.П. Хімічні основи екології. – Київ - Ірпінь: Перун.–1999. –192с.
3. Стегней Ж.Г., Півень Є.І. Аерозолі та їх вплив на атмосферу / Науковий вісник ЛНУВМБТ імені С.З. Гжицького. – Том 14 № 2. – частина 3. – 2012. – С.145-148.

Демків Р.

*магістрант II курсу спеціальності 101 Екологія
Науковий керівник – доц. Чеболда І.Ю.*

ДЕРЖАВНИЙ ЗЕМЕЛЬНИЙ КАДАСТР ЯК ІНФОРМАЦІЙНА ОСНОВА ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЇ ОЦІНКИ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ (НА ПРИКЛАДІ ЗАРУДЯНСЬКОЇ СІЛЬСЬКОЇ РАДИ ЗБОРІВСЬКОГО РАЙОНУ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Ринкові перетворення в економіці, у тому числі в землекористуванні, формують нові принципові підходи до ефективного землекористування та сталого його розвитку. Нині діючою Конституцією України визначено, що земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави. Згідно із Земельним кодексом України 2001 року для забезпечення раціонального використання земельних ресурсів введено державний земельний кадастр. Державний земельний кадастр призначений для забезпечення необхідною інформацією органів державної влади та органів місцевого самоврядування, зацікавлених підприємств, установ і організацій, а також громадян з метою регулювання земельних відносин, раціонального використання та охорони земель, визначення розміру плати за землю і цінності земель у складі природних ресурсів, контролю за їх використанням[3, с.23].

Еколого-економічна оцінка використання земель є складовою частиною загальної оцінки природних ресурсів. У сучасних умовах необхідність її проведення обумовлюється, в першу чергу, суттєвим антропогенним навантаженням на довкілля, що зумовлює якісні зміни у взаємовідносинах між людиною та природою. Значною науковою та практичною проблемою стає оцінка використання земельних ресурсів у сільськогосподарському виробництві, а серед завдань еколого-економічної оцінки використання земель сільськогосподарського призначення особливого значення набуває визначення рівня

відповідності існуючого стану їх використання до екологічно та економічно оптимального[1, с.245].

Важливе значення мають дані бонітування ґрунтів – порівняльної оцінки якості ґрунтів за їх основними природними властивостями, які мають сталий характер та суттєво впливають на урожайність сільськогосподарських культур. Бонітування ґрунтів проводиться за 100-бальною шкалою. Вищим балом оцінюється ґрунт з кращими властивостями, які мають найбільшу природну продуктивність[2, с.33].

Облік кількості земель відображає відомості, які характеризують кожен земельну ділянку за площею та складом угідь[1, с.12]. Питома вага ріллі Зарудянської сільської ради становить 71,4%. Це дещо більше, ніж у Зборівському районі (64,3%) і по Тернопільській області загалом (68%).

Одночасно з посиленням ролі даних державного земельного кадастру значно зросла роль грошової оцінки земельних ділянок. Залежно від призначення та порядку проведення грошова оцінка земельних ділянок може бути нормативною та експертною. Нормативна грошова оцінка земельних ділянок використовується для визначення розміру земельного податку, втрат сільськогосподарського та лісгосподарського виробництва, економічного стимулювання раціонального використання та охорони земель тощо. Експертна грошова оцінка використовується при здійсненні цивільно-правових угод щодо земельних ділянок[2, с.43]. Грошова оцінка 1 га угідь Зарудянської сільської ради складає: рілля – 14898,63 грн, багаторічні насадження – 13170,57 грн, сіножатей – 8894,14 грн, пасовищ – 5342,67 грн.

Також важливим фактором є здійснення аналізів проб ґрунтів за основними агрохімічними показниками, а саме обмінна кислотність ґрунту, вміст лужногідролізованого азоту, визначення рухомих сполук фосфору і калію в ґрунті, а також вміст гумусу в орному шарі. Ці аналізи здійснювалися згідно з існуючими сучасними класами методами досліджень і відповідно з державними та галузевими методами дослідження. Зразки ґрунту, що надходять на аналіз, доводять до повітряно-сухого стану, подрібнюють, пропускають через сито з круглими отворами діаметром 1-2 мм і зберігають в коробках або пакетах. Пробу на аналіз з коробки відбирають ложкою або шпателем, попередньо перемішавши ґрунт на всю глибину коробки. З пакетів ґрунт висипають на рівну поверхню, ретельно перемішують, розподіляють шаром не більше 1 см. Маса проби - 30 мг.[4]

У переважній більшості проб забезпеченість за вищезазначеними показниками була середньою. Лише вміст гумусу в орному шарі в с.

Озерянка був на рівні 3,5%, а також вміст обмінного калію в одній із проб села Лавриківці становив 135мг/кг, що є дещо підвищеними показниками.

На сьогоднішній день ми потерпаємо від неефективного землекористування. Внаслідок цього суспільство змушене компенсувати це дедалі більшими затратами матеріально-технічних та трудових ресурсів. Набагато вигідніше спрямувати ці кошти на боротьбу не з наслідками, а з причинами ерозії, деградації і виснаженням ґрунтів, еколого-економічної кризи в сучасному аграрному землекористуванні[3, с.26].

Список використаних джерел

1. Володін М.О. Основи земельного кадастру: Навчальний посібник. – К., 2000. – 320 с.
2. Гнаткович Д. І. Науково-методичні положення оцінки земель України у світових цінах. – Львів, 1995. – 68 с.
3. Даниленко А.С, Лихогруд М.Г. Основні засади запровадження в Україні кадастрово-реєстраційної системи // Землепорядний вісник. – 2003. – №1. – С. 22-27.
4. https://geotop.com.ua/proba-grunta_ua.php

Жонца О.

*магістрантка II курсу спеціальності 101 Екологія
Науковий керівник – доц. Чеболда І.Ю*

РОЛЬ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ ТА ВИХОВАННЯ У СТАНОВЛЕННІ ЕКОЛОГІЧНОГО СУСПІЛЬСТВА

На сучасному етапі розвитку цивілізації частими стають процеси пошкодження механізмів цілісного функціонування біосфери. Це пов'язано з ланцюгом ряду причин: низькою екологічною свідомістю, порушенням усталених суспільних норм моралі, частковою деградацією традиційних духовних цінностей тощо. Взаємодія перерахованих факторів призвела до цілком закономірних наслідків – суперечності між суспільством і природою. Людство опинилось в глухому куті і якщо не буде знайдено і реалізовано найоптимальніший вихід з нього, загибель суспільства і колапс біосфери настануть із невідворотною закономірністю Сьогодні, як ніколи, перед людством стоїть питання про необхідність зміни свого ставлення до природи і забезпечення відповідного виховання і освіти молодого покоління. Потрібні нові чинники формування нового світогляду людства, спрямованого як на

гармонізацію стосунків людини з довкіллям, так і на запобігання розвитку глобальної екологічної кризи.[1]

Основною функцією екологічної свідомості є забезпечення оптимізації взаємовідносин у системі “суспільство-природа”, запобігання глобальній екологічній катастрофі, розв’язання глобальної екологічної кризи. Тому не можна недооцінювати значення та необхідність формування у підростаючого покоління екологічної свідомості. Формування екологічної свідомості і поведінки студентів здійснюється на основі міждисциплінарного підходу, коли відповідна інформація включена до змісту різних навчальних дисциплін, насамперед, природничого циклу. Зміст екологічної освіти і виховання базується на знаннях загальнонаукового, глобального і регіонального рівнів, тоді як інформація стосовно побутово- повсякденного рівня, що входить в зону компетенції студентів, практично відсутня. Зміст шкільної екологічної освіти фактично не справляє впливу на формування світоглядних позицій молоді щодо місця і ролі людини в природі. Таким чином, основними причинами низької екологічної свідомості є: 1. Трансформація й руйнування дикої природи як середовища для виховання. 2. Руйнування системи народних знань і традицій, відповідно – заміна традиційної виховної системи спотвореними стереотипами поведінки. 3. Пасивність, байдужість суспільства щодо відстоювання інтересів навіть власної екологічної безпеки, вже не кажучи про захист інтересів природи за рахунок власної самопожертви. 4. Культивування авторитарними державно-політичними системами технократичного, економічного та антропоцентричного світогляду споживацького типу. Освіта не повинна зупинятися на стадії простої поінформованості (навчання), а виходити на складні і проблематичні процеси виховання, цілеспрямованого формування особистості. Тому дуже важливим в педагогічній діяльності викладача є використання таких форм і методів роботи, які б дозволили, незважаючи на недосконалість навчальних програм, як можна більше забезпечувати формування у студентів екологічної свідомості.[2]

Знання про стан суспільства і природи, але і усвідомлення необхідності запобігання подальшому порушенню екологічної рівноваги в природі з метою збереження природних компонентів життя людини. При розгляді екологічних проблем сучасного суспільства досить часто підкреслюють наступне: екологічна криза як криза індустріального суспільства – це криза життя, і тому найважливішим компонентом змісту екологічної свідомості повинні бути усвідомлення життя і небезпеки її деградації і потреби її збереження. Існують розбіжності в понятійному визначенні екологічної свідомості, яка є

результатом різних теоретичних підходів до його визначення, існування різних систем суспільних цінностей і різних суспільно- економічних відносин. Найважливішими елементами екологічної свідомості є: – усвідомлення обмеженості природи, інтегральною частиною якої є людина; – усвідомлення необхідності відмови від домінування людини над природою і необхідності встановлення динамічної рівноваги між природними системами і людською системою; – усвідомлення екологічної кризи як суспільної кризи; – усвідомлення глобального характеру екологічної кризи; – усвідомлення необхідності вирішення екологічної кризи; – усвідомлення необхідності розробки глобальної стратегії розвитку як передумови існування життя; – усвідомлення існування соціальних сил, їх здібності до спілкування і здатності передбачення динамічного розвитку суспільства. Тому сучасна екологічна ситуація настійно вимагає твердження в суспільному створенні нової парадигми, згідно якої досягнення антропогенної діяльності корегувалися б критеріями екологічної доцільності.[3]

Список використаних джерел

1. Варго О.М. Екологічна свідомість як умова становлення екологічного суспільства: дис. канд. філософ. наук: 09.00.03 / Харківський ун-т повітряних сил ім. Івана Кожедуба. – Х., 2006.
2. Дерябо С.Д. Экологическая педагогика и психология. / С.Д. Дерябо, В.А. Ясвин– Ростов-на-Дону: Феникс, 996. – 224 с
3. Львовичкіна А.М. Основи екологічної психології. Навч. посіб. / А.М. Львовичкіна– К.: МАУП, 2004. – 130с.

Корянова Ю.

*магістрантка II курсу спеціальності 101 Екологія
Науковий керівник – доц. Лісова Н.О.*

УКРАЇНА ЯК ЕКОЛОГІЧНА ДЕРЖАВА, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Інтенсивний науково-технічний прогрес, впровадження новітніх технологій у виробничий процес, а також активізація господарської діяльності стали наслідками зміни клімату, зростання шкідливих викидів у навколишнє середовище, збільшення шумового навантаження.

Сьогодні для нашої планети притаманний процес самовиснаження, а разом з цим іде в минуле егоїстична цивілізація, побудована на

наступний рівень розвитку: єдності людини і світу, гармонійної взаємодії великого організму планети Земля.

Розбудова екологічної держави стала мейнстрімом сучасного державотворення, що обумовлено світовою тенденцією збереження навколишнього середовища, створення безпечних та нешкідливих умов для життя людства. Європейські країни перебувають на стадії постіндустріального розвитку. Провідна роль у такому суспільстві відводиться галузі послуг, науці, освіті. В основі постіндустріального розвитку лежить створення безпечних умов життя, знаходження балансу між швидким зароблянням грошей та створенням екологічно чистих умов для життя.

Сьогодні в Україні частка відносно чистих територій держави становить 7%; умовно чистих – 8%; малозабруднених -15%; небезпечні для життєдіяльності людини – 70%, з яких 1.7% - визнано територіями екологічного лиха, тому проблема взаємодії природи та людини набуває особливої актуальності й обумовлює потребу розроблення та впровадження заходів для зменшення навантаження на навколишнє середовище.

Технологічна діяльність людини суперечить природі. Близько 30% загальних захворювань населення промислових центрів зумовлені забрудненням атмосфери. Базовими недоліками України на сучасному етапі є складні, багатогранні чинники, який здійснюють комплексний, тотальний вплив на всі галузі економіки, діють у різних сферах, на різних рівнях господарювання, а отже, потребують особливої уваги, особливих рішень, тобто системного вирішення з боку держави.

Таким чином, наразі наявно те що:

- макроекономічна політика, яка змушує суб'єктів господарювання екстенсивно використовувати природні ресурси;
- інвестиційна політика, орієнтована на розвиток ресурсномістких секторів економіки;
- помилкова секторальна політика (паливно-енергетичний комплекс, сільське господарство, лісове господарство тощо);
- нестабільне законодавство;
- відсутність прав власності на природні ресурси;
- відсутність екологічно збалансованої довгострокової економічної стратегії;
- на регіональному і локальному рівнях недолік прямого та непрямого ефекту від охорони довкілля (економічного й соціального) – «глобальні прибутки»;

- інфляція, економічна криза й нестабільність економіки, що заважає реалізації довготривалих проектів, до яких належить більшість екологічних проектів;
- природно-ресурсний характер нашого експорту;
- існування дійсно великого стимулу до отримання значних і швидких прибутків від продажу природних ресурсів (ліс, руда);
- відсутність екологічного мислення, екологічної свідомості.

Причиною нестабільного екологічного становища України є здебільшого економічні чинники, а саме:

- структурна деформація господарства з домінуванням сировинно-видобувного та ресурсоємного виробництва;
- недосконалість екологічного обґрунтування планів і проектів економічного розвитку;
- слабка ефективність діючих адміністративно-економічних механізмів захисту навколишнього середовища.

Для покращення становища необхідна державна екологічно спрямована стратегія, яка має на меті покращити екологічні параметри діяльності держави. Наприклад науково-обґрунтована екологізація виробничого процесу: модернізація технологій, кінцевого продукту, ресурсного забезпечення, екологічна культура виробництва та свідомості персоналу; стратегія достатності; стратегія мінімізації відходів; ресурсозбереження; стратегія чистого виробництва. Оскільки будь-яка господарська діяльність здебільшого має на меті отримання «максимального прибутку», неможливо на даному етапі розвитку українського суспільства розвивати лише вартісні (економічного характеру) показники: капітальний ремонт, витрати на обладнання, нові будівництва природоохоронного призначення, екологічні податки, штрафи, інвестиції тощо. Варто враховувати і нефінансові показники як розвитку і навчання персоналу, які враховують рівень підготовки у навчальних закладах, заходи перепідготовки та стажування. Потрібне діюче законодавство в контексті розбудови екологічної держави, постійне оприлюднення обсягів викидів найбільших «забруднювачів», постійний діалог щодо наявності екологічних проблем, пошук шляхів та донесення шляхів їх вирішення; популяризація екологічних привычок, екологічного стилю життя (екологічний транспорт, велосипедизація, сортування відходів, розумне споживання, активний захист природи, заходи щодо озеленення території, тощо).

Список використаних джерел

1. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 41. – С. 546–561.

2. Економіка природокористування і охорони довкілля: зб. наук. пр. / РВПСУкраїни НАН України. – К.: РВПС України НАН України, 2009. – 266 с.
3. Ілляшенко С.М., Божкова В.В. Управління екологічними ризиками інновацій. - Суми: ВТД «Університетська книга», 2004. - С. 24.

Лазорчик І.

*магістрант II курсу спеціальності 101 Екологія
Науковий керівник – доц. Барна І.М.*

ЕКОЛОГІЧНІ ВЕДЕННЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

Виробництво сільськогосподарської продукції є одним з найпоширеніших видів людської діяльності. У процесі ведення сільського господарства змінюються екологічні умови навколишнього середовища. Площі, зайняті лісами, чагарниками і луками з різноманітною природною рослинністю зменшуються. Зазнають істотних змін природний біологічний колообіг внаслідок втрати величезної маси хімічних елементів, радіаційний і водний баланс величезних територій, гідрологічний режим. Погіршуються природні умови проживання тварин і птахів, забруднюються атмосфера, гідросфера і літосфера. Ґрунти в процесі тривалого господарського використання втрачають свою природну родючість, деградують або повністю руйнуються.

Нині досить поширеним явищем стало ураження культурних рослин різними хворобами і шкідниками. Вирощування одних і тих самих видів рослин на великих площах робить їх більш вразливими щодо захворювань, а також створює сприятливі умови для розвитку окремих видів шкідників. Останнє наглядно можна проілюструвати на прикладі колорадського жука. Перші його екземпляри були випадково завезені разом з картоплею з Америки до Європи спочатку на Піренейський півострів. [1] Звідти і почалася його поступова експансія на схід де він знаходив досить сприятливі умови для свого розвитку. Зараз його можна зустріти практично на будь-якому картопляному полі.

У боротьбі зі шкідниками і хворобами застосовуються різні засоби (отрухохімікати, сівзміна, агротехніка, біологічні), але проблема в цілому ще далека від розв'язання. Крім того, використання хімічних засобів захисту рослин призводить до збільшення забруднення навколишнього середовища.

Серйозні проблеми для навколишнього середовища виникають у зв'язку із застосуванням в сільському господарстві мінеральних добрив.

Внесені на поля, вони лише частково поглинаються рослинами. Значна кількість азоту і фосфору потрапляє в ґрунті і підземні води, а з них мігрує до рік і озер. Найбільше їх накопичується в слабопроточних водоймах. Однак ведення інтенсивного сільського господарства без застосування добрив неможливе, бо нереально було б підтримувати і збільшувати родючість ґрунтів.

У більшості країн світу не досягнуто оптимальних норм внесення добрив. Проте в деяких високорозвинених країнах (Німеччині, Бельгії, Голландії, Англії, США) є приклади застосування надмірних їх кількостей. У зв'язку з цим виникає загроза погіршення якості продуктів харчування і забруднення навколишнього середовища агрохімікатами.

Ґрунтова мікрофлора характеризується вибірковою чутливістю до гербіцидів. Хімічні обробки гербіцидами здебільшого призводять до загибелі чутливих до певних препаратів видів і родів мікроорганізмів, активізації стійких мутантів і видів, які використовують гербіцид як енергетичний матеріал. Наслідок – порушення стану рівноваги ґрунтової екосистеми і, відповідно, умов самоочищення ґрунту (що зазвичай відбувається завдяки діяльності послідовно взаємозамінюваних рас мікроорганізмів), звуження спектра мікробіологічної активності внаслідок як безпосередньої мікробіцидної дії гербіцидів, так і зміни екологічного середовища. За результатами багатьох зарубіжних і вітчизняних досліджень встановлено, що характер дії гербіцидів на ґрунтові мікроорганізми залежить від різних факторів: норм і хімічних властивостей препаратів, строків їхнього внесення, складу мікрофлори, ґрунтово-кліматичних умов тощо.[2] Досліди низки авторів виявили фактори залежності гербіцидного впливу на мікрофлору ґрунту: рН, вологу, температуру і тип ґрунту, а також вміст органічної речовини у ньому. Зафіксовано пригнічення целюлозорозкладальної активності бактерій під впливом пропазину (3,0 кг/га) у легкосуглинкових світло-каштанових ґрунтах. Через 1,5–2 місяці біологічна активність ґрунту поновлювалася і навіть збільшувалася порівняно з активністю ґрунту, не обробленого гербіцидами.

Використання у сільському господарстві отрутохімікатів дає можливість зберегти значну частину врожаю. При обробці посівів пестицидами основна їх частина нагромаджується на поверхні ґрунтів і рослин. Вони адсорбуються органічною речовиною ґрунту і мінеральними колоїдами. Надлишок пестицидів може мігрувати з низхідними потоками вологи і потрапляти до ґрунтових вод.

Кожна галузь сільського господарства по-різному впливає на навколишнє середовище. Так, землеробство досить помітно змінює

водний баланс і гідрологічний режим агроландшафтів. Створення великих відгодівельних комплексів нерідко супроводжується забрудненням ґрунтів і вод екскрементами тварин, нагромадженням гною.

Отже, сучасне сільське господарство створює для жителів сіл цілу низку гострих екологічних проблем. Їх успішне розв'язання можливе тільки на основі раціонального природокористування, здійснення комплексної системи заходів з охорони природи і підвищення продуктивності землеробства і тваринництва, а також хімізацію, що інтенсивно розвивається в сільському господарстві, можна оцінювати з двох позицій – як економічно вигідну і як екологічно небезпечну для навколишнього середовища, і для самої людини.

Список використаних джерел

1. Канаш О.П. Ґрунтово-екологічні чинники раціонального використання земель України / О.П.Канаш // Проблеми земельної реформи в Україні. - К.: РВПС України, 1994. - 190 с.
2. Карплюк Р. Екологічні аспекти оптимізації землекористування / Р. Карплюк // Землеустрій і кадастр. - 2007. - С. 4-6.

Мельник М.

*магістрантка II курсу спеціальності 101 Екологія
Науковий керівник- доц.Чеболда І.Ю.*

ЕКОЛОГІЧНА ТА ЕКОНОМІЧНА ОЦІНКА ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ ПАНАСІВСЬКОЇ СІЛЬСЬКОЇ РАДИ ЗБОРІВСЬКОГО РАЙОНУ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Державний земельний кадастр займає особливе місце в кадастрі природних ресурсів. Це пов'язано з особливостями землі як об'єкта земельного кадастру і її значенням як одного з найважливіших компонентів навколишнього природного середовища. **Земля** – різновидність природних ресурсів, складний елемент біосфери. В її надрах наявні великі поклади корисних копалин, органічно пов'язані з землею водні і лісові ресурси, без яких життя неможливе.

Земля, як об'єкт земельного кадастру, – першооснова будь-якої діяльності. Так, в обробній промисловості і транспорті земля є територіальною основою, на якій здійснюється процес виробництва.

У добувній промисловості вона виступає не тільки територіальним базисом, але й предметом праці, у процесі якої здійснюється видобування корисних копалин. [1, с.99]

Загострення екологічних проблем в Україні зумовлене дією цілої низки чинників як соціально-економічного, техніко- технологічного, організаційного та іншого характеру. Головними з них є екологічно невиважане екстенсивне і незбалансоване використання природних ресурсів, особливо земельних. На сьогоднішній день, в міру розвитку ринкових відносин зростає значення екологічної та економічної оцінки земель як ресурсного потенціалу і просторової бази існування людини, а також оцінки ринкової вартості земельних ділянок [3, с.309].

Мета і завдання дослідження – аналіз теоретичних та методологічних засад формування даних державного земельного кадастру як інформаційної основи еколого-економічної оцінки використання земель. Об'єкт дослідження є - земельно-кадастрова інформація про земельні ресурси Панасівської сільської ради Зборівського району. Предмет дослідження – теоретичні, методологічні і прикладні аспекти здійснення еколого-економічної оцінки використання земель на основі земельно-кадастрової інформації, а також її регіональні аспекти.

До складу земельних угідь Панасівської сільської ради входять землі в межах адміністративно – територіальної одиниці в цілому та землі що входять безпосередньо в межі населеного пункту, з яких під сільськогосподарськими угіддями знаходиться 178,4 га. Забудовані землі, болота, ліси та відкриті землі без рослинного покриву займають 28,6 га, з них забудовані землі становлять 17,5 га, ліси – 1 га, відкриті землі без рослинного покриву – 6 га, болота – 4 га.

Якщо проаналізувати дані площ земель, то ми можемо бачити, що площа, яка закріплена за сільською радою становить 2168 га. З них сільськогосподарських угідь – 1741 га, під водою – 3,6 га, заболочені землі – 10,6 га, під шляхами і прогонами – 44,2 га, під виробничими будівлями і дворами – 16,9 га, чагарники – 23 га та забудовані землі – 51 га. Облік якості земельних угідь в межах видів земель проводиться за механічним складом ґрунту, ступенем зволоженості, солонцюватості, еродованості, рельєфом місцевості, запасом ґрунту, забезпеченістю ґрунтів фосфором, калієм та іншими поживними елементами.

Проаналізувавши бонітування ґрунтів Панасівської сільської ради можна побачити, що однакові групи ґрунтів при бонітуванні повинні одержати однакові показники бонітету. Найвищий бал бонітету – 51 мають ґрунти шифр яких 41д (чорноземи опідзолені і слабо

реградовані та темно-сірі сильно реградовані середньо суглинкові ґрунти) на сіножатах та пасовищах. А найнижчий бал бонітету – 9 мають ґрунти 38д (ясно-сірі та сірі опідзолені середньо змиті середньо суглинкові ґрунти) на ріллі, сіножатах та пасовищах. Чим вищий бал бонітету ґрунтів, тим він якісніший і родючіший.

Закон України «Про оцінку земель» визначає, що грошова оцінка земельних ділянок залежно від призначення та порядку проведення поділяється на два типи: нормативну та експертну.

Нормативну грошову оцінку земельних ділянок здійснюють для визначення розміру земельного податку, державного мита при міні, спадкуванні та даруванні земельних ділянок, орендної плати за земельні ділянки державної та комунальної власності, втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва, вартості земельних ділянок площею понад 50 гектарів для розміщення відкритих спортивних і фізкультурно-оздоровчих споруд, а також при розробці показників та механізмів економічного стимулювання раціонального використання та охорони земель.

Експертна грошова оцінка земельних ділянок та прав на них проводиться з метою визначення вартості об'єкта оцінки. Цей вид грошової оцінки використовується при здійсненні цивільно-правових угод щодо земельних ділянок та прав на них. [2, с. 102]

При визначенні грошової оцінки земель Панасівської сільської ради взято дані із «Технічного звіту по уточненій грошовій оцінці земель сільськогосподарського призначення КСП «Медобори» Зборівського району Тернопільської області» (1997 рік), що підтверджено довідкою Управління Держкомзему у Зборівському районі.

Визначивши грошову оцінку угідь, можна зробити висновок, що найціннішими є чорноземи опідзолені і слабо реградовані та темно-сірі сильно реградовані середньо суглинкові ґрунти тому що, вони мають найвищий бал бонітету і через це мають найбільшу ціну, яка дорівнює 26879,43 грн за 1 га.

Найменше коштують ясно-сірі та сірі опідзолені середньо змиті середньо суглинкові ґрунти на пасовищах, тому що бал бонітету там становить 9, тобто є найменшим з усіх ґрунтів Панасівської сільської ради і дорівнює 1881,00 грн за 1 га. Тому, еколого–економічна оцінка використання земель є дуже важливою. Через те, що у сучасних умовах необхідність її проведення обумовлюється, в першу чергу, суттєвим антропогенним навантаженням на довкілля, що зумовлює якісні зміни у взаємовідносинах між людиною та природою.

Виходячи з вище сказаного, можна намітити наступні шляхи оптимізації землекористування та збереження земельних ресурсів

регіону: збереження ґрунтів та їх корисних властивостей, максимальне запобігання втрат продуктивних земель; своєчасне попередження і усунення деградації, забруднення, засмічення земель відходами виробництва і споживання, порушення та знищення ґрунтів, їх рослинного покриву; недопущення промислової, сільськогосподарської і іншої діяльності, що погіршує природне функціонування та родючість ґрунтів; запобігання і усунення негативного впливу деградованих, забруднених і порушених земель на здоров'я і добробут населення, навколишнє середовище, природні ресурси, економічний і соціальний розвиток; пріоритет інтересів охорони земель над економічними інтересами.

Список використаних джерел

1. Ступень М.Г., Гулько Р.Й., Микула О.Я. та ін.. Теоретичні основи державного земельного кадастру. – Львів, 2006. – 99 с.
2. Гнаткович Д. І. Науково-методичні положення оцінки земель України у світових цінах. – Львів, 1995. – 102 с.
3. Добряк Д.О., Канаш О.П., Розумний І. А. Класифікація та екологічне використання сільськогосподарських земель. - К, 2001. – 309 с.

Піліпінєць А.

*магістрант II курсу спеціальності 101 Екологія
Науковий керівник - доц. Стецько Н.П.*

ОСОБЛИВОСТІ РЕКРЕАЦІЙНОЇ, ЕСТЕТИЧНОЇ ФІТОМЕЛІОРАЦІЇ В МІСТІ ТЕРНОПОЛІ

Сучасна фітомеліоративна діяльність поширилася в багатьох напрямках господарської діяльності, формуючи за своїми основними функціями (продукційними та середовищевірними), лісо- та сільськогосподарську, інженерно-захисну, санітарно-гігієнічну, рекреаційну, естетичну та архітектурно-планувальну фітомеліорації.

Фітомеліорація (грец. φυτόν – рослина та лат. melioratio – покращення) – порівняно новий науково-технічний напрям в екології, означає розробку комплексних заходів із використання рослинних систем для покращення просторово-естетичних характеристик навколишнього середовища.

Реймерс М.Ф. дає таке визначення фітомеліорації: «...комплекс заходів, спрямованих на поліпшення природного середовища за допомогою культивування або підтримки природних рослинних

угруповань (створення лісосмуг, кулісних посадок, посів трав тощо)».[2]

Рекреаційна фітомеліорація базується на досягненнях естетичної та санітарно-гігієнічної фітомеліорації. Паркові насадження разом із зеленню садів, газонів, квітників продукують свіже повітря та естетичний простір.

Розглядаючи місто і приміську зону як єдине ціле, варто зауважити на характерний для більшості міст плавний перехід від зелені відкритих просторів до зелені міської забудови. Зелена рослинність робить соціоекосистему міста повноцінною екосистемою, а наявність зелених насаджень в місті є умовою забезпечення міського населення рекреаційним ресурсом.

Ефективність естетичної фітомеліорації полягає у її впливі на психоемоційні почуття людини. Забезпечити високий рівень естетичності зелених насаджень можна лише за умови правильного використання основних принципів *садово-паркових пейзажів* [3]. Художнє насадження можна створити лише тоді, коли беруться до уваги такі основні вимоги:

- комплексний вибір ділянки під садово-парковий об'єкт;
- обґрунтований біолого-екологічний підбір дерев, чагарників і трав'яних рослин;
- художнє поєднання дерев і чагарників у зелених масивах та біогрупах.

Створення декоративних насаджень залежить від правильного вибору ділянки, рельєф місцевості, кліматичних умов, родючості та зволоженості ґрунту, стану вже існуючих рослинних угруповань і наявність тваринного світу.

Підбір рослинності для створення садово-паркового об'єкта здійснюється за *екологічним (типологічним) принципом*. Визначається тип лісорослинних умов, який об'єднує лісові та нелісові ділянки із подібними ґрунтово-гідрологічними умовами. В основу розміщення рослин в садово-паркових композиціях покладений *фітоценотичний принцип, який впливає із знань про сумісне зростання рослин*. Він полягає в тому, що дерева і чагарники в процесі свого розвитку взаємодіють між собою та впливають на розвиток насадження, формують екосистеми.[2]

Сприятливі умови для розвитку рослин найчастіше виникають тоді, коли штучні насадження за своїм складом наближаються до природних фітоценозів. Тому основу садово-паркових насаджень краще створювати із місцевих деревно-чагарникових порід, згрупованих в

натуральних для них поєднаннях. Екзоти найкраще використовувати для декорування узлісь і парадних місць.

Керуючись фітоценотичним принципом пропонуються такі варіанти угруповань деревних і чагарникових порід: ялинники чисті та мішані з ялицею, сосною, березою, дубом, липою і підліском із ліщини; сосняки чисті та мішані з березою, дубом, кленом і підліском із ліщини та ялівцю; модринники чисті та мішані з ялиною, ялицею і підліском із шипшини та спіреї; діброви чисті та складні з супутниками – липою, кленом, грушою та підліском із калини і ліщини; березняки чисті та мішані з ялиною та підліском із ялівцю і шипшини; липняки чисті та мішані з кленом та підліском із калини.

На *естетичні якості* садово-паркових насаджень впливає їх *декоративність*. У мальовничих композиціях квітучих рослин зазвичай мають справу з різними комбінаціями забарвлень квітів і стебел. Різноманітні композиції барв, форм листя і крони, розмірів і фактури рослин створюються за *художньо-декоративним принципом*.

Рекреаційна фітомеліорація передбачає використання рослинного покриву міської та приміських зон для повноцінного відпочинку населення.

Рекреаційна фітомеліорація проводилась і проводиться у всіх парках міста Тернополя, вона пов'язана із формуванням ландшафту, озелененням. Особливо варто відмітити парк «Топільче» який розміщений в долині річки Серет, на одній із заболоченій заплави річки, територія рівнинна. Річкові та долинні ландшафти здавна використовували як місця відпочинку. Зберегти цю функцію ландшафту можна при здійсненні заходів з формування просторової структури території, що виходить за межі чисто технічних потреб. Матеріалом для формування річкового і долинного ландшафту є дерева і чагарники.[4]

Висадка рослин по берегах водостоків і в долинних ландшафтах належить до спеціальної галузі *інженерної біології*. Правильний підбір рослин для захисту берегів і закріплення схилів або ж розчленування долинного простору вимагає особливого досвіду і знань. У природі водотоки створюють умови для життя рослин і тварин. Завданням у парку «Топільче» було досягти мети розвитку рекреаційної, природоохоронної діяльності, для збереження і відновлення різноманіття життєвих форм рослинного і тваринного світу як у воді, так і на берегах водойми, на меліорованій території.

Дерево-чагарникова рослинність забезпечує захист високих берегових схилів від пошкоджень, зсувів та ін. процесів: різні види таволги, форзиція звисаюча, калина звичайна, ліщина, бузок, шипшина, ялівець. Де відсутній, деревно-чагарникові представники формується

злаковий дерновий покрив, який немає такої потужної фітомеліоративної сили, як деревно-чагарникові зарості. Добре проведена меліорація території, фітомеліорація прибережних зон озер і каналів які є в межах парку. Рослинність парку забезпечує регулювання вологообігу, мікроклімату, естетичну привабливість.

Парк «Національного відродження», цікавий в ландшафтно-фітогенетичному відношенні. Парк великий за площею із складним рельєфом, це дає можливість фітомеліораторам відтворити природні особливості ландшафтів формуючи біотопи мішаних лісів з усіма представниками деревних, чагарникових, трав'яних культур, а також екзотичних представників. Негативним є те, що значні площі по периметру парку заборані під забудову, лише ділянка парку яка прилягає до вулиці Степана Бандери залишилась незмінною з часів створення парку.

Парк ім. Т.Г. Шевченка створений на місці заплави річки Серету, яка щороку навесні та влітку заливалась водою. Місцевість «Підзамчя» була суцільною руйною у післявоєнний період, при завершенні будівництва готелю «Тернопіль» були проведені роботи з благоустрою цієї території, створені мальовничі тераси. На території парку успішно проведена фітомеліорація висаджені дерева, кущі, газони.

В межах паркової зони розміщене Тернопільське водосховище, яке також потребує грамотного озеленення. Зі сторони парку ім. Т.Г. Шевченка, дамби берегова частина водосховища окультурена - кам'янисте покриття, вода застійна, формується намул.

Зі сторони Регіонального ландшафтного парку «Загребелля», села Біла береги закріплені рослинністю, це - хвилеломні насадження: верба біла, верба мигдальна, аморфа кущова; хвилегасні зарості напівводної рослинності: зарості очерету озерного і комишу, осоки; намулорегулюючі насадження мають зменшувати швидкість і витрати води - верба біла, посадки чагарників; внутріплавні намулорегулюючі насадження - дуб, в'яз, осокір, верба, вільха чорна. Рослинність затіняє водосховище, внаслідок чого сповільнюється випаровування, насичує воду киснем, проживають представники земноводних. риби, проростають латаття жовте (*Nuphar lutea*) багаторічна водяна трав'яниста рослина родини лататтєвих. Латаття біле *Nymphaea alba* - багаторічна водяна трав'яниста кореневищна рослина родини лататтєвих. Єдина рослина, яка мільйони років без будь-яких морфологічних змін існує у флорі України.

В цій частині водосховища розміщена рекреаційна зона відпочинку - міський пляж, простягається регіональний ландшафтний парк «Загребелля». Недоліком є те, що вздовж водосховища ведеться

приватна забудова, що негативно впливає на якість води. Парк цікавий в фітомеліоративному, культурному, рекреаційно-естетичному відношенні.

Малоосвоєною в рекреаційному і естетичному відношенні є регіональний ландшафтний парк «Загребелля». Найбільший за площею, у фітомеліоративному відношенні, рослинність представлена представниками класу Подільських ландшафтів, мало змінена є представники червонокнижних, ендеміки. частина парку з боку приміської пляжної зони через забудови.

Рекреаційно-естетична фітомеліорація добре проведена у скверах, бульварах, житлових районах, приватних забудовах на території закладів освіти (дошкільна і середня), території закладів охорони здоров'я, території культурно-видовищних і дозвільних закладів, територіях спортивних майданчиків, спортивних та фізкультурно-оздоровчих споруд міста Тернополя. На невеликих площах вирощуються декоративні, розмежувальні, маскувальні насадження, шкільні дендрарії з цікавим ландшафтним дизайном. Озеленення [2]

створює комфорт для жителів міста і виконує своє функціональне призначення.

Вимоги до проведення рекреаційно-естетичної фітомеліорації досить високі у Тернополі. Головна їх функція задовільнити потреби рекреантів, а також відтворювати і підтримувати природні екосистеми, для гармонійності структури природничої складової міста.

Список використаних джерел

1. Екологія города / под редакцией Стольберга Ф. В. - К.: Либра, 2000.- 464 с.
2. Кучерявий В.П., Генік Я.В., Дида А.П. Рекультивация та фітомеліорація. Навчально-методичний посібник. – Львів НЛТУ, 2006. – 116 с.
3. Морозов В.В. Ландшафтні меліорації. Навчальний посібник. - Херсон: Видавництво ХДУ, 2007. – 224 с.
4. http://www.lvivcenter.org/uk/umhd/posts/post/?ci_themeid.

Стрембіцький Л.

*магістрант II курсу спеціальності 101 Екологія
Науковий керівник – доц. Янковська Л.В.*

ІХТІОЛОГІЧНІ ВИДИ-ІНТРУДУЦЕНТИ РІЧОК БАСЕЙНУ СЕРЕДНЬОГО ДНІСТРА ТА ЇХ ВПЛИВ НА ЕКОСИСТЕМУ

Мало яка тема в науковому світі викликає такі протиріччя, палкі дискусії і взаємні звинуваченні сторін-опонентів в упередженості і

навіть в лобюванні власних меркантильних інтересів. Чому саме питання інтродукції іхтіологічних видів стало «яблуком розбрату» у вітчизняній науці? З якої причини у науковців, рибоводів, чиновників, громадськості немає єдиного бачення вирішення даної проблеми? Як це питання вирішується за кордоном і чи їхній досвід дійсно є дієвим та прогресивним? Що є правдою і що є домислом щодо катастрофічного впливу видів-інтродуцентів на популяцію аборигенних видів іхтіофауни.

Спочатку давайте визначимо, завдяки чому *об'єкт* нашого дослідження – види-інтродуценти (чи види-вселенці) потрапили у наші водойми та яка чисельність їх популяції на даний час. Риба, як і сільськогосподарські рослини, інші свійські тварини, не оминула явища переселення і акліматизації. Особливих масштабів ці процеси набули у ХХ столітті. Чи були спроби акліматизації риб та її вселення в більш ранні періоди історії? Так, безумовно в письмових згадках описано переселення *сазана* з руслу Дунаю до внутрішніх водойм Італії в часи Стародавнього Риму, такі ж роботи по переселенню (історично підтвердженні) проводилися і в давнину у країнах Азії – Китаю, Японії, Кореї. В 1884 році з Британських островів у водойми США було інтродуковано європейську *форель струмкову*, котра успішно акліматизувалася і утворила само відновлювану популяцію у водоймах Північної Америки, тобто пройшла процес натуралізації. Форель струмкова також була вселена у водойми Нової Зеландії, в яких утворила прохідну морську форму, що є підтвердженням для різних підвидів (струмкова, озерна, прохідна) належність до одного виду *Salmo trutta* [5]. На прикладі *великоротого баса* (форелеокуня) вселенця з Нового Світу – вже у зворотньому напрямку, а саме у водойми Західної Європи, і утворення його відновлюваної популяції в природі у Франції, де він включений до аборигенних видів іхтіофауни, як такий, що пройшов успішно процес натуралізації. А згадаємо ще інвазивність *сазана* в водоймах Австралії, засилля *«срібного карпа»* (*білого товстолоба*) у водойми США, а катастрофічне спустошення вод півдня Західної Європи *«трав'яним коропом»* (*білим амуром*).

Зважаючи на вище згадане, можна з впевненістю сказати – водойми України не є унікальними у виникненні даної проблеми. Хто живе в течії середнього Дністра з «мігрантів»? Для чого їх вселили і чи є це вселення економічно та науково обґрунтованим? Відповідно до науково-біологічних обґрунтувань, саме це є передумовою вселення у водойми на території нашої держави. То як і чому їх вселяли і вселяють до Дністра? Індустріалізація народного господарства спричинила утворення нових середовищ нетипових до місцевих умов. Це

водосховища, ГЕС, водойми-охолоджувачі, котрі спричинили пригнічення одних видів та створення сприятливих умов нагулу для інших. З 60-х років минулого століття об'єктом рибництва СРСР стають коропові риби басейну Амуру – риби, котрі помилково називають «рослиноїдами». *Білий товстолоб* є рибою-фільтратором, який завдяки своїй здатності проціджувати фітопланктон до 4 мкм є унікальним видом, здатним хоч опосередковано протидіяти засиллю мікроводоростей у створених антропогенних водосховищах, у тому числі, і у водоймах-охолоджувачах ТЕС та АЕС. Розселений, окрім України, ще у 88 країн світу. Популяція виду підтримується у вітчизняних водоймах тільки за рахунок штучної інкубації та регулярного вселення. Стерильність в наших водах *амурів* (білого і чорного) та *товстолобів* (строкатого, білого, гібридного) пов'язана з особливостями розмноження, що полягають в обов'язковому русі пелагічної ікри в товщі води і при наявності течії та при температурі 24-26 С ікра повинна дрейфувати до завершення викльову личинки і це за підрахунками затребувана протяжність ділянки русла ріки 100 км.

Інший вид вселення – *строкатий товстолоб*, котрий, не зважаючи на швидкий ріст, тобто високу продуктивність як об'єкт рибництва, є значним конкурентом у живленні для більшості молоді аборигенних видів Дністра. Строкатий товстолоб харчується зоопланктоном, їжу відфільтровує за допомогою фільтрувального апарату. Даний вид не здатний харчуватися мікроводоростями, так як саме особливості «фільтру» не дають можливості заковтувати менші частки за розмір зоопланктону. Стверження деяких науковців саме про здатність харчування обох видів товстолобів детритом на думку рибоводів-практиків та рибпромисловиків, що базується на багаторічному спостереженні та враховуючи і мій власний досвід, є помилковим. З практики достеменно відомо, що товстолоб (строкатий, білий, гібрид) гине 100% при дотику з донними відкладеннями (намулою), вона забиває зяброві тичинки цих видів риб, промисловики її зразу промивають, а часто викидають, так як така особина буде мати запах, від якого важко позбутися при приготуванні і це спричинить втрати якості кінцевого продукту переробки консервації.

Білий амур – риба, що поїдає вибірково водну рослинність. Даний вид необхідний для забезпечення безперебійної роботи ТЕС та АЕС, для меліоративного очищення водойм-охолоджувачів від розвитку рослинності. На превеликий жаль, білий амур не є всеїдним, більшість з рослинності наших вод йому не до «смаку».

Рис.1. Зариблення райдужною фореллю рибалками спортсменами з метою проведення змагань на р.Бистриця Надвірнянська (с.Березівка Тисменицького р-ну Івано-Франківської області)

Ще один вселенець, котрий знайшов широке використання в аквакультурі та спортивному рибальстві не тільки в Україні, але і в країнах Європи це *форель райдужна* підтримується чисельність у водах України тільки за рахунок штучного вселення. Важко погодитись що ці роботи є раціональними та економічно обгрунтованими. Постає питання - що саме отримує екосистема в заміні затрачених фінансів державного бюджету? Що отримує народне господарство? Розглядаючи ці види в контексті вод басейну середнього Дністра з його притоками, та враховуючи багаторічний діючий мораторій на ведення промислового рибальства на Дністровському водосховищі і доцільність вселення *строкатого товстолоба*, *райдужної форелі* на протигагу майже повної відсутності відтворення аборигенних видів не витримує будь-якої критики. Повертаючись до райдужної форелі та її підвиду камлопса – їх охорона і заборона до вилову на всій території нашої країни, як риби-вселенця, є дивним та незрозумілим ні для широкого, ні для вузького загалу.

Вселення *білого амура* при врахуванні кліматичних змін, котрі вплинули на повноводність, а саме відсутність регулярних паводків, органічне забруднення води, що спричинили аномальний ріст вищої водної рослинності може бути в певній мірі виправданим та обгрунтованим.

Інші види-вселенці *буфало великоротий*, *веслоніс*, *амур чорний* жодного впливу на іхтіофауну річок басейну середнього Дністра не

спрчинили у зв'язку із їх вкрай малою чисельністю. *Чорний амур* – вид надзвичайно рідкісний і як об'єкт аквакультури в Україні.

А які ж види стали інвазивними і їхнє розселення вийшло з під контроль людської діяльності? Як не дивно, це всім добре відомий *карась сріблястий*. Цей вид ввезли разом з амурськими видами і успішно пройшов ступінь натуралізації в наших водах. Він витіснив з природного біотопу карася звичайного (золотистого) і за рахунок своєї видової пластичності, всеїдності, здатності до успішного розмноження самок карася сріблястого за участі самців інших видів корошових. Карася сріблястого (ще називають карась китайський, карась амурський, господарчий карась) слід визнати єдиним видом вод України, що став істотною причиною зменшення аборигенного виду. Звісно, до цього також варто додати і антропогенні фактори, що в певній мірі також вплинули на негативний результат інтродукції: висушення боліт, спрямлення русел рік і знищення стариць, тотальна меліорація в комплексі з високими адаптивними можливостями вселенця *сріблястого карася*, котрий до того ж пристосований життя на річковій течії.

Згідно з працею Нікольського Г.В., сплеск чисельності вида-інтродуцента прогнозований і проходить закономірні стадії розвитку. Найбільш яскраво вираженим є приклад, що підтверджує даний факт, є епопея розселенням *ротана головошки*. Починючи з 1980 року ротан стрімко колонізував води європейської частини СРСР [1]. Численні наукові публікації створювали значну напругу навколо цього вселенця, пророкуючи йому повне панівне становище в іхтіофауні водойм, в яку він потрапить. Ротан – риба невибаглива ні до вмісту кисню, ні до промерзання, ні до висихання водойми. Ікру ротана переносять водоплавні птахи, що в значній мірі сприяє розселенню цього виду в нові водойми. Пройшов час росту чисельності популяції ротана головошки і він зараз є досить рідкісним в руслі річок середнього Дністра, більше того навіть популяції ротана у замкнутих водоймах зменшили свою чисельність до критичного мінімуму за останніх 30 років. Що призвело до такого результату? Ротан став невід'ємною ланкою ланцюга живлення птахів лелеки чорного і лелеки білого, чапель також земноводних (жаби водяної, тритонів), плазунів (вужа водяного, вужа звичайного), ссавців (лисиці, тхора, горностає, водяної кутори та ондатри), звісно і риб (зокрема шуки, окуня та самого ротана більшого розміру). Чи є хоча б один вид іхтіофауни України, який став рідкісним і зникаючим у наслідок негативного впливу ротана головошки? Ні. Теж саме щодо негативного впливу на види-аборигени інших видів-вселенців. То що ж збуджує науковий світ у дискусії

стосовно видів-інтродуцентів? Чому ми маємо досить «цікаві» види, котрі вселяються у природні водойми за бюджетні кошти? Ці види створюють харчову конкуренцію з видами наших вод, а у випадку з вселенцем *форелью райдужною*, яка є стерильною у наших водах, заборонена до вилову згідно правил Любительського і Спортивного рибальства на всій території України. На чому базувалися науково-біологічні обґрунтування щодо її вселення? На жаль, аргументованого і змістовного пояснення на даний час ніхто поки що не дав.

Отже, спростовано, як ми бачимо, перебільшене значення негативного впливу видів-вселенців на біоту рік середнього Дністра. Екологічна шкода видів-інтродуцентів, як негативний фактор зниження чисельності ендемічних видів, може проявлятися лише у комплексі з основною причиною зникнення видів – зарегулювання стоку річкових артерій гідропорудами. Аналізуючи численні приклади акліматизації риб у різних країнах світу, вплив риб-інтродуцентів на знищення аборигенних видів малий, порівняно із впливом господарської діяльності людини на видове біорізноманіття. «Лаври переможця» можна вручити гідроенергетиці, за нею з невеликим розривом прямують неоочищені стоки і техногенні забруднення вод тощо. Міф про інтродуцентів, що все «з'їли», і навіть таке поширене та популярне пояснення, як «масове і численне» браконьєрство, котре привело до багатоаркушевої Червоної Книги України (ЧКУ), виявляється все ж у значній мірі міфом. На превеликий жаль, вселення риб-інтродуцентів викликає багато питань, котрі залишаються без відповіді, особливо в частині доцільності проведення робіт з інтродукування у водоймах України. Незрозумілим є спрямування значного фінансування робіт на інкубацію стерильних видів риб-інтродуцентів, при тому, що відновлення чисельності аборигенних туводних цінних видів риб є на вкрай низькому рівні. Звісно, що багато риб-вселенців є досить рентабельними при вирощуванні в аквакультурі, та не менш цінними і затребуваними на світовому ринку є аборигенні види ЧКУ: з коропових – це шемая, рибець, вирезуб, жерех, з осетрових – стерлядь, севрюга, білуга, з лососевих – форель, лосось дунайський, з сомових – сом звичайний, з окуневих – чоп, судак, берш, йорж носар (донський йорж) та інші.

Список використаних джерел

1. Никольский Г.В. Экология рыб. – М.,1963.
- 2.Ляйман Э.М. Курс болезней рыб.- М.,1966
3. Щербуха А.Я .Риби наших водойм. К.,1987
4. <http://rybalkavmonreale.ru/aziatskie-karpy>.
- 5.<https://books.google.com.ua/books?id>

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ЩОДО ЛАНШАФТНО-ЕКОЛОГІЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ТЕРИТОРІЇ КОЛОДНЕНСЬКОЇ ОБ'ЄДНАНОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

Сучасна система землекористувань розглядається як складний об'єкт, що характеризується розмаїттям форм власності, цільового використання, динамічністю розвитку (зміна складу угідь, об'єктів господарювання), а також отриманням максимального економічного прибутку в процесі використання. Це, своєю чергою, поглиблює проблеми антропогенного навантаження на земельні ресурси, нерациональних землекористування, структури земельних угідь тощо. Для вирішення зазначених проблем науковці пропонують оптимізацію земельних ресурсів.

Ландшафтно-екологічна оптимізація території є одним з напрямків територіально-екологічної оптимізації. Її досягнення передбачає визначення і реалізацію ландшафтно-екологічних пріоритетів. Серед них: природоохоронний, антропоекологічний, агро-виробничий, рекреаційний тощо.

Ландшафтно-екологічна оптимізація спирається на положення концепції узгодженого розвитку, які передбачають:

- орієнтацію виробництва на місцеву сировинно-ресурсну базу;
- запровадження завершених енерговиробничих циклів, орієнтованих на виробництво повноцінної готової продукції;
- максимальне використання і відродження традиційних видів природокористування;
- оптимізацію структури землекористування;
- створення умов просторової комфортної життєдіяльності населення;
- екологізацію виробничих процесів, господарської діяльності;
- збалансований (пропорційний) розвиток природної, соціальної, економічної підсистем.[1]

Першим етапом оптимізації є визначення ландшафтно-екологічних пріоритетів розвитку регіону. Необхідно прорангувати види функцій у порядку їхньої значущості для даного регіону з урахуванням сучасної еколого-географічної ситуації в ньому, специфіки його господарської ролі в масштабах країни та природної ролі в природних територіальних комплексах вищих рангів. За умов глобальної екологічної кризи

найвищим пріоритетом будь-якого регіону є антропоєкологічні функції зі створення комфортних і гігієнічно стабільних умов середовища життєдіяльності людей та природоохоронні - зі збереження біорізноманіття.

Пріоритет другого порядку слід визначити за функцією, відповідно до якої геосистема має найвищий природний потенціал. За однаково сприятливих природних умов для виконання декількох функцій пріоритет віддається тій з них, яка пов'язана з меншим екологічним ризиком або надто важлива з екологічної точки зору.[1]

Таким чином, пріоритетність функцій визначається як ієрархія цілей оптимізації - функціями першого порядку є природоохоронна та антропоєкологічна, другого - ті, що мають найвищий природний потенціал, третього - функції, що сприяють виконанню функцій другого порядку. Для території Колоденської об'єднаної територіальної громади пріоритетність функцій є такою: природоохоронна і антропоєкологічна - агрогосподарська - водогосподарська - рекреаційна - лісогосподарська.

Визначення пріоритетності функцій є основою розробки регіональної екологічної політики, зокрема обґрунтування схем функціонального зонування регіону.

Оптимізація ландшафтно-екологічної організації території є наступним кроком оптимізації геосистем. Вона зводиться до обґрунтування такої територіальної диференціації угідь, за якої максимально повно реалізується природний потенціал геосистем, виключаються конфліктні ситуації між її функціональним використанням і природними особливостями.[4]

Оптимальне співвідношення природних і господарських угідь. Визначаючи природоохоронну функцію як пріоритетну, для будь-якого регіону під час ландшафтно-екологічної організації території першочерговим завданням є встановлення оптимального співвідношення між природними і господарсько-освоєними територіями. З огляду на екологостабілізуючу роль природної рослинності, її протиерозійну, рекреаційну, естетичну й інші природно і соціально важливі функції О.О. Молчанов визначив, що мінімальна лісистість територій степової зони має бути 10 %, лісостепової зони - у межах 15-20 %, зон мішаних і широколистих лісів - 25-45 %, гірських територій - не менше 50 %. Наприклад, середня величина показника лісистості орієнтовно складатиме в лісостеповій зоні 20%. Орієнтовно таку саму площу охоплюватимуть лучно-степові, водно- болотні угруповання рослинності. Таким чином, мінімум 40% площ будь-якого

регіону мають бути охоплені природною рослинністю, а згідно з оцінками американського еколога Ю. Одума - до 60 %.[3]

Колодненська ОТГ знаходиться в Збаразькому районі на північ від районного центру. До складу ОТГ входить п'ять населених пунктів: с. Колодне, с. Шимківці, с. Болязуби, с. Решнівка, с. Глинчуки. Колодненська ОТГ була створена 2015 року шляхом об'єднання Колодненської та Шимковецької сільських рад. Адміністративним центром громади є с. Колодне. Територією Колодненської ОТГ протікають річки Гніздна, Гніздечна та Самець.

На території ОТГ працює піщаний кар'єр, цегельня, та агропідприємство Агродружство «Євшовіце Україна».

Структура землекористування є визначальним чинником екологічної стійкості території. Від того, яка реалізовується господарська спеціалізація певної території і як відбувається розподіл антропогенного навантаження, залежить ступінь її природної захищеності. Структура земельних угідь Колодненської об'єднаної територіальної громади представлена у діаграмі 1.

Як можна побачити з даної діаграми частка с\г земель складає 84% від загальної площі території Колодненської ОТГ, що показує високий рівень перетвореності ландшафту. Частка лісу складає 9% від загальної площі, цей показник є низький від оптимального, тому в заходах оптимізацію доцільно збільшити частку лісів до 20% від загальної площі за рахунок заліснення малорентабельних с\г земель та частини осушених міліоративних земель.

Отже, розглянувши підходи та критерії ландшафтно-екологічної оптимізації, проаналізувавши структуру землекористування Колодненської ОТГ ми можемо зробити висновок, що ландшафтно-екологічна організація території далека від ідеальної. Розглянуті підходи та критерії при раціональному застосуванні можуть покращити еколого-господарський баланс території.

Список використаних джерел

1. Вороненко В.І. Науково-методичні підходи до оптимізації та ефективного використання земельних ресурсів [Електронний ресурс]/ В.І. Вороненко // Ефективна економіка : електронне наукове фахове видання, – Дніпропетров. держ. аграрний ун-т – Дніпропетровськ, 2012. – №7. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?op=1&z=1286>.
2. Гродзинський М.Д. Основи ландшафтно-екології: підручник / М.Д. Гродзинський. – Київ : Либідь, 1993. – 224 с.
3. Реймерс Н.Ф. Экология : теории, законы, правила, принципы и гипотезы / Н.Ф. Реймерс. – Москва : Россия Молодая, 1994. – 367 с.
4. Царик Л.П. Еколого-географічний аналіз і оцінювання території: теорія і практика (на матеріалах Тернопільської області) / Л.П. Царик. – Тернопіль: Навчальна книга - Богдан, 2006. – 256 с.

Бабій М.

*магістрантка II курсу спеціальності 242 Туризм
Науковий керівник – доц. Дударчук К.Д.*

НОВІ ВИДИ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА МОЖЛИВОСТІ ЇХ РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. В умовах розвитку невиробничої сфери у країнах світу та Україні, зокрема, необхідним є її вдосконалення для забезпечення максимальної конкурентоспроможності країни на світовому економічному ринку. Однією з найбільш перспективних галузей економіки для багатьох регіонів стає туризм. Тому для максимального його розвитку в країні необхідно постійно стежити за світовими тенденціями виникнення нових видів туристичної діяльності та максимально адаптувати їх до особливостей проблемної території.

Це дозволить збільшити кількість туристичних потоків до туристичної території, що забезпечить стабільність її соціально-економічного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Останнім часом були досліджені відомі у даний час інноваційні види туризму та здійснений аналіз причин їх появи. Науковий підхід до розвитку даної проблеми розглядається в роботах учених: В.М. Анішина, В.С. Новікова, М.М. Малахової, Д.С. Ушакова, Л.С. Александрової, І.Т. Балабанова, А.А. Дагаєва, В.Ю. Колесова, Н.Г. Кузнєцова, А.М. Клеймьонов. Тим не менше, у наукових працях цих вчених недостатньо повно розкриті ці питання.

Стрімкий розвиток туризму та виникнення нових його видів свідчить про поступальний соціально-економічний рух у світовому суспільстві. Розглянемо деякі новітні види туризму, які набирають обертів у своєму розвитку в нашій країні.

Екстремальний туризм – це туризм, пов'язаний з високою фізичною активністю і, як правило, загрозою власного життя. Рафтинг, тип екстремального туризму, на території України практикується на швидкоплинних карпатських гірських річках, а також на порогах річки Південний Буг під час повеней.

Дайвінг – це тип туризму, який включає знайомство з підводним світом, тенденція до його поширення на території України спостерігається протягом останніх п'яти-семи років. У Криму недалеко

від села Чорноморське знаходиться основна концентрація туристів-дайверів [6].

У місті Київ знаходиться 8 дайвінг-центрів, які проводять навчання дайвінгу для туристів на річці Дніпро. Загалом, столиця України володіє значним потенціалом щодо розвитку нових видів туризму, які так чи інакше приваблюють іноземних туристів.

Враховуючи, що за даними незалежних експертів та результатами відповідних досліджень кожен іноземець витрачає під час перебування в місті Київ в середньому 100 євро, можна спрогнозувати, що в 2018 році при середній тривалості перебування 4 дні, вони залишать в столиці України біля 350 млн. євро.

Інший тип екстремального туризму – сноубординг - подолання гірських стежок на спеціально обладнаному плато, для якого в даний час в Україні готують кілька маршрутів в Карпатах. Для тих, хто хоче відчутти себе піонерами, існує такий вид туризму, як фрірайд під гору, де немає особливих схилів. У нашій країні росте тип туризму, такий як балунінг і дельтапланеризм на фестивалях, найпопулярніший з яких щорічно проводиться в Кам'янець-Подільському. Український дельтапланерський центр – село Планерське біля Коктебеля [5, с.193].

Промисловий туризм став особливо популярним сьогодні в світі, але, наприклад, в Україні він менш розвинутий, ніж зелений туризм. Проте, Донецька область може служити прикладом реалізації поїздок на промислові об'єкти. Сьогодні відомо спеціальне відвідування соляної шахти міста Соледар (Донецька область). Це місце привертає увагу відвідувачів як досягнення, зазначене у Книзі рекордів Гіннесу.

Стрімкими темпами розвивається в Україні медичний туризм як форма задоволення оздоровчих та лікувальних потреб відпочиваючих.

В даний час немає статистичних даних для оцінки кількості іноземних пацієнтів на лікуванні в Україні. Всі клініки або агентства, що працюють на ринку медичного туризму, ведуть статистику, але ця інформація залишається внутрішньою.

Людство сьогодні все менше бажає подорожувати і відпочивати пасивно, в результаті чого виробники туристичного продукту пропонують активний відпочинок, який супроводжується багатьма атракціями з наявними гострими відчуттями. Саме тому популярністю серед туристів користуються екстремальні та нетрадиційні види туризму. Одним з таких є «похмурий» туризм.

«Похмурий» туризм – це один з видів туризму, який пов'язаний з відвідуванням кладовищ та захоронень, місць катастроф, стихійних лих та масових смертей людей.

В Україні особливою популярністю користується тур до міста аварії Чорнобильської АЕС. Майже на всіх діючих АЕС України проводяться екскурсії з метою пропаганди «мирного атому».

Чорнобильська катастрофа – екологічна катастрофа антропогенного характеру, викликана вибухом на четвертому енергоблоці Чорнобильської атомної електростанції 26 квітня 1986 року.

Слід зазначити, що саме у весняні дні, з 25 на 26 квітня, у чорнобильській зоні щороку традиційно різко збільшується кількість відвідувачів – до 30 тисяч осіб. Це родичі загиблих, ліквідатори та родичі мешканців міста Славутич, які приїжджають в ці дні віддати шану тим, хто брав участь у ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС. Але цих відвідувачів не враховують у загальній кількості туристів, оскільки такими не визнають. Близько 90 % всіх відвідувачів Чорнобильської зони складають іноземні туристи. Першими з них були японці та американці. Пізніше почали приїжджати французи, німці, корейці та італійці.

Проаналізувавши офіційну статистику про кількість туристів, які приїжджають на цю територію, яку подає Державне агентство з управління зоною відчуження, відзначимо, що їх кількість з кожним роком зростає. У 2016 р. тут побувало 36 тис. туристів, у 2017 р. – близько 50 тис. осіб. Слід відзначити, що переважна більшість з них – це іноземці (більше 80%). Використання новітніх комунікаційних можливостей дозволяє іноземцям замовити відвідування Чорнобиля з використанням спеціалізованих сайтів (крім того, ці екскурсії пропонуються відвідувачам в Києві); існують спеціальні транспортні засоби, які дозволяють відправитися в Чорнобиль; пункт призначення також має інфраструктуру з точки зору прийому туристів.

Трагедії Львова та Львівської області – теж об'єкти «похмурого» туризму. Брігідки – найстаріша в'язниця у Львові. У червні-липні 1941 року, під час виведення військ з міста Червоної Армії на початку війни з Німеччиною, масові страти політичних в'язнів органами НКВС проходили на території в'язниці, а також в інших львівських тюрмах.

В'язниця Лонцького – колишня в'язниця, яку використовували в ХХ столітті як політичну в'язницю польських, радянських і нацистських властей. З 2009 року – Національний меморіальний музей жертв окупованих режимів. Єврейське гетто Львова було створено 6 листопада 1941 року за наказом генерал-майора поліції СС дистрикту «Галичина» Фріца Кацмана. Він був найбільшим в СРСР та існував з листопада 1941 року по червень 1943 року. У європейському масштабі львівське гетто тільки поступилося місцем Варшаві та Лодзю. За два

роки німецької окупації у Львівському гетто і Янівському концтаборі загинуло понад 250 000 чоловік.

Висновки. Україна має потужний туристичний потенціал. Проведений SWOT-аналіз туристичного ринку країни вказує на величезні можливості створення нових туристичних маршрутів на основі нових видів туризму.

Серед нових екстремальних видів туризму в країні популярними є сноубординг, дайвінг, балунінг. Серед інших видів – промисловий, похмурий, медичний туризм.

Список використаних джерел

- 1.Боголюбов В.С. Організація спеціальних видів туризму. - Санкт-Петербург: СПБ ГІЕУ, 2010. – 116 с.
- 2.Бойко М.Г. Туристична привабливість України: закономірності формування та орієнтири розвитку/ М.Г. Бойко // Інвестиції: практика та досвід. — 2009. — №16. — С. 34.
- 3.Гарбера О.Є. Основні теоретичні та практичні аспекти інноваційної діяльності в туристичному господарстві України / О.Є. Гарбера // Інвестиції: практика та досвід. — 2009. — № 23. — С. 29—31.
- 4.Державна програма розвитку туризму та курортів на період до 2022 року. – Київ, 2013. – 60 с.
- 5.Кирилюк Л.М. Нові види туризму України // Наукові записки ВДПУ ім. М. Коцюбинського. Серія: географія. – Вінниця, 2008 – Випуск 17 – с.191-195.
- 6.Музиченко-Козловська О.В. Економічне оцінювання туристичної привабливості території: Монографія. - Львів: Новий Світ-2000, 2012. - 176 с.
- 7.Сучасні різновиди туризму: навчальний посібник. / М. П. Кляп, Ф. Ф. Шандор. — К.: Знання, 2011. — 334 с.

Бочаров В.

*магістрант II курсу спеціальності 242 Туризм
Науковий керівник – доц. Мариняк Я.О.*

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ В УКРАЇНІ

Сучасні умови розвитку вітчизняної економіки вимагають від держави ефективних рішень щодо використання усіх видів ресурсів. Туристична галузь в багатьох країнах світу грає значну роль. Звісно, що доходи від туризму спричинені цілою низкою факторів, якими володіють далеко не всі країни. Проте туристична галузь, усюди є пріоритетом розвитку економік у світі і тому, держави у різні способи надають підтримки розвитку туристичної галузі.

Проблеми практики та теорії державної підтримки туристичної галузі в Україні визначені у наукових працях В. Бабарицької, М. Бойко, С. Галасюк, Н. Дехтяр, В. Єрмаченко, І. Писаревського, С. Мельниченко, Т. Ткаченко та ін.

Державна підтримка може надаватись підприємницькому сектору, установам різної форми власності, громадським організаціям, окремим соціальним групам.

Аналізуючи пріоритетні напрями, які закладені в Законі України «Про туризм», можна стверджувати, що вони майже не реалізуються, адже в економіці України не закладені спеціальні кошти на конкретний розвиток цих напрямів. Не ставляться конкретні загальнонаціональні цілі щодо покращення показників від туристичної діяльності. Більш цього, на превеликий жаль, не виконуються у необхідному обсязі регіональні цільові програми підтримки туристичної галузі, які покликані вирішувати проблеми на конкретній території. Все це стримує розвиток підприємництва в туристичній галузі та унеможливує зростання економічного ефекту для надходження до бюджету.

Форми та методи державної підтримки туристичної галузі майже однакові в світі, але підходи до їх імплементації, зміст та взаємозв'язок елементів зовсім різний, за умов відмінності економік, наявності необхідних ресурсів, інфраструктури, клімату, політичної ситуації та цілої низки інших факторів.

Економічні інструменти створюють стимули переважно через покращення умов соціально-економічної діяльності, наприклад, при полегшенні доступу до ресурсів, зменшенні бар'єрів входу у галузь, забезпеченні симетричності інформації тощо. Фінансові інструменти являються стимулом, коли полегшують доступ до капіталу або зменшують витрати підприємств.

Проблема організаційно-правового забезпечення є фундаментом негативних подій, які перешкоджають розвитку туризму в Україні.

Упродовж незалежності України, органи державної влади, які реалізують державну політику в питанні розвитку туризму постійно змінювались, не забезпечуючи ефективного стабільного розвитку галузі. З 1993 по 1999 рік було створено Державний комітет України з туризму (підпорядкований Кабінету Міністрів України). Ним виведено з тіньового сектору діяльність туристичних підприємств, розширено програми та підвищено якість туристичних послуг. Україна в 1997 році стала Дійсним членом Всесвітньої туристичної організації. Наступним центральним виконавчим органом з туризму (1999-2001 рр.) був Державний комітет молодіжної політики, спорту та туризму. Молодіжна

та фізкультурно-спортивна сфери відсунули туристичну сферу на третій план. Пізніше з 2002 по 2005 рр. утворена Державна туристична адміністрація, при якій відбулися зміни в національному законодавстві щодо регулювання інвестиційної діяльності, функціонування туристичних підприємств та організацій, готельного бізнесу. З 2006 по 2010 рр. Центральним органом управління галуззю стає Міністерство культури і туризму з Державною службою туризму та курортів.

У грудні 2010 р. внаслідок реорганізації центральних та урядових органів державної влади України утворилось Міністерство інфраструктури України з функціями по реалізації державної політики у сфері туризму. Як і раніше, основною функцією міністерства є управління транспортом і зв'язком, а Державне агентство з туризму та курортів приєднано до нього.

У 2015 році у складі Міністерства економічного розвитку і торгівлі, створено відділ розвитку туризму, який функціонує на даний момент. Зазначимо, що організаційні зміни органів державної влади спостерігаються не тільки в туристичній галузі, а в цілому в майже усіх галузях народного господарства. Можна пригадати постійні структурні зміни в Міністерстві освіти та науки, та об'єднання із молодіжною політикою та спортом, а потім знову відокремлення. Таким чином характер державних реформ має декларативний характер, в той час, як реальні заходи не виконуються.

У Постійні організаційні зміни у центральних органах влади, які регулюють туристичну діяльність, не сприяють вирішенню загальнонаціональних та регіональних проблем, адже разом із організаційною формою, змінюється і нормативні документи. На сьогоднішній день, основними нормативно-правовими документами, які регулюють діяльність суб'єктів туристичної галузі є див. табл. 1.

Таблиця 1

Нормативно-правове забезпечення туристичної галузі України
(узагальнено автором)

Види законодавчого акту	Назва законодавчого акту
1	2
Закони України	«Про туризм» від 15.09.1995 № 324/95-ВР; «Про курорти» від 05 жовтня 2000 р. № 2026-III; «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» від 1 червня 2000 р. №1775-III; «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» від 22 вересня 2011 р. №3773-VI;

Укази Президента	«Про додаткові заходи щодо розвитку природно-заповідної справи в Україні» від 14 серпня 2009 р. №611/2009; «Про підтримку розвитку туризму в Україні» від 2 березня 2001 р. №127/2001; «Про заходи щодо розвитку туризму і курортів в Україні» від 21 лютого 2007 р. №136/2007;
Постанови та розпорядження Кабінету міністрів України	«Про затвердження Порядку надання послуг з тимчасового розміщення (проживання)» від 15 березня 2006 р. №297 «Про затвердження заходів щодо розвитку іноземного і внутрішнього туризму» від 27 червня 2003 р. №390-р; «Про схвалення Стратегії розвитку туризму і курортів» від 6 серпня 2008 р. №1088-р.; «Про Правила в'їзду іноземців та осіб без громадянства в Україну, їх виїзду з України і транзитного проїзду через її територію» від 29 грудня 1995 р. №1074; «Про затвердження Порядку встановлення категорій готелям та іншим об'єктам, що призначаються для надання послуг з тимчасового розміщення (проживання)» від 29 липня 2009 р. №803; «Про затвердження Загального положення про санаторно-курортний заклад» від 11 липня 2001 р. №805; «Про затвердження критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності у туристичній сфері та визначається періодичність планових заходів державного нагляду (контролю)» від 21 січня 2009 р. №25
Державні національні стандарти	ДСТУ 4269:2003 «Послуги туристичні. Класифікація готелів»; ДСТУ 4268:2003 «Послуги туристичні. Заклади розміщування. Загальні вимоги»; ДСТУ 3862-99 «Громадське харчування. Терміни і визначення»; ДСТУ 4281:2004 «Заклади ресторанного господарства. Класифікація»; ДСТУ 4527:2006 «Послуги туристичні. Заклади розміщення. Терміни і визначення»;

Важливо зазначити, що для ефективного управління туристичною галуззю нормативно-правові документи не повинні суперечити один одному.

В Україні відсутній дієвий механізм державної підтримки туристичної галузі. Про це свідчать труднощі та недоліки (відсутність державної програми розвитку туризму, постійна зміна державних управлінських структур, нормативно-правове забезпечення, роз'єднаність бізнесу та держави, відсутність галузевих інфраструктурних проектів та ін.), які існують у середовищі туристичної галузі.

Список використаних джерел

1. Герасименко В.Г. Основы туристического бизнеса. - Одесса: Черноморье, 1997. - 187 с.
2. Гнатюк М.Р. Закон України «Про туризм»: Постатейний коментар. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. – 200 с.
3. Закон України «Про туризм» // Офіційний вісник України. Щотижневий збірник актів законодавства. – К.: 2003.- №50. – С.34-56.

Васько О.

*магістрантка II курсу спеціальності 242 Туризм
Науковий керівник – доц. Кузишин А.В.*

СПЕЦИФІКА ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАЗОВЕЦЬКОГО ВОЄВОДСТВА (РЕСПУБЛІКА ПОЛЬЩА)

Подорож і туризм – нерозривні поняття, які характеризують певний вид життєдіяльності людини. Характерною дією, що визначає та відокремлює подорожі від інших видів діяльності, є переміщення людини в іншу місцевість або країну, континент, що не є його звичайним місцезнаходженням або місцем проживання. Це може бути окрема людина або групи людей, яких об'єднує спільна мета або інтерес: експедиції, дипломати, мігранти, переселенці. Для окремих народів подорож – це спосіб життя: цигани, бедуїни тощо. Таким чином, подорож – це переміщення людей в часі та просторі, а людина, що здійснює подорож, незалежно від цілей, напрямків, засобів пересування та часових інтервалів, називається подорожуючим.

Туристичний потенціал території – ємне, багатоаспектне поняття, що охоплює сукупність природних, етнокультурних та соціально-історичних ресурсів, а також наявної господарської і комунікаційної

інфраструктури території, що служать чи можуть служити передумовами розвитку певних видів туризму [1].

Особливу увагу дослідженню туристичного потенціалу території необхідно приділяти в процесі виявлення можливостей розвитку в'їзного туризму. Адже, рекреаційний потенціал території має вивчатися під кутом зору його придатності для організації обслуговування іноземних туристів.

Слід відзначити, що найбільші «туристичні перлини» Мазовецького воєводства, які мають або можуть мати туристичне використання, потребують концепції розвитку, значних фінансових витрат та відповідних реконструкційних робіт.

Фортця Модлін (Twierdza Modlin): Одна з найцікавіших в Європі, із збереженням всіх фортифікаційних елементів, а також з дуже цікавою історією. Її значущість підкреслена близькістю аеропорту Окенце і екстраординарним природним ландшафтом (басейн річок Нарви і Вісла) вимагає програми реконструкції (загалом у фортифікаційній схемі є понад 2 км кімнат).

Желязова Воля (Żelazowa Wola): парковий комплекс, батьківщина Фридерика Шопена. Місце з брандом, відомим у всьому світі. Це місце хрещення композитора, тут концентруються туристичні атракції, пов'язані з композитором. Особливо місцевість стала популярною після відзначення 200-ліття з дня народження композитора.

Жирадув (Żyrardów): місто, побудований відповідно за планом з виробництва тканин з облаштованими робітничими та інженерними приміщеннями, віллою, церквою і лінійною системою, адаптованої до виробничої системи (від переробки сировини, через всі фази, прядіння до кінцевого продукту). Після відповідної реконструкції (стан міста не є задовільним), Жирадув може претендувати на вступ до світового списку пам'яток техніки і промисловості. Місто має програму активізації та отримала кошти ЄС.

Плоцьк (Płock): Мазовецький музей у Плоцьку є унікальним у масштабах Польщі та Європи. Він поєднує в собі архітектуру будівлі в стилі модерн з відмінними колекціями. Це найстаріший польський музей, який впливає із соціальних ініціатив і має найбільшу експозицію Польщі, присвячену мистецтву модерн і Польщі ХХ ст. У залах можна також подивитися, серед іншого розташування тогочасних інтер'єрів з цього періоду. Музей дуже популярний серед туристів. Це може бути «перлина» будь-якої програми, екскурсія, яка буде кульмінацією. На додаток до музею, сам Плоцьк – це місто з колосальним потенціалом у контексті культурної спадщини, пов'язаної з початком польської державності, що знайшло відображення на Тумській

пагорб, замок князів Мазовії, найстарішої польської династії. Тут зберіглася приваблива класицистична архітектура, будівлі, спроектовані відомими архітекторами і т.д.

Пултуськ (Pultusk): своєю привабливістю відзначається замок єпископа, де в 70-х рр. XX ст. під час розкопок було виявлено чудово збережені шари дерев'яних будинків з XIII-XIV ст. Також тут було виявлено значну кількість пам'яток повсякденного життя середньовічного замку. У той час було вивчено лише 1/4 двору. Цей музей є дуже популярним, є прикладом тенденції «живого» музею, завдяки електроніці та іншим сучасним елементам оздоблення.

Прушков (Pruszków): єдина туристична «перлина» краю, що не вимагає інвестицій для реконструкції та адаптації. Одним з найцікавіших археологічних виставок в Польщі, Музей стародавньої металургії, що ілюструє надзвичайне явище виробництва чавуну в рівнинних районах Польщі до 2000 року. Проблемою функціонування музею є слабка реклама.

Треблінка (Treblinka): це місце та музей знищення тих, хто жив в Другу світову війну, і яке відвідують туристи-скорботники з усього світу. Термін «туристична перлина» тут не підходить, але, подібно до Освенциму, це «погана» спадщина людства. Подібно до Освенцима-Біркенау, вона потребує просування, пристосоване до характеру місця, і його слід використовувати для виховання наступних поколінь.

Осув (Ossów): святилище і місце смерті о. Скорупки, місце, пов'язане з Битвою Чуді над Вісліюю, яке все більше відвідується туристами. Це може стати важливим місцем, пов'язаним з патріотичною освітою в надрегіональному масштабі. Насамперед це пов'язано з майбутнім відзначення 100-річчя Польської війни 1920 року.

Сохачев (Sochaczew): музей вузькоколійки, який має найбільшу колекцію в Європі рухомого складу вузької колії, а також оригінальний диспетчерський зал, пам'ятні речі, пов'язані з вузькоколійними поїздами, виставку вузькоколійних залізниць і т.д. Величезне враження справляють збережені та відновлені парові локомотиви з різних епох та візків, з яких 133 виставляються (від 230). У музеї також є вагони генерала Ярузельського та маршала Пілсудського.

На теренах Воеводстава на увагу заслуговує культивування культури етнографічних традицій курпів. Це стосується мистецьких і народних ритуалів, кулінарних мистецтв, костюмів та діалектів. У той же час організації, що працюють в Воеводстві намагаються поширити цю оригінальну і унікальну культуру шляхом організації заходів, рекламних публікацій та інформації, проведення промоційних кампаній щодо популяризації культури курпів.

В Остроленці функціонує туристична організація «Курпи». Існування багатьох проєктів і ініціатив формує уявлення про незвичайний потенціал курпської культури, на основі якого можна розвивати туристичні продукти воєводства.

Щодо можливості реалізації туристичного продукту у Мазовецькому воєводстві слід відзначити наступне. Оскільки аналіз показує символічне значення регіону, завдяки якому місцеві міста і навіть окремі села можуть бути цікаві для залучення туристів для відпочинку. Проте популярність регіону можлива за умови розвитку відповідної туристичної інфраструктури.

Список використаних джерел

1. Ринки туристичних послуг: стан і тенденції розвитку: монографія / за заг. ред. професора В.Г.Герасименко. – Одеса : Астропринт, 2013.
2. Strategia rozwoju turystyki dla Woiewodswostwa Mazowieckiego na lata 2007-2013. CZ. I. Warszawa, wrzesień 2007 r. 290 str.

Годзула Ж.

*магістрантка II курсу спеціальності 242 Туризм
Науковий керівник – викл. Рудакевич І. Р.*

ПРИРОДНО-РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СІЛЕЗЬКОГО РЕГІОНУ ПОЛЬЩІ ЯК ПЕРЕДУМОВА РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ

Сілезький регіон Польщі займає територію трьох воєводств у південно-західній та південній частинах країни. В історико-географічному та адміністративному відношеннях ці землі поділяються на три субрегіони: Нижню Сілезію (центр – м. Вроцлав), Сілезію Опольську (м. Ополе), Верхню Сілезію (м. Катовіце). На просторі цього регіону розміщені багато цікавих і якісних туристичних ресурсів, що зумовило значний ступінь його туристичного освоєння.

У природно-географічному відношенні дана частина Польщі є досить урізноманітна. Поверхня змінюється від рівнинної (Середньопольська і Сілезько-Лужицька низовини) і височинної (Тшебницький Вал і Краківсько-Ченстоховська височини) до гірської (Судети і Бескиди, які є частиною Західних Карпат). Гідрографічну мережу складають річки Одра (переважна більшість території регіону розміщена в її басейні) та Вісла з притоками. Регіон також є значно залісненим (більше 20 % поверхні) [2].

Охарактеризуємо природно-ресурсний туристичний потенціал регіону на прикладі кожного субрегіону. Нижня Сілезія загалом поділяється на гірську з пасмом Судетів, передгірську та низовинну частини. Судети своєю чергою поділяються на Західні, Центральні та Східні. Західні Судети традиційно називають Карконошами. Тут розміщена найвища вершина всієї цієї гірської системи – гора Снежка (1602 м над р.м.). Ця частина Судетів є один з важливих центрів зимового відпочинку в Польщі. Тут розміщені знамениті гірськолижні курорти Шклярська Поремба, Карпач, Ковари. В Передгір'ї розташовані одні з найстарших бальнеологічних курортів країни Теплице-Здруй, Швірадув-Здруй. Важливим туристичним об'єктом регіону є Карконоський національний парк, який у 1992 році був внесений до переліку міжнародних біосферних резерватів.

Середні Судети займають південну частину Нижньосілезького воєводства і характерні незначними висотами до 1000 м над р.м. В їх склад входить багато дрібних масивів з цікавими атракціями: Гори Валбжиські, Совині гори, гори Бардські, Столові, Орлицькі, Бистрицькі, а також Клодзька котловина. Ці гірські масиви характерні частими кам'яними розсипищами, водоспадами і навіть високогірними болотами. Одним з цікавих об'єктів є національний парк Столових гір, який знаменитий Блендними («Помилковими») скелями. У Клодзькій котловині розташоване унікальне в Центральній Європі скупчення мінеральних джерел і бальнеологічних курортів на їх базі: Кудова-Здруй, Душнікі, Длугополе, Поляниця. Ці місця також знамениті лижними біговими трасами і трамплінами. Східні Судети мають нижчий ступінь рекреаційного освоєння. Головними туристичними атракціями тут є курорт Лондек-Здруй і давні шахти у Золотому Стоці [1].

Судетське передгір'я має набагато менше туристичне значення, однак часто використовується для рекреаційних потреб мешканців близьких великих міст Вроцлава, Валбжиха і Єлені Гури. Рівнинна та низовинна частини Нижньої Сілезії характерні переважно лісовими та водними туристичними ресурсами, а також приміським курортом Тшебниця біля Вроцлава. У самому Вроцлаві багато цікавих водних об'єктів (12 островів на 3 рукавах Одри), а також ботанічні та зоологічний парки.

Сілезія Опольська подібно поділяється на рівнинну та гірську частини. Гірську область формують Східні Судети з передгір'ями, частина з яких називається Опавськими горами. В їх підніжжі знаходиться Отдмухівське озеро, яке має важливе локальне рекреаційне значення. Рівнинну частину субрегіону формують Сілезька височина і низовина. Найцікавішим туристичним об'єктом тут є гора Святої Анни,

на якій є однойменний ландшафтний парк. Дане місце також є важливим санктуарієм і паломницьким центром у Польщі. Мальовничі ландшафти мають місцеві об'єкти в котловині Рациборській та долина річки Ниса.

Субрегіон Верхньої Сілезії аналогічно з попередніми поділяється на гірську частину, утворену Західними Карпатами (Сілезькі Бескиди) і височинну (Сілезька та Краківсько-Ченстоховська височини). Ландшафти цього туристичного району є значною мірою змінені через розташування Верхньосілезького промислового району (GOR – Górnośląski Okręg Przemysłowy). Гірська частина або Західні Карпати поділяються тут на Західнобескидське передгір'я та Західні Бескиди. Максимальні абсолютні висоти тут коливаються в межах 900-1200 метрів над р. м., що сприяє розвитку рекреаційного та гірськолижного туризму. Відповідно їй отримали розвиток осередки зимових видів спорту – містечка Щирк, Устронь, Корбелув. Водночас загальнодержавне значення мають місцеві курорти Вісла (неподалік витоку знаменитої ріки), Устронь, Живець, Цешин [1].

Північніше передгір'я Західних Карпат різко контрастують з Пщинською рівниною і Сілезькою низовиною. Тут розташовано багато озер, а також відомий курорт Гочалковіце-Здруй із специфічними солоними водами. Неподалік розташоване містечко Ястшембе-Здруй, колишній курорт, що втратив своє значення через активний видобуток вугілля в цій місцевості.

Район Сілезької височини поділяється на 5 мезорайонів: Хелм, Горб Тарногорський, Катовіцька височина, Явожинське горбогір'я, Рибицька пласка рівнина. На цих ландшафтних одиницях сформовані природнічч біорезервати – Мурковський ліс, Сігет, Охоєць. Більшість території даної височини зайнято гірничими та промисловими майданчиками Вехньосілезького промислового району, які суттєво змінили і трансформували довколишні ландшафти. Однак між численними шахтами і промисловими підприємствами насажені численні зелені зони та створені техногенні водойми, які перетворилися на осередки місцевої рекреаційної діяльності.

Краківсько-Ченстоховська височина вирізняється своїми карстовими формами рельєфу (печери, гроти, лійки) та вапняковими останцями. Території цієї височини досить заліснені. На цих поєднаннях різних ландшафтів створені природні резервати державного значення: Смолень, Зелена гора, Соколина гора, Великий ліс та інші, де окрім унікальних деревостанів також охороняються рідкісні види тварин. Аналогічно на тих територіях розвивається рекреаційна та туристична діяльність.

Загалом території Сілезького регіону досить забезпечена різними природними передумовами для розвитку туризму. Тут поєднуються дві гірські системи, долини великих річок, а також курорти різного профілю. Це створює передумови для формування розвиненого рекреаційно-туристичного господарства.

Список використаних джерел

1. Kruczek Z. Polska – geografia atrakcji turystycznych. – Kraków: Wydawnictwo „Proksenia”, 2007. – 296 s.
2. Lijewski T., Mikułowski B., Wyrzykowski J. Geografia turystyki Polski, – Wydanie piąte zmienione. – Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, 2008. – 384 s.
3. Widawski K., Ranoszek W. Rozwój i oferta usług turystyki uzdrowskiej po polskiej i czeskiej stronie Sudetów// „Prace Geograficzne”, Wrocław, 2011. – S. 125, 147-160.

Грухіна Т.

*магістрантка II курсу спеціальності 242 Туризм
Науковий керівник – доц. Заставецький Т.Б.*

СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ІНДУСТРІЇ ХОРВАТІЇ

Постановка проблеми. Галузь трізму багатьох країн є швидкозростаючим сектором економіки, який приносить стабільні доходи до державного бюджету. Туризму Хорватії – це майже три чверті всіх експортних доходів країни від послуг. Вступ до ЄС відкрив перед країною нові можливості та перспективи, у тому числі й щодо розвитку туризму.

Сьогодні туризм є важливою складовою економіки більшості країн світу. У господарському комплексі Хорватії туризм має особливо важливе значення. Впродовж 2006–2017 років спостерігається стійка позитивна динаміка відвідувань туристами країни, а 2011 рік, не зважаючи на проблеми у світовій економіці, виявився надзвичайно вдалим для неї. За результатами 2012 року Хорватія здобула нагороду Британської асоціації туристичних агентів (АВТА) як провідна туристична дестинація та була обрана місцем проведення своєї щорічної конференції, і відбулася у жовтні 2013 року в Дубровнику.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Туристсько-країнознавчому аналізу Хорватії присвячені праці Н. Матвієнко, Ю. Денисюк, Б. Шварца, А. Сабо, Л. Городнянської, М. Сартакової, П. Летчера, В. Стафійчука, І. Дубович, І. Дахна.

Метою статті є: проаналізувати динаміку та структуру туристичних потоків до Хорватії, висвітлити стратегію розвитку туризму в країні; виділити найпривабливіші для туристів місця та регіони Хорватії; здійснити оцінку сучасного стану та перспектив розвитку туризму в країні; зазначити проблеми, які існують в державі та впливають на галузь туризму.

Виклад основного матеріалу дослідження. Хорватія розташована на півдні Центральної Європи та заході Балканського півострова, колишня союзна республіка у складі Югославії, що стала незалежною в 1991 р. Межує на північному заході зі Словенією (501 км), на північному сході – з Угорщиною (329 км) та Сербією (241 км), на півдні – з Боснією і Герцеговиною (932 км) та Чорногорією (25 км). Загальна довжина сухопутного кордону становить 2197 км. На заході країна омивається Адриатичним морем [5, с.459].

Клімат у Хорватії помірно-континентальний. На узбережжі клімат середземноморський. Північну частину Хорватії займає Середньо-Дунайська рівнина, якою протікає Дунай і його притоки (найбільша Сава). Помітно відрізняється рельєф південної частини Хорватії, де паралельно узбережжю Адриатичного моря розміщене Динарське нагір'я. Найвища вершина країни – Динара (1931 м) розташована на однойменному хребті, по якому проходить кордон із Боснією і Герцоговиною. Адриатичне узбережжя порізане затоками. Судноплавству сприяє достатня глибина моря поблизу берегів. Найбільші прибережні острови: Крк - 408 км², Брач - 396 км², Црес – 336 км² [6, с.139].

Хорватія – перлини Адриатики, країна з багатою історією і неповторною природою. Більшість туристів вирушають до неї з метою пляжного відпочинку, оскільки Хорватія славиться чистими та акуратними пляжами, а море вважається одним з найчистіших у світі: вже кілька років поспіль ЮНЕСКО присвоює Хорватії «Блакитний прапор» за найчистішу акваторію Середземноморського узбережжя. Крім пляжного відпочинку популярністю у туристів користуються гірськолижний, лікувально-оздоровчий, морський, річковий, культурний, екологічний, сільський та навіть новий «відірваний» («unplugged») туризм. Розвиток всіх вище названих видів туризму забезпечується досить потужною матеріально-технічною базою [7].

Істрія – найбільший на узбережжі Адриатики півострів, розміщений на перетині Альпійської Європи та Середземномор'я, у безпосередній близькості від Австрії, Італії, Словенії й Угорщини. Таке розміщення зумовило його популярність серед західноєвропейських туристів. Серед курортів Середньої Далмації слід виділити: Бол (острів Брач) – острів

сонця, скель і моря, третій за величиною в Адриатиці; Макарска – один із найпопулярніших туристичних центрів, який розташований у самому серці Далмації. Привабливе містечко з далматинською архітектурою розмістилося в тихій затоці біля підніжжя гір, оточене півостровами Осеява і св. Петра. Головні туристичні об'єкти – Французький монастир з музеєм черепашок, церква св. Марка (XVII ст.), церква св. Пилипа (XVII ст.), венеціанський фонтан (1775), а також численні палаци у стилі бароко.

В межах Південної Далмації виділяють місто Дубровнік. Завдяки різноманіттю культурно-історичних пам'яток, це місто внесено до книги світової скарбниці ЮНЕСКО.

Затока Кварнер знаходиться в північній частині Адриатичного моря між півостровом Істрія та континентальним узбережжям Хорватії. Берегова лінія дуже порізана, найбільші острови – Црес, Крк, Паг, Раб і Лошінь. Головний порт – Рієка, зв'язок між островами здійснюється за допомогою поромів. Острів Крк – перлина хорватських островів.

За 42 км від Загреба, на схилах гори Мославачка розташовувалося невелике місто Іванич Град, яке відоме мінеральними джерелами, лікувальною нафтою – нафталаном і хлоридно-натрієвими термальними водами. Відкриття лікувальних властивостей природних речовин стало передумовою будівництва курорту Нафталан.

Близько 8% території Хорватії належать до складу національних парків чи інших об'єктів, що спеціалізуються на охороні природи [6, с.142].

Розвиток всіх вище названих видів туризму забезпечується досить потужною матеріально-технічною базою. Хорватія пропонує широкий вибір закладів розміщення. У 2014 р., за даними Національного бюро статистики, було зареєстровано 60,4 млн. ночівель у закладах розміщення країни, що на 7% більше, ніж у 2011 р. При цьому найбільша концентрація спостерігалась в Істрії – 32% від загального числа ночівель [1].

Національним авіаперевізником є «Croatia Airlines». Ця компанія є єдиним перевізником на внутрішніх маршрутах та виконує рейси до всіх великих міст Європи. Згідно з недавніми дослідженнями стану європейських автомобільних доріг, хорватські дороги є найбільш сучасними і безпечними в Європі. Між прибережними містами Хорватії курсують пороми, теплоходи, кораблі на підводних крилах. Водним транспортом можна добратися і до більшості населених островів [7].

У Хорватії розвинений також залізничний транспорт. Рух поїздів найбільш інтенсивний на півночі. Центром залізничної мережі є

столиця, звідки ходять регулярні поїзди до Спліту, Осієку, Вараждіна, Пули, Рієки. Залізницям терміново потрібна модернізація [7].

Територія Хорватії поділена на туристичні регіони. Над цією проблемою працювали ряд науковців та організацій. Зокрема хорватське туристичне товариство (HTZ - Hrvatska Turistička Zajednica) запропонувало поділ, що базується на сучасному адміністративно-територіальному поділі країни на жупанства. В рамках цього поділу було виділено 10 основних туристських регіонів [2]: 1) Ліка - Карловац; 2) Далмація - Задар; 3) Далмація - Шибеник; 4) Далмація - Спліт; 5) Далмація - Дубровнік; 6) Істра; 7) Кварнер; 8) Центральна Хорватія; 9) Славонія; 10) місто Загреб.

Інший поділ території Хорватії на туристські регіони був розроблений Й. Грохо і Й. Ємеля. Вони стверджують, що основною областю концентрації туризму Хорватії є узбережжя Адріатичного моря. Виходячи з цього, автори позначили два основних туристських регіони: Істринсько-Кварнерське узбережжя і Далмаційське узбережжя. Однак кожен із запропонованих поділів має ряд недоліків [2].

За останні роки спостерігається зростання кількості туристів у країні Південної та Середземноморської Європи (+1%). Лідирують Португалія (+13%), Іспанія (+10%) та Хорватія (+9%). Останнім часом потік туристів до країни є стабільним з щорічним зростанням [3].

Як бачимо з рис.1, впродовж 2000-2017 рр. кількість іноземних туристів, які прибули до Хорватії, збільшилася майже вдвічі. За цей період відбувалося поступове зростання кількості прибулих, окрім 2011 р. (світова економічна криза).

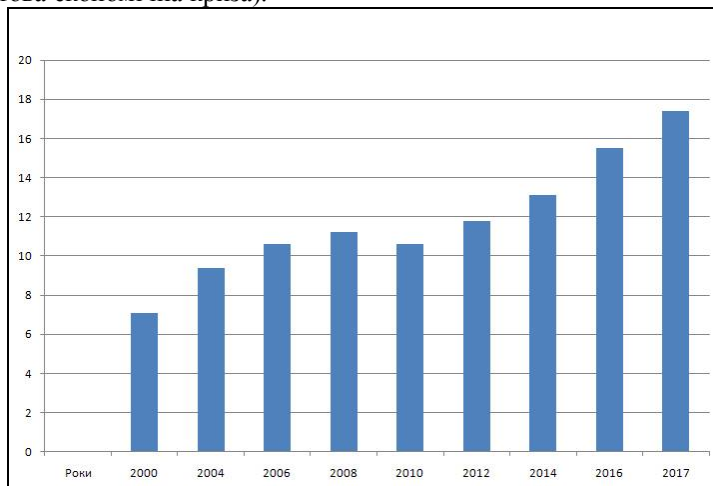

Рис.1. Динаміка в'їзного туризму у Хорватії[3]

Більшість іноземних туристів, що відвідують країну, приїжджають з країн-членів ЄС. Причому 58, 8 % туристичного ринку країни складають такі 5 країн: Німеччина, Австрія, Словенія, Італія, Польща (рис. 2).

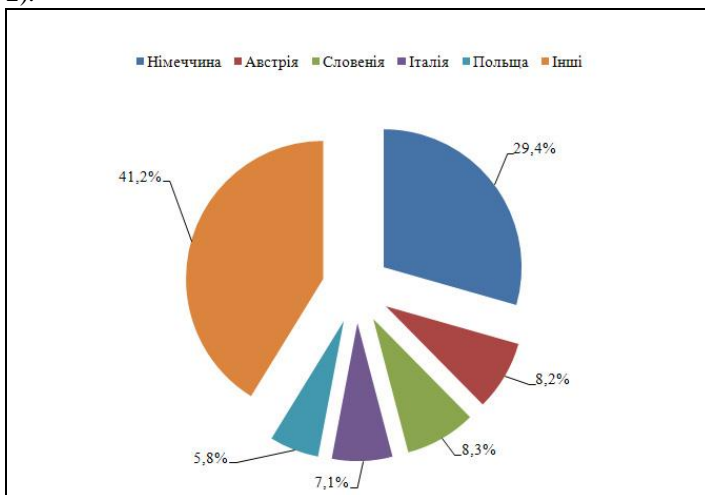

Рис. 2. Провідні країни на туристичному ринку Хорватії [4]

Щодо перспектив розвитку туріндустрії у Хорватії, то сьогодні Міністерство туризму Хорватії вживає заходів щодо просування країни на світовий туристичний ринок.

По-перше, в країні прийнято Стратегію розвитку морського туризму на 2009-2019 рр., Стратегію розвитку культурного туризму, програму «Крок до успіху», у яких окреслено основні напрямки розвитку відповідних сфер у найближчі роки.

По-друге, розбудовується сфера закладів розміщення туристів та зростає якість надання послуг: керівними органами введено додатковий знак якості Q стосовно готелів та систему логотипів «Друг доквілля», з метою екологізації їх діяльності.

По-третє, розвиваються існуючі та створюються нові курорти, як правило, за рахунок іноземних інвестицій, розбудовується туристична інфраструктура. Для просування туристичного продукту Міністерство туризму країни проводить екологічну та освітню кампанію «Я люблю Хорватію», фінансує розробку оригінальних сувенірів, створює інформаційні центри та бере участь у міжнародних ярмарках і виставках.

Результати діяльності помітні вже сьогодні: країна як туристичний напрям посіла провідні місця в багатьох світових рейтингах. Незважаючи на стрімкий розвиток туристичної галузі, Хорватія має ряд проблем, зокрема великий рівень безробіття та брак кваліфікованих працівників. Бракує кухарів, офіціантів, прибиральників, а також тих, хто би доглядав за дітьми. Така ситуація є наслідком вступу країни до Євросоюзу у 2013 році, багато мешканців держави виїхали в інші країни у пошуках кращої долі [8].

Висновок. Сьогодні галузь туризму Хорватії – це майже три чверті всіх експортних доходів країни від наданих послуг. Головна мета туристичної політики Хорватії – підвищення якості туристичних послуг та просування національного продукту на міжнародний туристичний ринок. Цьому сприяє раціональна організаційна структура управління туризмом, зокрема на регіональному та локальному рівнях, а також активна співпраця державних органів та громадських організацій. Загалом, Хорватія є дуже перспективною в плані розвитку туризму, адже її уряд, робить ставку на сталий розвиток туризму і розуміє, що він можливий лише за умови планового підходу та координації діяльності всіх суб'єктів господарювання даної галузі економіки країни.

Список використаних джерел

1. Croatia Tourism Report Q3 2014. — Market Publishers, 2014. — 4 p.
2. Groch J., Jemiolo J. Chorwacja //Geografia turystyczna świata, część 1/ Warszzyńska J.(ред.). Warszawa: Wyd. Naukowe PWN, 1994.
3. Tourism in Figures 2017 / Електронний ресурс. Режим доступу: https://mint.gov.hr/UserDocsImages//AA_2018_c-.
4. UNWTO World Tourism Barometer / Електроннийресурс. Режим доступу: http://tourlib.net/wto/WTO_highlights_2017.pdf
5. Адміністративно-територіальний устрій країн Європейського Союзу: навч. посіб. / за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка, М. К. Орлатого. – К. : НАДУ, 2015. – 628 с.
6. Мальська М.П., Гамкало М.З., Бордун О. Ю. Туристичне країнознавство. Європа. Навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.]. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 224 с.
7. Матвієнко Н.М., Денисюк Ю.М. Сучасний стан та перспективи розвитку туризму Хорватії / Електронний ресурс. Режим доступу: www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe.
8. Хорватское туристическое сообщество / Електронний ресурс. Режим доступу: URL: www.croatia.hr.

РОЗВИТОК НАУКОВОГО ТУРИЗМУ НА ТЕРИТОРІЇ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Постановка проблеми. Серед основних видів ресурсів для наукового туризму у Тернопільській області є археологічні та геологічні пам'ятки, музейні та замкові споруди, заповідні об'єкти, соціально-економічні об'єкти із модерними технологіями, наукові центри, меморіальні споруди і пам'ятники відомим ученим. Ці об'єкти ще недостатньо задіяні у сфері туризму і формують потужний потенціал для наукових досліджень вчених-природодослідників та тих, хто цікавиться історією нашого краю.

У Тернопільській області спостерігається трансформація господарства з пріоритетом від виробничої сфери до соціальної. Цьому сприяє розвиток туризму, оскільки територія має надзвичайно багатий туристичний потенціал та умови для розвитку різних видів туристичної діяльності.

Вклад основного матеріалу. Вивчення туристичної галузі як чинника регіонального розвитку активно здійснюється вітчизняними дослідниками, вагомий внесок у цей процес зробили такі вчені, як: О. Бейдик, О. Любіцева, С. Кузик, В. Іванунік, В. Кравців, М. Рутинський, В. Євдокименко, Ю. Зінько, М. Мальська та інші.

Науковий туризм на сучасному етапі розвивається в контексті таких видів туризму, як пізнавальний, музейний, замковий тощо. Серед напрямків туристичної діяльності найбільш поширеним є пізнавальний туризм, що має за мету наочно ознайомити туристів із навколишнім природним середовищем, матеріальною і духовною культурою людей, місцями їх проживання тощо. У його структурі виділяється науковий туризм, об'єктами якого є природні і технічні комплекси, які мають значення для науки, а також місця проживання і діяльності відомих людей.

На сучасному етапі нові види туризму повинні бути додані до сучасної класифікації туристичної діяльності. Серед них – науковий туризм.

На додаток до пізнавальних маршрутів в регіоні багатообіцяючим є створення наукових маршрутів. Науковий туризм підрозділяється на наступні типи:

- ознайомлювальний (об'єкти і природні і антропологічні явища показані туристам і дані кваліфіковані пояснення проблем їх досліджень);
- допоміжна участь (туристи беруть участь в наукових експедиціях в якості допоміжних агентів);
- незалежне вивчення того чи іншого явища туристами у співпраці з науковим персоналом.

Науковий туризм – відносно нова концепція, хоча вона має довгу історію. Науковий туризм сходить до стародавніх часів. Колись під час переміщень в військових або комерційних цілях слідували вчені, які проводили наукові екскурсії під час прибережних зупинок.

Науковий туризм включає в себе як екологічні, так і етнокультурні типи туризму, а також багато інших видів туризму, але головною особливістю є активна участь туристів під час туру, а не тільки придбання туристичної послуги.

Важливими об'єктами для дослідників, які цікавляться історією життя нашої планети (геологи, географи, біологи та ін.) є геологічні пам'ятки. Серед них – відслонення давніх порід, які відображають історію Землі, в області вони найбільше поширені у Придністер'ї. У багатьох місцях вони доступні для спостережень і унікальні для дослідників. Вік таких порід 420-400 млн. років. Це – силурійські і девонські породи, подібних відслонень в Україні більше немає. Тому такі місця можуть бути своєрідними науковими лабораторіями для дослідників нашої країни та європейських країн.

Найбільше зацікавлення вже виявляють науковці до Дністровського каньйону, який завдяки глибокому врізанню річки (на 150 м) у Подільське плато, має у відслоненнях породи різного віку.

Унікальним геологічним утворенням, яке не має аналогів в Україні, є Товтровий кряж, що утворений рештками морських організмів (вапнякових водоростей, молюсків, моховаток та ін.).

Існують види наукового туризму, пов'язані із вузькопрофільними дослідженнями, такими, як геологічні, археологічні експедиції, в яких основним методом дослідження виступає польовий. Звідси впливає виникнення археологічного наукового туризму.

На території Тернопільської області відомо понад 2196 археологічних пам'яток. Шість із них мають національне значення – стоянки раннього палеоліту у с. Великий Глибочок Тернопільського і с. Буглів Лановецького районів, пам'ятки черняхівської культури – могильник у с. Чернелів-Руський Тернопільського та поселення в с. Кобилля Збараського районів, давньоруські городища біля с. Городниця (Богіт) та с. Крутилів (Звенигород) Гусятинського району.

В області знайдено археологічні пам'ятки світового значення (г. Куличівка, с. Личківці), які приваблюють науковців з усієї країни.

Тернопільщина має значний потенціал для розвитку наукового туризму, тому дослідженню туристичних об'єктів, які слугують основою для його розвитку, варто приділити увагу на сучасному етапі.

Для того, щоб науковий туризм популяризувати серед населення потрібно його поєднувати із пізнавальним та діловим туризмом. Загалом, науковий туризм може стати одним із пріоритетних напрямків туризму на території Тернопільської області.

Для його розвитку можна використати наявну туристичну інфраструктуру та базу навчальних установ, закладів культури, музеїв тощо. Цей вид туризму може мати не тільки обласне, але й всеукраїнське значення, а окремі його види – й міжнародне.

Висновки. Потужний природно-ресурсний та суспільно-історичний потенціал та його раціональне та повноцінне використання у Тернопільській області є передумовами забезпечення її стабільного та стрімкого соціально-економічного розвитку. Основні передумови розвитку туристичної галузі та наукового туризму області, зокрема, найбільш об'єктивно відображає SWOT-аналіз.

Перспективними напрямками наукового туризму в Тернопільській області можна вважати археологічний, пізнавальний, музейний. Оскільки науковий туризм включає в себе пізнавальну складову, маршрути наукового спрямування варто поєднувати з іншими туристичними атракціями місцевості: відвідуванням масових заходів, проживанням в тематичних поселеннях тощо.

Список використаних джерел

1. Вісник наукових досліджень. Серія: Туризм. – Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ Галицького інституту імені В. Чорновола, 2006. – Випуск 2. – 196 с.
2. Гаврилук О. В. Інноваційний імідж та інвестиційна привабливість України / О. В. Гаврилук // Фінанси України. – 2008. – №2 (147). – С. 68-81.
3. Гудзевич А. Туристично-пізнавальні особливості природно-заповідних територій та об'єктів Поділля і Волині / А. Гудзевич // Гуманітарний вісник Переяслав-Хмельницького держ. пед. Університету ім. Г. Сковороди: наук.-теорет. Збірник. – К.: КИТ, 2004. – С. 321-326.
4. Дударчук К. Д. Історико-культурні туристичні ресурси Тернопільської області: стан збереження і використання : монографія. – Тернопіль, 2013. – 365 с.
5. Крачило М. П. Географія туризму: посібник / М. П. Крачило. – К.: Вища школа, 1987. – 208 с.
6. Кубійович В. Поділля / Володимир Кубійович // Енциклопедія Українознавства. Наукове товариство ім. Т. Шевченка у Львові. – 1996. – Т.6. – С. 2133-2135.
7. Мацола В. І. Рекреаційно-туристичні ресурси України : монографія / В.І.Мацола - Львів, 1997. - 259 с.
8. Музиченко А.С. Інвестиційна діяльність в Україні: Навч. Посібник / А.С. Музиченко. – К. : Кондор, 2000. – 406 с.

ОЦІНКА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ БРЕНДУ ТУРИСТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ

У сучасних умовах розвитку світового господарства та високого рівня конкурентної боротьби на світовому ринку туристичних послуг виникає необхідність пошуку додаткових методів підвищення конкурентоспроможності підприємств, що виходять на ринок, чи вже працюють на опанованому сегменті зі своїм туристичним продуктом. Серед таких додаткових резервів на перший план виступають нематеріальні активи, а саме імідж, репутація, бренд. Нині спостерігається тенденція розвитку конкуренції не підприємств, а саме брендів підприємств. Бренди присутні на всіх ринках, у виробничій, невиробничій, соціальній та духовній сферах. Сучасні споживачі віддають перевагу продуктам відомих брендів, тому формування конкурентоспроможного бренду актуально для підприємств.

У туристичній індустрії, де конкуренція брендів туристичних підприємств дуже висока, перед підприємствами постає завдання залучити як можна більше споживачів та утримати їх завдяки якісним продуктам та послугам. У ситуації, коли факт покупки здійснюється споживачем, це свідчить про конкурентоспроможність бренду, про те, що підприємство пропонує унікальну пропозицію, яка мотивує споживача до придбання продуктів. Визначити ефективність діяльності підприємства та ступінь конкурентоспроможності його бренду можна за допомогою методів оцінки вартості бренду туристичного підприємства [3]. В деяких країнах вартість бренду підприємства вноситься у бухгалтерський баланс як нематеріальний актив. Існує певна різниця між оцінкою бренду задля внесення його у бухгалтерський баланс, та вартістю, за якою цей бренд може бути проданий. Бренд може мати велику цінність для одного покупця та незначну для іншого. Це залежатиме від того, чи зацікавлений покупець у виході на даний сегмент ринку.

Загалом розрізняють методи прямої оцінки вартості бренду та опосередкованої оцінки вартості бренду [1]. До методів безпосередньої оцінки вартості бренду відносять (рис. 1):

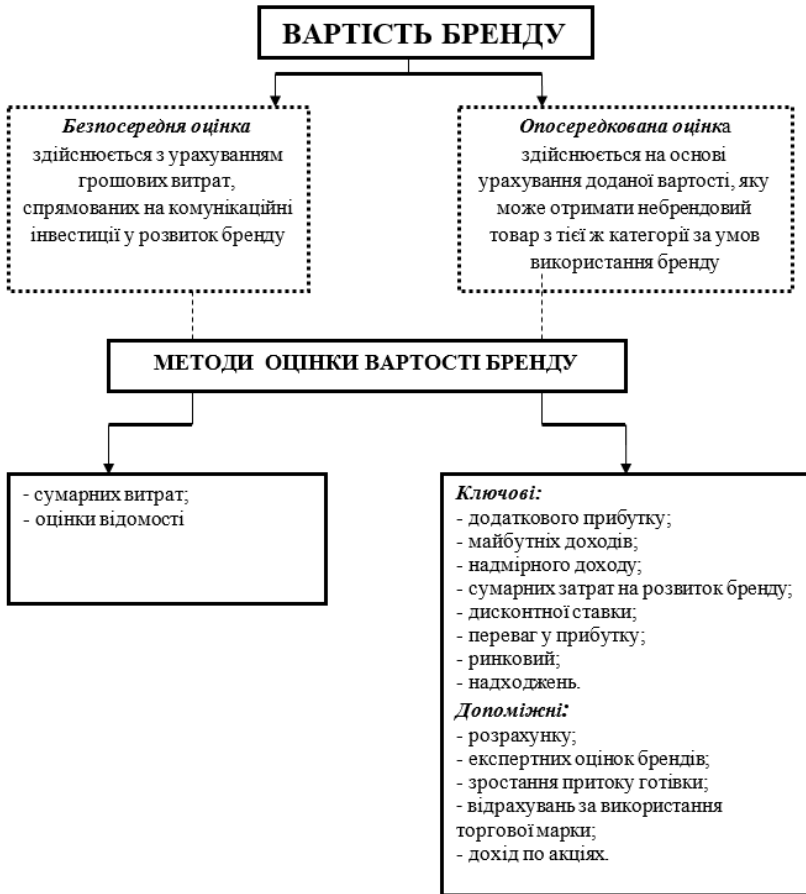

Рис. 1. Систематизація методів оцінки бренду

- метод сумарних витрат – зводиться до підсумку всіх витрат на створення і просування бренду. Цей метод має свої переваги та недоліки. З одного боку, вимірювання може здійснити будь-який виробник, адже йому відомі всі витрати, з іншого – ця оцінка проводиться всередині компанії, а отже, не є об’єктивно
- метод оцінки відомості бренду – це засіб вимірювання ефективності маркетингових комунікацій, що використовується досить часто та визначається як відсоток цільової аудиторії, яка в змозі згадати цей бренд. Проводиться цей метод двома шляхами: опитування без

підказок (коли респондент може згадати бренд) або з підказкою (коли бренд можна впізнати серед інших у списку опитування).

До методів опосередкованої оцінки вартості бренду відносять основні і допоміжні методи. Ключовими є методи:

- додаткового прибутку – визначається ступінь відомості бренду, кількість покупців, що віддають перевагу цьому бренду, ступінь лояльності, цінова еластичність. Сутність цього методу полягає у виявленні різниці між ціною продукту підприємства, що володіє брендом, та аналогічного продукту, без бренду. Таким чином, визначається ступінь відомості бренду та кількість споживачів, що готові його обрати.

За формулою, від ціни, яку готові заплатити споживачі, віднімається звичайна ціна, різниця помножується на запланований обсяг продажів та середній термін життя бренду в цій продуктовій категорії [2]:

$$B_v = (P_b - P_s)Q_sL_p, \quad (1.1.)$$

де B_v – це вартість бренду;

P_b – ціна брендovanого продукту;

P_s – ціна стандартного продукту;

Q_s – запланована кількість продажів;

L_p – середній життєвий цикл продукту.

- майбутніх доходів – відбувається підрахунок майбутніх доходів, що здійснюється на основі фінансових показників останніх років. З отриманої суми вираховують основні витрати, включаючи податки і відсотки за кредит. Після чого розраховують ту частину доходу, яку приносять нематеріальні активи компанії, з неї вираховують прибуток від використання інтелектуальної вартості – це і є прибуток, який у майбутньому можна отримати від використання бренду. Цей метод актуальний при намірі придбати бренд підприємства покупцем. Метод майбутніх доходів базується на песимістичному, реальному та оптимістичному прогнозах доходів фірми [4].

Послідовність дій така:

1. Майбутні доходи покупця плануються здебільшого на 5 років, базуючись на трьох прогнозах: песимістичному, реальному та оптимістичному.

Потім визначається середньозважена величина за формулою:

$$D_i = \frac{D_{ni} + 4D_{pi} + D_{oi}}{6}, \quad (1.2.)$$

де D_i – прогноз доходу i -го року;

D_{ni} – песимістичний прогноз i -го року;

D_{pi} – найбільш реальний прогноз i -го року;

Do_i – оптимістичний прогноз i -го року.

2. Розраховуються майбутні доходи фірми за сучасною вартістю. Для цього визначають дисконтний множник, який враховує рівень ризику інвестицій в цю фірму і розраховується за формулою:

$$\mu = \frac{1}{t(1+k)}, \quad (1.3.)$$

де μ – дисконтний множник;

k – ставка доходу на капітал (у десяткових дробах), встановлена відповідно до рівня ризику інвестицій у фірму;

t – кількість років, що віддаляють цей рік від початку розрахункового року.

Потім прогнозні майбутні доходи за кожний рік коригують на відповідний дисконтуючий множник. У результаті отримують оцінку доходів покупця фірми за сучасною вартістю:

- виняткового доходу – здійснюється оцінка рівня збільшення доходів від продажів товарів певної марки;
- загальних затрат на розвиток бренду – здійснюється на основі визначення суми всіх витрат компанії на створення і розвиток бренду за весь період його існування;
- дисконтної ставки – оцінюється остаточна вартість ефективних інвестицій у розробку бренду та його просування на ринок;
- переваг у прибутку – визначається як додатковий прибуток від оцінки нематеріального активу за допомогою різниці між прибутком отриманим від використання винаходу та прибутком отриманим без використання винаходу;
- ринковий – визначається ціна бренду при купівлі товарної марки або компанії в цілому;
- надходжень – застосовується для підтвердження ціни бренду, отриманої іншими методами.

Допоміжними є методи:

- розрахунку затрат на заміщення бренду – визначається розмір затрат на «доведення» невідомої марки до рівня бренду, що оцінюється;
- експертних оцінок брендів – проводиться на основі оцінки авторитетними і незалежними експертами бренду за головними параметрами: ринкова частка і рейтинг, стабільність бренду, інтернаціональність, ринкові тенденції, рекламна підтримка та ін.;
- зростання притоку готівки – відбувається на основі визначення фінансових надходжень від продажу марочного товару, з яких вираховують витрати на розробку, просування бренду та ін. Після

цього, суми порівнюють з надходженням готівки від продажу звичайного товару тієї ж категорії, аналогічного за призначенням і якістю;

- відрахувань за використання бренду – відбувається на основі визначення суми всіх відрахувань, яка помножується на тривалість життєвого циклу бренду;
- доходу по акціях – використовується ринкова ціна акції компанії, динаміка цін акцій на фондовій біржі та співвідношення Р/Е (цінна акції/дохід по акціях) [5].

Таким чином, складність процесу формування конкурентоспроможного бренду визначається наявністю системи факторів, що впливають на рівень управління брендом туристичного підприємства та як наслідок визначають рівень конкурентоспроможності туристичного підприємства в цілому.

Оцінка ступеня та характеру цих факторів стосовно певного туристичного підприємства дозволить виявити інструменти впливу на створення сильного бренду.

На сьогодні у вітчизняній фаховій науковій літературі немає однозначного трактування терміна «конкурентоспроможність бренду туристичного підприємства», хоча конкурентоспроможність бренду є невід’ємною складовою конкурентних переваг підприємства та сприяє його розвитку.

На нашу думку, конкурентоспроможність бренду туристичного підприємства – це показник, що висвітлює додаткові можливості для збереження позицій на туристичному ринку, зміцнення та задоволення очікувань споживачів за допомогою унікальних атрибутів бренду. Бренд туристичного підприємства може вважатися конкурентоспроможним за умов критичного аналізу результатів діяльності підприємства, задоволення потреб споживачів, тому актуальним є питання щодо виокремлення методологічних підходів до оцінки діяльності підприємства, серед яких важливу увагу слід приділити оцінці вартості бренду туристичного підприємства.

Конкурентоспроможність бренду туристичного підприємства, від якої залежить подальша діяльність підприємства, повинна включати певні характеристики самого бренду підприємства, а саме: бренд має бути легким на згадування, унікальним, позитивно сприйматися споживачами, а також відповідати образу підприємства. На рівень конкурентоспроможності бренду туристичного підприємства впливають такі фактори, як конкурентоспроможність країни, регіону, туристичної індустрії в цілому, а також рівень попиту споживачів

Рівень конкурентоспроможності країни можна визначити, проаналізувавши стабільність політичної та економічної ситуації у країні, рівень інфляція, ефективність використання ресурсів країни, інвестиційну привабливість країни.

Конкурентоспроможність регіону визначається місцеположенням регіону, а також природними, екологічними, соціально-економічними умовами його функціонування та розвитку.

Стан туристичної індустрії визначається рівнем розвитку туристичної інфраструктури, кваліфікації робітників туристичної сфери, просуванням туристичного продукту на міжнародний рівень, належною законодавчою базою в сфері туризму [6].

Проблема оцінки конкурентоспроможності не тільки самих туристичних підприємств, а і їх брендів, є складною й комплексною, оскільки складається з безлічі різних факторів. Однак ця оцінка необхідна кожному підприємству для здійснення таких заходів, як посилення основних напрямків надання послуг, що користуються попитом; визначення перспективи продажу конкретних видів послуг; встановлення цін на продукцію тощо.

Список використаних джерел

1. Авдан О. Г. Методика оцінки конкурентоспроможності брендів туристичних підприємств / О.Г. Авдан // Вісник ХДУ, сер. «Економічні науки», 2015. – С. 35-47.
2. Горовий, Д. А. Удосконалення оцінки вартості бренда промислового підприємства [Текст] / Дмитро Анатолійович Горовий, Дар'я Олександрівна Приходько // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2014. – Том 16. – № 2. – С. 46-51.
3. Дурович А. П. Маркетинг в туризмі: Учеб. посібник . Під загальною ред. З.М. Горбилевой. / А. П. Дурович, А. С. Копанев -Мн.: «Економпресс», 1998.- 400 с.
4. Махнуша С. М. Оценка рыночных позиций бренда и определение стратегических ориентиров / С. М. Махнуша // Маркетинг и менеджмент инноваций. – 2010. – № 1. – С. 21–27.
5. Рожков И.Я. От брендинга к брендинг-билдингу / И.Я. Рожков, В.Г. Кисмерешкин. – М. : Гелла-принт, 2004. – 320 с.
6. Ткаченко Т. І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: Монографія / Т. І. Ткаченко. - К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т., 2006. – 537 .

ДЕМОГРАФІЧНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ У ТЕРНОПІЛЬСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Постановка проблеми. Однією з галузей пріоритетного розвитку в Україні загалом та у більшості її регіонів визнано туризм. Водночас актуальними залишаються питання створення сприятливих умов для розбудови туристичних ринків у регіонах, підвищення рівня виробництва і якості туристичних послуг, їх урізноманітнення.

Розвиток ринкових відносин в туристичній сфері України вимагає від виробників детального вивчення ринків збуту своєї продукції та послуг, потреб і запитів покупців з метою повного їх задоволення. Регіональні ринки туристичних послуг, їх внутрішні та зовнішні зв'язки, механізми функціонування можливо детально дослідити лише з урахуванням географічного підходу, передусім чинників, що сприяють їх розвитку. Якщо природно-географічні чинники є відносно сталою системою, то соціально-економічні (в тому числі й демографічні) відносяться до динамічних чинників розвитку туризму. Це й зумовлює актуальність суспільно-географічних досліджень стану ринків послуг як на загальноукраїнському, так і на регіональному рівнях.

Виклад основного матеріалу. Чинники розвитку туризму – це найбільш істотні обставини і умови, що діють на розвиток туризму в конкретному соціально-економічному середовищі.

Більшість дослідників туризму виділяють дві групи чинників розвитку туристичних ресурсів – соціально-економічні й природні (Е. Котляров, Н. Недашківська, І. Родічкін). Професор О. Шаблій вважає, що з територіально-просторового погляду, чинники розвитку туризму поділяють на загальнодержавні та регіональні; з погляду приналежності до суспільних або природних процесів - на соціально-економічні й природно-географічні [3].

До динамічних чинників розвитку туризму відносяться ті, які визначаються соціально-економічними туристичними ресурсами. Динамічні чинники розвитку туризму ділять на економічні, соціальні, демографічні, політико-правові, технологічні, екологічні, культурні. Всі динамічні чинники є похідними від діяльності людини. Це відрізняє їх від природно-географічних чинників.

Постійний вплив на розвиток туризму спричиняють соціально-демографічні чинники, вплив яких є багатоаспектним. Безпосередньо це

стосується кількісних та структурних характеристик населення, серед яких чисельність населення, розміщення його по окремих регіонах, статеві-вікова структура (з виділенням працездатного населення), сімейний стан і склад сімей тощо.

Демографічний чинник розвитку туризму – сукупність причин і рухомих сил розвитку туристської діяльності, які пов'язані з відтворенням та структурою населення. Демографічні показники (рівень народжуваності, смертність, тривалість життя, співвідношення в суспільстві осіб молодшого, середнього і старшого віку тощо) безпосередньо визначають зайнятість, якість життя населення, і як наслідок – безпосередньо чи опосередковано впливають на формування рекреаційних потреб, на тривалість і якість відпочинку, на проведення вільного часу [9].

Дуже важливим чинником розвитку туризму є структура населення і наявність трудових ресурсів. Кількість населення, його розміщення можуть сприяти розвитку туризму або бути на перешкоді туристично-рекреаційного освоєння території. Зі зростанням кількості населення та підвищенням його добробуту потенційно зростатиме кількість бажаючих займатися туризмом. На жаль, у Тернопільській області кількість населення щорічно зменшується (лише за останні 10 років населення скоротилося майже на 50 тис. осіб), що негативно впливає на формуванні туристичних потоків в регіоні.

Рівень урбанізації (збільшення частки міського населення) прямо пропорційний інтенсивності туристських поїздок. Зростання населення, його нерівномірна щільність і концентрація у великих містах (урбанізація) призводять до збільшення туристичного потенціалу, посилення міграційних потоків, у т. ч. туристичних. Урбанізація сприяє зростанню інтенсивності туризму у великих містах, в селах і малих містах інтенсивність значно нижча. Чим менше населений пункт, тим нижча інтенсивність туризму і туристична рухливість населення. Для сільських жителів і жителів малих міст, як правило, туристичні поїздки реалізуються в адміністративно-географічному районі, області, регіоні. З врахуванням ж перспективи ці мешканці - найбільш приваблива категорія туристів майбутнього [10]. У Тернопільській області частка міського населення у 2017 році складала 44,9%, а оскільки більш мобільним є саме міські жителі, то невисоким є й показник загальної кількості туристів області серед усіх туристів України (всього 0,6%).

Вплив рівня добробуту на показники народжуваності відбувається перш за все через культурний рівень населення, адже із зростанням добробуту у людей розширюється коло інтересів (подорожі, туризм, спорт), зростають витрати на виховання дітей. Таким чином, вплив

рівня добробуту на величину народжуваності може бути зворотним. Високий рівень життя, на перший погляд, повинен сприяти високій народжуваності. Однак, у зв'язку з покращенням матеріальних умов людей, із зростанням рівня їхнього життя розширюється коло позасімейних інтересів, що не сприяє високій народжуваності [2]. Тобто, залежність між народжуваністю і рівнем доходів сім'ї, зокрема рівнем життя, є досить складною. Вона далеко не завжди чітко простежується, може бути прямою або зворотною в різних умовах.

Статеві-вікова та шлюбно-сімейна структура населення виступають вагомим фактором розвитку туристичної галузі. Тобто, чітко простежується тенденція зміни туристської рухливості залежно від віку, статі та сімейного стану, зокрема найбільшу схильність до активних форм туризму проявляють особи у віці 18-30 років. Проте загальна туристська рухливість людей, як правило, досягає піку в 30–50 років. Дослідження показують, що неодружені люди значно мобільніші, ніж сімейні, а жінки виявляють до туризму більшу цікавість, ніж чоловіки. У багатьох розвинених країнах збільшення тривалості життя призвело до того, що багато людей мають вільний час та необхідні засоби, які дають їм можливість вирушати у мандрівки.

Зміна структури населення, зокрема до збільшення пенсійних груп, впливає на зростання потреби в стаціонарних закладах відпочинку й оздоровлення і, навпаки, зі зростанням кількості молодіжних груп виникає потреба в активних видах туризму, в тому числі пішохідного, лижного, водного та ін. У Тернопільській області достатньо високу питому вагу мають особи старших вікових груп (60 років і старше) – 21,1% і значно меншу – діти (0–15 років) – 16,9%. Причому, в чоловіків питома вага дітей вища, ніж осіб старших вікових груп, відповідно – 18,6% і 16,1%, а в жінок навпаки – 15,4% і 25,5%. Це відбувається через високий рівень смертності чоловіків у віці 16–59 років. Рівень демографічного старіння в сільській місцевості (23,0% – особи віком 60 років і старше) значно вищий, ніж у міських поселеннях (18,8%).

У структурі туристичних потоків Тернопільської області у 2017 році серед туристів, що обслуговувалися туроператорами і турагентами переважали туристи – громадяни України, що виїжджали за кордон (7,5 тис. осіб), тоді як внутрішніх туристів налічувалось майже у чотири рази менше (2,0 тис. осіб) [7, с. 173]. Найбільшою популярністю серед громадян області у 2017 році користувалися Туреччина, Єгипет та Болгарія.

Серед міждержавних мігрантів найбільш активно залишається вікова група 15-29 років (70,5 % від усіх мігрантів), тобто це молоді люди, які здійснюють поїздки з метою навчання чи пошуку роботи. У

статевій структурі цієї вікової групи переважають чоловіки (66,4%) [4, с. 112].

В області ще не існує спеціалізованих програм для людей старшого віку, тому такі мешканці користуються пропозиціями туристичних підприємств регіону дуже обмежено. Хоча саме такі туристи є споживачами ностальгійних турів, організація яких є перспективною для Тернопільської області, зважаючи на безліч придатних для цього туристичних об'єктів. Вже тепер відвідувачі пенсійного віку, частка яких не перевищує 5%, найчастіше відвідують меморіальні музеї та історико-культурні заповідники. Серед відвідувачів старшого віку значно переважають іноземці (зазвичай українського походження), які обирають т.зв. меморіальні, біографічні або релігійно-сентиментальні тури, що організовуються, як правило, без участі туристичних підприємств області [5, с. 15].

Із метою престижу подорожують лише 14 % користувачів туристичних агентств Тернопільщини, що пов'язано з складною соціально-економічною ситуацією в області, низькими заробітними платами, з яких витрачається 1-3 % коштів на відпочинок (тому серед туристів тільки 1 % безробітних), а престиж в свідомості українських туристів поки що асоціюється з подорожами за кордон, що доступні обмеженій групі споживачів, передусім підприємцям, які подорожують в Туреччину та Єгипет. Клієнтами ж туристичних агентств області є, переважно, працівники сфери послуг, сільського господарства та студенти, тобто тих сфер діяльності, які найрозвиненіші у регіоні. Саме представники даних соціальних груп, виїжджаючи за кордон, зазначають метою поїздки відпочинок, приховуючи таким чином справжню мету – трудову міграцію [5]. Це підтверджується й країнами призначення, які є найпопулярнішими у виїзних туристів Тернопільської області - Польща, Німеччина, Іспанія, Чеська Республіка, Угорщина, Болгарія, вони є пунктами призначення більшості заробітчан.

Висновки. Демографічний чинник розвитку туризму становить визначне значення, оскільки туристський ринок складається з людей, які мають туристські інтереси. Зрозуміло, що із тривалим явищем депопуляції населення в Україні загалом та області зокрема щороку зменшується і кількість туристів. Серед вікових груп у складі туристичних потоків переважає молодь, в тому числі молоді сім'ї з дітьми. У зв'язку і з поглибленням процесів старіння в країні теоретично стає можливим розвиток туризму для людей старшого віку, але ці потоки на сьогодні обмежуються фінансовими можливостями таких осіб для здійснення подорожей.

Список використаних джерел

1. Заставецька О.В., Заставецький Б.І., Ткач Д. В. Географія населення України. — Тернопіль, 2007, 187 с.
2. Заставний Ф. Проблеми репресивності в Україні (соціально-економічної, екологічної, демографічної): монографія. — Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. — 348 с.
3. Кузик С.П. Географія туризму: навч. посібник / С.П. Кузик. — Київ: Знання, 2011. — 271 с.
4. Населення Тернопільської області за 2016 рік [Електронний ресурс] : за даними Головного управління статистики у Тернопільській області; ред. Н.С. Дідуник. — Електрон. дані. — Тернопіль, 2016. — 132 с.
5. Рунців О.І. Територіальна організація ринку туристичних послуг у регіоні (на матеріалах Тернопільської області) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук : спец. 11.00.02 "Економічна та соціальна географія" / Рунців Оксана Іванівна; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. — Львів, 2009. — 20с.
6. Мариняк Я.О. Статистика туризму. навч. метод. посіб. — Тернопіль: Вектор, 2016. 102 с.
7. Сокол Т.Г. Основи туристичної діяльності: Підручник / За заг. ред. В.Ф. Орлова. — К.: Грамота, 2006. — 264 с.
8. Статистичний щорічник Тернопільської області за 2017 рік [Електронний ресурс] : за даними Головного управління статистики у Тернопільській області; ред. А.А. Чорного. — Електрон. дані. — Тернопіль, 2018. — 444 с.
9. Чорньєк Н.В. Організація туристичної індустрії: Навчальний посібник. — К.: Атіка, 2006. — 264 с.
10. Енциклопедичний словник-довідник з туризму / [Авт.-уклад. В.А. Смолій, В.К. Федорченко, В.І. Цибух]. — К.: Видавничий Дім "Слово", 2006. — 372 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://leksika.com.ua/14750523/turizm/demografichniy_chinnik_rozvitku_turizmu
11. Фактори, що впливають на розвиток туризму [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://poznayka.org/s43059t1.html>

Мацапей А.

*магістрант II курсу спеціальності 242 Туризм
Науковий керівник – викл. Рудакевич І. Р.*

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЕКСТРЕМАЛЬНОГО ТУРИЗМУ В ТЕРНОПІЛЬСЬКІЙ ОБЛАСТІ

З кожним роком ми спостерігаємо розвиток туристичної сфери, яка створює нові види туризму. Одним з таких нових напрямків є екстремальний туризм (ЕТ) – різновид туризму, пов'язаний з певним ступенем ризику або позамежними фізичними або психічними навантаженнями в надважких умовах. Різноманіття форм цього виду туризму вражає, адже для його розвитку можуть використовуватись всі природні, соціально-економічні або ж спеціалізовані місця, або райони,

що дозволяє розвивати цей тип туризму в будь якій точці світу, а також в Україні.

З допомогою цього виду туризму можна відкрити наймальовничіші точки світу, місця, де майже не ступала нога людини. Відкриваються можливості перевірити себе та друзів на витривалість в екстремальних умовах, адже це вимагає хорошої фізичної та психічної підготовки.

В Україні найпопулярнішими формами реалізації екстремального туризму можна вважати: сплави по ріках, рафтинг, скелелазіння, альпінізм, походи по туристичних стежках в Карпатах, поїздки в зону відчуження Чорнобильської АЕС та інші. З економічної точки зору, ЕТ не є дорогим, тому доступний для більшості людей, особливо в теперішній складній економічній ситуації в Україні.

Якщо ж розглядати в масштабах Тернопільської області, то основними районами розвитку ЕТ можна вважати: Дністровський каньйон, Кременецькі гори, печери Поділля.

Дністровський каньйон вважається найбільшим у всій Європі, його довжина складає 250 кілометрів, вражає різноманітність флори та фауни, налічується понад 100 пам'яток живої та не живої природи, круті схили покриті реліктовими лісами та печерами, прекрасні краєвиди заманюють туристів або ж простих відвідувачів. Завдяки своїм унікальним характеристикам та прекрасним краєвидам Дністровський каньйон став одним з регіонів розвитку туризму в Західній Україні. Тут проводяться сплави, рафтинг, створюються туристичні стежки, з важкими підйомами і спусками, окрім цього, починають розвиватися певні умови для більш комфортного туризму: бази відпочинку, санаторії, готелі, пункти прокату. Це доказує, що розвиток цього району залежить від креативності підприємців та капіталовкладень в різні види туризму.

Незважаючи на те, що Дністровський каньйон входить до списку семи чудес України, його ресурси використовуються не раціонально та незаконно. Незаконні вирубки лісів на схилах каньйону призводять до руйнування самого каньйону. Паралельно з масовою вирубкою лісів відбувається видобуток каменю з самого гирла річки, і з кожним роком таких підприємств по видобутку стає все більше. На жаль, бракує контролю за раціональністю видобутку або вирубок лісових ресурсів в цьому краї.

Ще однією масовою проблемою для місцевого населення стала заява, про заплановане будівництво на Дністровському каньйоні шести руслових та однієї дериваційної ГЕС, наслідки спорудження яких будуть непоправні: затоплення великої території земель, з унікальною флорою та фауною, зникнення унікальних печер та пам'яток історії.

Може бути втрачена своєрідність і дух цього краю, що не дозволить розвивати туризм у всіх його проявах.

Ще одною пам'яткою історії та архітектури є Червоногородський замок, що знаходиться неподалік від найбільшого в Україні рівнинного Джуринського водоспаду, поблизу річки Джурин, на околицях села Нирків. Власне даний водоспад і руїни палацу й костелу є притягаючими елементами для екстремальних туристів.

Наступним туристичним районом з потенціалом розвитку ЕТ вважаються *Кременецькі гори*. На території цих гір розташований національний природний парк «Кременецькі гори», розташований на території Кременецького та Шумського районів Тернопільської області. Унікальність цього пасма гір полягає в тому, що вони є унікальними в своїй геологічній будові, рельєфі, та в різноманітності рослинного та тваринного світу, мальовничість краєвидів, що також приваблює туристів. Однією з унікальних його особливостей є також наявність «мертвої деревини», яка є безцінним компонентом для збереження біорізноманіття та функціонуванні лісових екосистем.

Окрім фауни і флори, Кременецькі гори мають чимало історичних та сакральних пам'яток, що також приваблюють туристів. Зокрема такі як: Свято-Успенська Почаївська лавра, Данилова гора та маленький старовинний храм Святої Трійці на її вершині. Зручним місцем для розвитку ЕТ в Кременецьких горах можна вважати Гниле Урочище, а саме санну трасу, котру відвідують сотні туристів, спортсменів з різних країн. Поблизу знаходиться Соколина гора – перший офіційний парадром в Україні.

Тернопільщина – це регіон з найбільшою кількістю карстових печер на території області. Зокрема, тут розташована найдовша в Україні і Європі та друга у світі за протяжністю *печера Оптимістична*. Довжина її ходів приблизно 240 км, а її лабіринти насичені різноманітними ходами, галереями, кристалами та залами. Значну популярність серед туристів мають інші печери краю: Озерна, Кришталева, Вертеба. В останні роки значні потоки туристів спрямовані до туристично-спортивної печери Млинки, екскурсії до якої організовують декілька туристичних клубів.

Незважаючи на те що створено багато туристичних стоянок та туристичних таборів, печери області не повністю досліджені та часто не обладнані для масового туристичного потоку, не встановлено маршрути для окремих груп туристів, через це туристам заборонено ходити по печерах без провідника, досвідченого спелеолога. В основному, печери є «магнітами» для екстремальних туристів, але місцева влада не сприяє

розвитку даного виду туризму в цьому регіоні, таким чином не використовуючи його повний потенціал

В підсумку можна зазначити, що на території Тернопільської області достатньо місць для розвитку екстремального туризму. Річки, гори, печери, каньйони – основні ресурси для розвитку ЕТ, однак в більшості випадків самі люди є винними в занедбанні таких перлин природи, рельєфу та архітектури. Можливо з часом місцева влада звернеться до покращання природних чудес свого краю та буде використовувати їх ресурси раціонально та продуктивно.

Список використаних джерел

1. Войнаренко М.П., Раденька Л.П., Юр'єва-Юрій А.В., Стимулювання праці у сфері туризму – Вінниця: ТОВ «Меркюрі-Поділля», – 2010. – 196 с.
2. Гуляев В.Г. Организация туристкой деятельности. Учеб. пособие/ В.Г. Гуляев – М.: Нолидж, 1996. – 312 с.
3. Природні умови і природні ресурси Тернопільської області. – Тернопіль: Навчальна книга - Богдан, 2010. – 536 с.

Новосад В.

*магістрант II курсу спеціальності 242 Туризм
Науковий керівник – доц. Мариняк Я.О.*

ЕТНОФЕСТИВАЛІ ЯК ТУРИСТИЧНІ ДЕСТИНАЦІЇ

Етнофестивалі – дуже популярне в останні роки явище на Львівщині, що активно відроджує малі історичні поселення краю як туристичні дестинації. Етнофестивалі Львівщини спрямовані на повернення до місцевих традицій, їх відновлення та збереження, на розвиток і популяризацію звичаїв та обрядів, автентичного фольклору тощо. Етнофестивалі присвячуються певному роду занять, обряду або навіть продукту і, як правило, відбуваються в традиційний час, відповідно до визначних подій у житті громади – збору врожаю, закінченню посту чи повернення горян з полонин. Найважливіше, що вони сприяють відродженню народних традицій, стилю життя в гармонії з природою та економічному розвитку конкретних громад.

Географія дестинацій етнофестивального туризму (територіальний аспект) пов'язана зі збереженням етнокультурної мозаїки етносів України, яка територіально локалізується в окремих етнографічних регіонах, адміністративно-політичних одиницях. Карпатський регіон, АР Крим, Поділля, Полісся, Наддніпрянщина й Слобожанщина вражають туристів збереженістю архаїчних форм сільського побуту,

вишуканою народною кухнею, особливим плеканням українських культурних традицій. Однак найбільшого розвою етнофестивальний рух набув саме в Карпатському регіоні. «Родзинкою» етнофестивального туризму в Карпатському регіоні України притаманна органічність співіснування людини й природного середовища, незвична для мешканців міста автентика життєвого укладу, скромність побуту та архаїчна щира простота побутового спілкування й культури взаємин з гостями. Регіональні особливості культури і побуту, народні пісні і танці, святкові гуляння є цінним етнокультурним ресурсом.

З'ясуємо структуру туристичного продукту етнофестивалів.

Туристичний продукт – це сукупність речових (предметів споживання) та неречових (у формі послуг) споживчих вартостей, необхідних для задоволення потреб туриста, які виникають під час його туристичної подорожі. Туристична послуга є складовою туристичного продукту. І якщо туристичну послугу можна придбати і спожити тільки в місці її виробництва, то туристичний продукт може бути придбаний і за місцем проживання, а спожитий тільки на місці виробництва туристичних послуг. Тур – це первинна одиниця туристичного продукту, яка реалізується споживачеві як єдине ціле на визначений маршрут і на конкретний термін.

Складові туристичного продукту етнофестивалів:

- місце проведення – осередок етнографічного району, скансен, історичний центр великого міста;
- сезонність – переважно літо – осінь;
- проживання – готелі (рідко), гостинні садиби (сільський зелений туризм або агротуризм), у місцевих жителів, наметове містечко;
- харчування – ресторани (рідко), місцева кухня в гостинних садибах, приготування страв на природі;
- трансфер – надається організаторами (рідко), організовані виїзди до місця призначення, самостійний доїзд;
- анімація – на будь-який смак і гаманець, залежно від етнофестивалу (різноманітні майстер-класи, музичні та фольклорні дійства), дуже насичена етнорозважальна та етнопізнавальна програма;
- атракції – природного та антропогенного походження, місцеві жителі, місцеві звичаї, традиції, етнічні страви та тощо;
- екскурсії – професійні гіди-екскурсоводи (рідко), мандрівки околицями з провідниками місцевими жителями.

XXI ст. туристи знайомляться з народною фольклорно-побутовою культурою етносів України такими основними шляхами: відвідування етнографічних музеїв і музеїв під відкритим небом (скансенів), приватних музеїв; участь у народних святах, етнофестивалях,

театралізованих дійствах, народних гуляннях, демонстраціях народного мистецтва та ремесел, ярмарках і виставках тощо; ознайомлення з етнографічними пам'ятками як екскурсійними об'єктами, що включені в систему туристично-екскурсійного обслуговування. Об'єкти, які можна віднести до етнографічних destinations поділяють на такі категорії:

- пам'ятники архітектури, виконані в традиційному для етносу стилі і пов'язані з певним періодом у культурному житті етносу;

- культові споруди, що відображають конфесійну приналежність (набір традиційних прийомів архітектури, орнаментатії);

- некрополі, кладовища, окремі захоронення з традиційними надмогильними погруддями, підписами на рідній мові, орнаментатії;

- традиційні житла (нежитлові – із збереженим зовнішнім виглядом і внутрішнім плануванням, житлові – із традиційним інтер'єром, убранням, набором традиційних предметів побуту);

- поселення, що зберегли «етнічний тип», у місцях компактного проживання представників того чи іншого етносу, з традиційним плануванням вулиць, розміщенням житла і господарських будівель;

- побутові об'єкти, що відповідають традиційному господарському типу (наприклад криниця, млин, вітряк, курник, шпіхлір для збіжжя, стайня з боїщем, шопа, комора);

- місця відродження народних промислів, традиційних занять;

- етнографічні музеї (у т. ч. скансени), виставки, комплекси етнографічних предметів, які несуть моно - або поліетнічне навантаження;

- комплекси архітектурних або культових споруд, створені представниками різних етносів у місцях тривалого спільного проживання;

- археологічні об'єкти (пам'ятки культури, що мають етнічну специфіку, не зумовлені технологічною необхідністю).

Основними етнофестивальними destinations, тобто осередками традиційної культури, в Україні є Коломия, Косів, Рахів (гуцульські ремесла і народне мистецтво), Космач (писанкарство), Кролевець (художнє ткацтво), Боромля (лозоплетіння), Петриківка (художній розпис), Вашківці (музей майстра української народної творчості Т. Гараса), Дігтярі і Решетилівка (килимарство, вишиванка), Опішня (гончарство), Сорочинці (всеукраїнський ярмарок народних ремесел) та ін. В окремих регіонах етнотуристи можуть ознайомитися з обрядами, звичаями, народною архітектурою та агротехнікою інших етносів України: кримських татар (АР Крим), болгар (Одещина), євреїв (Одещина, Київщина, Житомирщина), молдован (Буковина, Одещина),

румунів (Закарпаття, Буковина), угорців, чехів, словаків (Закарпаття), поляків (Львівщина, Житомирщина), греків (Донеччина).

Найбільш відомими і масовими етнофестиваліями в Карпатах є Всесвітні бойківські фестини «З чистих джерел» (м. Турка), «Бойківська ватра» (м. Долина), «Бойківська Дрогобиччина» (с. Нагуєвичі), «Карпатія» (м. Львів і м. Трускавець), «Великдень у Космачі» (с. Космач), «Я люблю Карпати» (сміт Славське), «Дзвони Лемківщини» (м. Монастирок), «Підкамінь» (с. Підкамінь), «Львів – столиця ремесел» і «Дзвони Покрови» (м. Львів), «Карпатський вернісаж» (м. Івано-Франківськ), міжнародні гуцульські фестивалі.

Популярністю користуються *етнофестивалі національних культур*: фестиваль словацької народної пісні і танцю (с. Середнє, Закарпаття), фестиваль етнічної музики «Тайстра Чугайстра» (м. Львів), фестиваль румунського народного мистецтва (с. Біла Церква, Рахівський р-н), українсько-чеський фольклорний фестиваль «Колочавське відлуння Теробовлянської долини» (с. Колочава, Міжгірський р-н), фестиваль національних культур «Букова віть» (м. Чернівці), фестиваль культур народів світу «Етновир» (м. Львів), фестиваль культур національних меншин «Мелодії соляних озер» (с. Солотвино, Тячівський р-н).

Дестинаціями етнотуристичного паломництва є *фестивалі-свята (дійства)*, присвячені традиційним релігійно-обрядовим подіям українського календаря: «Великдень у Космачі»; «Ой, радуйся, земле», «Велика коляда», «Спалах Різдвяної звізди», «Фестиваль вертепів», «Велика гаївка»; «Святий Миколай дарує свято» та ін.

Підвищений інтерес у туристів викликають дестинації, де місцеві громади організують *гастрономічні фестивалі*, «родзинкою» яких є представлення та дегустація страв, напоїв національної кухні. Серед найпопулярніших на сьогодні: «Борщів» (м. Борщів, Тернопільщина), Фестиваль дерунів (м. Коростень, Житомирщина), Фестиваль кави (м. Львів), Фестиваль меду (охоплює понад два десятки селищ і містечок України), Свято бойківського меду (м. Долина), Фестиваль чаю (м. Золочів).

Заслужують на увагу прихильників історії рідного краю дестинації, відомі *фестиваліями історичної реконструкції* (за концепцією «жива історія») історичних подій у поєднанні з етнокультурними заходами та спортивними змаганнями. Найвідоміші з них такі: фестиваль української середньовічної культури «Ту стань!» (с. Урич, Сколівський р-н); фестиваль середньовічної культури «Львів стародавній» (м. Львів); низка фестивалів – історичних реконструкцій епохи Київської Русі «Парк Київська Русь» (Обухівський р-н, Київщина).

Заслужено увагою туристичного товариства користуються такі атракції, як *етнофестивалі сатири та гумору*: фольклорно-етнографічний фестиваль «Захарецький Гарчик» (с. Підзахаричі, Путильський р-н, Чернівеччина); фестиваль гумору та сатири «Бербиницькі фіглі» (с. Ясіня, Рахівський р-н).

З особливим інтересом етнотуристи ставляться до місць проведення *професійно-ремісничих етнофестивалів*. Найпопулярнішими destinations тут є такі: міжнародний фестиваль соломникарського мистецтва «Сніп» (м. Луцьк); свято виноробів – фестиваль «Червене вино» (м. Ужгород); свято бджолярів «Свято бойківського меду» (м. Дрогобич); свято пекарів: Свято хліба (м. Львів, м. Переяслав-Хмельницький); фестиваль пивоварів – «Львівське пиво» (м. Львів); міжнародний симпозиум гутників «Львів – столиця гутників»; свято вівчарів «Проводи на полонину», «Полонинське літо» (Рахівський р-н, Верховинський р-н); міжнародний фестиваль ковалів «Замкові ворота» (м. Львів).

Етнографічно-фестивальний туризм в Україні перебуває на стадії розвитку. Пріоритетом цього виду туризму є безпосередня участь (анімація) гостей, іноземних туристів у традиційно-масових етнокультурних заходах (святках, ярмарках, фестинах), де відбувається інтерактивне пізнання національних культур, налагоджується і міцніє міжетнічне спілкування людей з різних регіонів і країн.

Паршин Л.

*магістрантка II курсу спеціальності 242 Туризм
Науковий керівник – доц. Кузишин А.В.*

ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ТУРИСТИЧНИХ ПОТОКІВ В ОБЛАСТЯХ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Для України туризм є одним із показників її іміджу у світі. Проте для виявлення справжньої картини функціонування галузі потрібно проводити аналіз туристичних потоків, що допоможе вивчити реальну картину попиту та пропозиції туристичних послуг, дасть змогу побачити сучасні особливості регіонів України з погляду туристичної привабливості.

Західна Україна відзначається вигідним географічним положенням, близькістю до кордону з європейськими державами та розмаїттю туристичним потенціалом, що в достатній мірі представлений в усіх областях регіону.

Даному питанню присвячені наукові праці вітчизняних і зарубіжних науковців: Уокер Дж., Квартальнова В.А., Зориної Г.І., Кабушкіна Н.І., Школи І.М., Любіцевої О.О., Мальської М.П., Рутинського М.Й., Стецюк О.В., Кузишина А.В.

Перш ніж перейти власне до оцінки передумов формування туристичних потоків, принциповим є визначення просторових меж дослідження. За класифікацією О.О. Бейдика (2001) зупинемося на трьох районах Західноукраїнського регіону: 1. Галицькому (Івано-Франківська, Львівська, Тернопільська області); 2. Буковинському (Чернівецька область); 3. Закарпатському (Закарпатська область).

Отже, в територіальних межах розглядатимемо 5 областей, які найчастіше відносять до регіону Західна Україна: Львівську, Івано-Франківську, Тернопільську, Закарпатську та Чернівецьку.

В нашій державі туризм характеризується як галузь, яка динамічно розвивається і прагне більш активно включитися в суспільно-економічні процеси сучасного світу. Сучасного туриста приваблюють історико-архітектурні пам'ятки, театри, музеї, курорти, що пропонують певні атракції. Розвитку туризму сприяє реклама, політика влади, загальні економічні умови, курси валют, конкурентоздатність турпродукту, безпека і репутація місця подорожі, та інші чинники. Яким чином можна впливати на туристичні потоки, власне з таких позицій дана проблематика є актуальною.

Виклад основного матеріалу. У Законі України «Про внесення змін до Закону України «Про туризм»» немає визначення туристичного потоку, а дослідники туристичного бізнесу трактують його по-різному [1].

Турпотік - сукупність подорожувальників, що мандрують поодиноці, сім'ями чи групами по своїй країні або до інших країн з незабороненою метою від 24 годин до 1 року без здійснення будь-якої оплачуваної діяльності [4, с.338].

Формування туристичних потоків не відбувається автоматично чи спонтанно, а вимагає скоординованої діяльності на всіх етапах руху і перебування туристів. Для ефективного управління потоками туристів потрібно їх класифікувати. На жаль, цьому питанню поки що приділяється недостатньо уваги, на відміну від класифікації туризму і туристів. Тому розподіл потоків відбувається залежно від форм і видів туризму. В чинному Законі України «Про внесення змін до Закону України «Про туризм»» розкрито сутність кожної форми туризму, а також визначено види туризму [1].

Зважаючи на це, можна виділити потоки туристів за: періодом виникнення; організацією (внутрішні потоки, міжнародні); способом

побудови маршруту; тривалістю подорожей; віком туристів; транспортними засобами; сезонними та іншими ознаками. Очевидним є те, що подорожі формують туристичні потоки, а класифікаційні ознаки за формами і видами є основою розробки механізмів їхнього розвитку та обслуговування.

Основними передумовами формування туристичних потоків в областях Західної України фактори (чинники) розвитку туризму. Автори енциклопедичного словника-довідника термін “фактор” (чинник) у туризмі трактують так: момент, суттєва обставина туристської практики. Розрізняють чинники зовнішні та внутрішні. Зовнішні (екзогенні) чинники впливають на туризм за допомогою демографічних і соціальних змін; економічного і фінансового розвитку; змін політичного та правового регулювання; технологічних змін; торгового розвитку; транспортної інфраструктури і безпеки подорожей. Внутрішні (ендогенні) чинники – це, насамперед, чинники ринку: процеси попиту, пропозиції і розповсюдження; сегментація ринку; простір, в якому розвивається туристський продукт; власне маркетинг; туристський приватний сектор і людський чинник.

Процес взаємодії зовнішніх та внутрішніх чинників сприяє розвитку конкуренції на ринку туристичних послуг, сприяє розвитку суб’єктів туристичного бізнесу та формуванню туристичних потоків [3].

Отже, важливим зовнішнім чинником формування туристичних потоків можна вважати політичну стабільність держави, а також фінансово-економічну підтримку туристичної галузі, що для нашої держави з 2014 року є проблематичним.

Науковці виділяють п’ять груп чинників, які впливають на формування туристичних потреб, а отже, і на успішне функціонування туристичного центру і туристичного підприємництва.

1. Природні чинники – природні багатства, доступні для туристів (географічні позитивні місця відпочинку, клімат, флора, фауна, комфортабельні та привабливі, гарні природні об’єкти та ін.).

2. Соціально-економічні чинники – розвинуті місця відпочинку (мова, економічний і культурний рівень країни).

3. Матеріальна база туристичної індустрії – основні будівлі для задоволення потреб туристів з точки зору зручностей і естетичного сприйняття.

4. Інфраструктура місць відпочинку – комунікації, дороги, стоянки та ін.

5. Туристична пропозиція – ресурси гостинності [2, с.123].

Західноукраїнські землі, які виступають об’єктом дослідження, славляться унікальною історико-культурною спадщиною, мистецтвом,

лікувально-оздоровчими, водними і ландшафтними ресурсами, самобутніми традиціями та звичаями в поєднанні з вигідним географічним положенням є чудовою базою для розвитку найрізноманітніших видів і форм туризму та відпочинку.

Оцінюючи привабливість та туристичну активність Західного регіону до формування потужних туристичних потоків, можна об'єктивно вважати, що регіон має всі передумови для інтенсивного розвитку як міжнародного так і внутрішнього туризму про що свідчать дані (таблиця 1).

Таблиця 1

Чинники туристичної привабливості Західного регіону України

Область	Чинники привабливості Західних областей України
1. Закарпатська	наявність історико-архітектурних заповідників, старовинних замків; мінеральних та бальнеологічних курортів; історичних пам'яток культури, природних ландшафтів Українських Карпат та заповідників
2. Львівська	наявність історико-архітектурних заповідників, старовинних замків, об'єктів в фольклору, духовних центрів, монастирів, об'єктів світової культурної спадщини ЮНЕСКО, природних ландшафтів Українських Карпат, мінеральних та гірсько-лижних курортів, лікувальних грязей
3. Івано-Франківська	унікальні та естетично привабливі природні гірські ландшафти Українських Карпат, заповідники, об'єкти фольклору, етнографічні туристичні центри, своєрідна культура і побут гуцулів, гірсько-лижні курорти
4. Чернівецька	наявність заказників, наявність історичних та архітектурних пам'яток, об'єктів світової культурної спадщини ЮНЕСКО, старовинних фортець, релігійних споруд, природних гірських ландшафтів Українських Карпат та рівнинних Хотинської височини
5. Тернопільська	наявність старовинних замків, печер, центрів релігійного (паломницького) туризму, природних ландшафтів, каньйоноподібних долин річок, рівнинних ландшафтів Подільської височини

Висновки. Західні області посідають перші місця щодо наявності унікальних туристичних та курортно-рекреаційних ресурсів акумуляуючи на своїй території понад 9тис. пам'яток історії та

культури. За оцінками туристичних експертів, основними мотивами для туристичних мандрівок в Західну Україну є її культура, можливість оздоровлення, краси природи, спорт і відпочинок.

Регіон відкритий для внутрішнього й іноземного туриста, особливо з боку держав-сусідів. Області Західної України мають добре розвинену транспортну інфраструктуру та виступають головним транзитним коридором у мережі Європейський Союз – Україна – Росія та країни Кавказу, Центральної і Східної Азії.

Об'єктивно оцінюючи туристично-рекреаційні можливості цього регіону дослідження, стає очевидним те, що він має передумови для перспективного розвитку культурно-пізнавального, лікувально-оздоровчого, гірськолижного, природничо-пізнавального, науково-освітнього, релігійного (паломницького), мисливського, сільського (зеленого), екологічного, водного, етнічного, спортивно-оздоровчого, ділового, відпочинково-розважального, активного та екскурсійного туризму.

Список використаних джерел:

1. Про туризм: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – 15 жовт. – № 324/95. – С.160.
2. Мунін Г.Б. Маркетинг туризму: навчальний посібник / Г.Б. Мунін, З.І. Тимошенко, Є.В. Самарцев, А.О. Зміюв. – Ч.І. – К.: Європейський ун-т, 2006. – 324.
3. Отряжа М. А. Дослідження туристичних потоків: методика і аналіз / М. А. Отряжа // Вісн. Дніпропетр. нац. ун-ту. – 2007. – Вип. 13. – С. 124–129.
4. Смолій В.А. Енциклопедичний словник-довідник з туризму / В.А. Смолій, В.К. Федорченко, В.І. Цибух: передм. В.М. Литвина. – К.: Слово, 2006. – 372 с.

Сапуга В.

*магістрант II курсу спеціальності 242 Туризм
Науковий керівник – викл. Рудакевич І. Р.*

ФЕСТИВАЛІ ЯК ТУРИСТИЧНИЙ РЕСУРС МІСТА КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ

Фестивальний туризм в останні десятиліття охоплює все більший прошарок туристичного руху. В цілому це відображає світову тенденцію у туризмі, де культурно-пізнавальні та розважальні форми стають основою росту туристичних потоків у розвинутих країнах. Орієнтиром зовнішньополітичного курсу України задекларована європейська інтеграція, тому фестивальний рух в нашій країні має

отримати додатковий поштовх до розвитку, запозичуючи організаційні методи та форми центральноєвропейських країн [1].

Характерними особливостями фестивалів за масштабами залучення туристів є їх функціонування на декількох рівнях: міжнародному, міжрегіональному (регіональному) і локальному. Відсутність національного рівня фестивалів у цій ієрархії пояснюється організацією таких фестивалів: практично для цього рівня стає безальтернативним залучення учасників не тільки своєї країни, але й представників сусідніх та інших країн з престижних і фахових міркувань та маркетингу. Це пояснюється також сучасними інформаційними технологіями та фінансово-інвестиційними ресурсами, необхідними для організації та підтримання престижу відповідних подій. Безумовно, фестивальний туризм – це також різновид подієвого туризму, який часто фігурує у класифікаціях туристичної діяльності [2].

Серед багатьох туристів великий інтерес у викликає історичне минуле України. Одним з таких давніх місць є гарне місто в Хмельницькій області Кам'янець-Подільський. Місто славиться не лише значною кількістю архітектурних пам'яток (налічується 40 архітектурних пам'яток), але й цікавими фестивалями. Багато туристів приїжджають в це місто саме на початку літа, коли в місті проводяться різноманітні фестивалі. В цей час в місті розростаються середньовічні поселення, а в стінах величної Фортеці відкриваються середньовічні харчевні. Гості та мешканці міста в період фестивалів можуть взяти участь у театралізованих виставах, взяти участь в облозі Фортеці і побачити, як на іподромі виходять сьогоденні лицарі в латах і зброї. Серед них зустріти можна не лише середньовічних лицарів, але й польських жовнірів, турецьких яничарів і, звичайно, запорізьких козаків. Щоб помилуватися прекрасною природою і величним містом туристи можуть піднятися на повітряній кулі або дирижаблі і побачити всю красу навколишнього краю.

Відкриття туристичного сезону в Кам'янці-Подільському традиційно заплановане на квітень. З 2016 року на гостей міста чекає чимало фестивалів. Деякі з них вже мають багаторічну історію та своїх постійних шанувальників (“Золота Омега”, “Октоберфест”, “Знову в небо”, “Республіка”, “Остання столиця”, “Опера в мініатюрі”). Кожної весни також Кам'янець перетворюється на весільну столицю України. Фестиваль “Весільна фортеця” є відтворенням найкращих весільних традицій різних куточків нашої Батьківщини. Окрім того, це захоплююче видовище, яке на декілька днів перетворює фортецю на місце несамовитих гулянь. На відвідувачів чекає парад наречених,

виступи музичних та танцювальних колективів всіх напрямків та жанрів, а також багато інших сюрпризів від організаторів фесту.

Фестиваль повітряних куль традиційно проходить в Кам'янці-Подільському вже протягом багатьох років. Унікальність проведення повітроплавних заходів у Кам'янці-Подільському полягає в тому, що польоти аеростатів здійснюються безпосередньо над цим красивим середньовічним містом. Бажаючі мають унікальну можливість здійснити свою мрію здійснити політ на аеростаті. Фестиваль повітроплавання традиційно проводиться восени. Вже четвертий раз восени відбувся театральний фестиваль «Комора» у Кам'янці-Подільському. На участь приїжджають театри з різних регіонів України. До уваги гостей представлені цікаві вистави, проводяться майстер-класи, перформенси під відкритим небом, творчі зустрічі.

Фестиваль середньовічної культури «Форпост» проходить у Кам'янці-Подільському на території Старої фортеці – однієї з найвидатніших фортифікаційних споруд України. Учасники фестивалю, клуби військово-історичної реконструкції, живуть у відтвореному середньовічному поселенні XIV-XV ст.

У Кам'янці-Подільському також щороку в травні проходить фестиваль «PortaTemporis» («Брама часу») в ході якого проводиться штурм Руської брами та лицарські турніри. Фестиваль відображає штурм брами, в ході якого відтворено події минулих сторіч. Самі лицарські турніри проходять протягом кількох днів, де бійці змагаються у різних номінаціях: «щит-меч» (кожен із бійців має у руках щит і меч), «нестандарт»(кожен із бійців користується нестандартними видами зброї: сокири, алебарди тощо), «4x4». У фестивалі беруть участь гурти та клуби історичної реконструкції України та іноземні представники.

Одним із завдань соціального розвитку міст є охорона культурної спадщини шляхом реконструкції та реставрації пам'яток культурної спадщини, формування мережі будинків народних ремесел з відродженням національної культури, що може фінансуватися в тому числі за рахунок доходів від фестивальної діяльності. Для якісного проведення фестивалів та створення атрактивності самого дійства вкрай необхідні фахівці-організатори і виконавці-професіонали. Загалом фестивальний туризм є ресурсом підвищення іміджу України та її міст, а також джерелом підйому економічного добробуту окремих регіонів і міст. Він створює основу для суттєвого зростання та урізноманітнення зайнятості, створення ґрунту матеріального добробуту та культурного рівня населення цих територій [2]. Фестивальний туризм як різновид культурно-пізнавального, подієвого та розважального створює вагомий

внесок у зайнятість та працевлаштування фахових кадрів з багатьох спеціальностей, які зараз в нашій країні не знаходяться в списку високооплачуваних та заможних. Диверсифікація географічного розташування фестивалів різного рівня дозволить мобілізувати ментальні ресурси населення регіонів та фінансові ресурси інвесторів, що поліпшить стан бюджетів міст та регіонів країни.

Список використаних джерел

1. Грицку-Андрієш Ю. П. Фестивальний туризм у системі рекреаційно-туристської діяльності / Ю.П. Грицку-Андрієш, Ж.І. Бучко // Науковий вісник Чернівецького університету, вип. 519 – 520. Географія. – Чернівці, 2010. – С. 56 – 60.
2. Молодецький А., Пташнік А. Значення фестивального туризму у розвитку міст та регіонів / Історія української географії. – 2012. – Випуск 26. – С.113 – 118.
3. Старовойтенко О.А. Основи класифікації в туризмі / О.А. Старовойтенко // Матер. II-ої міжнар. наук.-практ. конф. “Туризм у XXI столітті: глобальні тенденції і регіональні особливості”. – К.: Знання України, 2002. – С.287–290/
4. Фестивалі та святкування у Кам’янці-Подільському. URL: https://k-rp.net.ua/kamyanec-turist/festivali_kamyantca.

Сенчишин І.

*магістрантка II курсу спеціальності 242 Туризм
Науковий керівник – доц. Дударчук К.Д.*

СТАН ВИКОРИСТАННЯ ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ В МОНАСТИРИСЬКОМУ РАЙОНІ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Вступ. На сучасному етапі відпочинок розглядається, з одного боку, як необхідна сфера життя, яка сприяє зміцненню здоров'я й відновленню духовних сил людини, а з іншого - як область економічної діяльності, яка приносить значний фінансовий прибуток та зменшує рівень безробіття в депресивних регіонах. Найбільший рекреаційний вплив надає перебування людини у природному середовищі.

Слушний клімат Монастирського району, гарні природні ландшафти, природні лісові масиви, водні простори, пам'ятки природи, багата історія формують його рекреаційний потенціал і є привабливими для різних видів відпочинку та оздоровлення. Зручне географічне положення, наявність природоохоронних територій, певна новизна і природна незайманість об'єктів можуть бути дуже привабливими як для вітчизняних, так і для іноземних туристів.

Виклад основного матеріалу. В сучасних умовах соціальних відносин в країні туризм - це соціально-економічна система, заснована на певній ресурсній базі. Індустрія туризму позитивно впливає на

рівень соціально-економічного розвитку регіонів країни і окремих поселень. На цей процес впливає туристична привабливість території, яка обумовлена наявними туристичними ресурсами. Тому визначення поняття туристичних ресурсів і їх місце в туризмі є важливими завданнями науки про туризм. Визначення поняття "туристичні ресурси" викладене в Законі України «Про туризм», - це «сукупність природних і кліматичних, рекреаційних, історико-культурних, когнітивних і соціальних і внутрішніх ресурсів відповідної території, які відповідають різним потребам туриста» [4]. Деяко по-іншому група російських авторів запропонувала визначення терміна: «Туристичні ресурси - це природні, історичні, соціально-культурні та інші об'єкти, які заохочують туристів подорожувати, здатні задовольнити потреби фізичного, емоційного і інтелектуального відновлення людини» [5].

Розвиток туристичної інфраструктури та соціально-економічний розвиток регіону мають важливе значення для розвитку рекреаційної діяльності території. Дійсно, в умовах глобалізації цільова діяльність поширюється на розширення бази туристичних ресурсів за рахунок штучно створюваних об'єктів, таких як аквапарки, розважальні центри і природні елементи. удосконалюються. Крім того, соціально-економічні передумови включають матеріально-технічну базу самого туризму, трудові ресурси, що забезпечують експлуатацію будівельної галузі, транспорту, послуг (торгівля, громадське харчування і т. д.).

Рекреаційні ресурси - це природні та антропогенні системи, які через їх властивостей можуть використовуватися для рекреаційних заходів.

Вважається, що уся спадщина минулого не відноситься до ресурсів історичного і культурного туризму. За словами С. Кузика, тільки історично і культурно добре вивчені об'єкти мають соціально-освітнє значення і тому можуть бути використані для задоволення туристичних потреб певних туристичних груп [6, с. 120]. На нашу думку, всі історичні та культурні об'єкти є туристичним ресурсом, можливо, вони не цікаві туристам, але вони можуть бути потенційними або викликати інтерес для окремих осіб (вчених, фахівців в певних галузях). Такі об'єкти стануть пріоритетним туристичним потенціалом. Ось чому традиційні компоненти ресурсів історичного і культурного туризму доповнюються в сучасних умовах новим компонентом - науковими ресурсами та інформаційними ресурсами.

Важливим етапом дослідження є вибір форми оцінки рекреаційного потенціалу. Зараз є дві форми оцінок: якісна і бальна. Сильна сторона якісних оцінок проявляється в тому, що вони дозволяють логічно обґрунтувати оціночні ознаки, виходячи з глибокого аналізу генезису і морфологічної структури природних територіальних комплексів. Такий

підхід сприяє кращому обґрунтуванню бальних оцінок, характерною ознакою яких є лаконічність виразу і можливість співставлення. Якісний підхід до оцінки атрактивності території був використаний дослідниками НАН Інституту регіональних досліджень Гринів, Копачем та Кузиком. Він враховує поєднання рекреаційних ресурсів із іншими туристичними ресурсами в регіоні, що підвищує рівень його привабливості.

Важливою складовою туристичних ресурсів регіону є історико-культурні, що охоплюють сукупність пам'яток матеріальної і духовної культури, які склалися на певній території у процесі історичного розвитку і мають туристичну привабливість. До них відносяться об'єкти археології, архітектури (в т. ч. й сакральні), місця подій (воєнно-політичних, соціально-економічних, культурних), музеї, етнографічні пам'ятки та ін. Такі ресурси є об'єктами, які відвідують громадяни інших країн, тому вони є важливою базою для розвитку як внутрішнього, так і міжнародного туризму.

В сучасних умовах відсутній єдиний підхід до оцінювання історико-культурних туристичних ресурсів внаслідок їх різноманітності. Найприйнятнішою є бальна оцінка таких ресурсів, яка враховує цінність такого об'єкта, його атрактивність, стан збереження.

Монастирський район багатий на природний та історико-культурний потенціал. Південна частина його території входить до складу НПП "Дністровський каньйон", що дозволяє розвиватися на її території екологічним видам туризму. Каньйоноподібні долини рік сприяють розвитку спортивного туризму.

Історико-культурна спадщина представлена такими об'єктами, як музеї, сакральні споруди, меморіальні пам'ятки та події ресурси.

В Монастирському районі налічується 97 пам'яток історії та культури.

Історико-культурний потенціал району є різноманітним за видовим та кількісним складом. Історико-культурні туристичні ресурси, наявні в районі, дозволяють проводити пізнавальний, сентиментальний, етнічний, фестивальний, сільський зелений та інші види туризму. Поєднуючись із унікальними природними умовами та ресурсами, вони утворюють привабливий туристичний район. Тому оцінка стану їх збереження та використання важлива для подальшого дослідження шляхів оптимізації туристичної діяльності регіону.

У Монастирському районі нараховується 10 музейних установ.

На території Монастирського району щорічно проводиться етнічний фестиваль «Лемківська ватра» (сmt. Монастирськ), який приваблює людей не лише з України, а й з-за кордону. Проведення

таких масових заходів, як фестивалі, щорічно приносить до місцевого бюджету додаткові фінансові надходження, збільшує кількість робочих місць, а, отже, сприяє соціально-економічному розвитку населених пунктів району.

Увесь туристичний потенціал розміщений по території району нерівномірно, деякі цінні об'єкти знаходяться далеко від траси національного значення та від великих населених пунктів. Тому такі об'єкти ще не включені до туристичних маршрутів.

Висновки. Туристична галузь Монастирського району знаходиться на стадії початкового розвитку і могла б стати пріоритетною галуззю економіки краю.

Монастирський район багатий на природний та історико-культурний потенціал, який може стати основою розвитку туризму як пріоритетної галузі господарства краю.

Але цей процес стримує ряд факторів, серед яких: недостатній розвиток інфраструктури, зокрема, поганий стан доріг з твердим покриттям, відсутність туристичних маркувань, мала кількість закладів розміщення та харчування і низький рівень сервісу в них.

Список використаних джерел

1. Абрамович Д. І. Київсько-Печерський патерик. - Репринтне видання. - К.: Час, 1991. -280с.
2. Басюк Д.І. Основи туризмології: Навчально-методичний посібник. - Кам'янець-Подільський: Аксиома, 2005. – 203 с.
3. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: Методологія та методика аналізу, термінологія, районування: Монографія. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2001. – 395 с.
4. Бучко Д. Свідки княжої доби - назви найдавніших поселень Тернопільщини // Свобода. – 2000. – 16 трав.
5. Вайдакер Ф. Загальна музеологія: Посібник / Перекл. з нім., 2003.
6. Варакута О. М. Шкільна географія та методика її навчання (курс лекцій): Навчальний посібник. Переробл. і доповн. / Варакута О.М. – Тернопіль: Тайп, 2009. – 174 с.
7. Вечерський В.В. Реставрація пам'яток архітектури // Пам'ятки України. – 1997. - №1. – С. 10 – 15.
8. Волік О. Культові споруди у травертинових скелях середнього Придністров'я та їх історичне значення/ О.Волік, Й.Свинко// Наукові записки ТДПУ ім.В. Гнатюка. Серія: Історія. – Тернопіль. – 2003. – Вип.2.
9. Газд. В. У туристичній зоні // Народне слово. – 1998. – 6 берез.
10. Гайда О. Регенерація пам'ятки архітектури XVI – XVII ст. замкового комплексу в м. Бережанах Тернопільської області // Магістерська кваліфікаційна робота. – Львівська політехніка, 2003.
11. Географічна енциклопедія України: В 3-х т. Редка.: ... О.М. Маршис (відповід. ред./ та ін. - К.: Українська Радянська енциклопедія ім. М.П.Бажана, 1990. - 7.2: 3-0. - 380с.
12. Геренчук К.І., Роковська Е.М., Топчів О.Г. Польові географічні дослідження. - Львів: Вища школа, 1975. – 248.

ДО ПИТАННЯ СУЧАСНОГО СТАНУ ТА ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ ЗАКАРПАТТЯ

Закарпаття – один із наймальовничіших куточків України. Унікальність ландшафту, сприятливий клімат, багатство історичних та культурних пам'яток, національна самобутність мешканців різних етносів роблять регіон привабливим для туристів. Рекреаційно-туристичні ресурси області можуть задовольнити попит усіх груп населення незалежно від віку, стану здоров'я, уподобань. У Закарпатті можна оздоровитися, відпочити на гірськолижних та інших курортах, зайнятися екстремальними видами спорту, відвідати найрізноманітніші фестивалі, музеї, побачити замки, палаци, дерев'яні церкви, побувати в біосферних заповідниках, заказниках тощо. Також у регіоні передбачені ресурси для людей з обмеженими фізичними можливостями. Сфера рекреації та туризму є провідною для розвитку економіки області.

Дослідження щодо вивчення та аналізу природно-рекреаційних ресурсів Закарпаття були здійснені М. Долішнім, В. Мацолою, Г. Ємцем, В. Мікловдою. У ряді їх праць була подана також класифікація рекреаційних ресурсів. Проблеми експлуатаційних запасів мінеральних вод Закарпаття досліджував М. Лобода. М. Мироненко та І. Твердохлебов вивчали основні ознаки рекреаційних територій. Вивчення санаторно-курортних зон, виділення їх в основні групи здійснено у працях В. Кравціва та В. Євдокименка.

Об'єкт дослідження: туристично-рекреаційні ресурси як фактор розвитку регіону. **Предмет дослідження:** особливості туристично-рекреаційних ресурсів Закарпаття. **Мета дослідження:** проаналізувати туристично-рекреаційні ресурси Закарпаття та визначити потенційні можливості їх використання для розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону.

Закарпаття володіє багатим туристичним потенціалом. Область визнана найбільш перспективною рекреаційною зоною (здравницею) Європи. У регіоні здійснюють цілорічне (позасезонне) обслуговування туристів. Закарпаття знаходиться на стику 5-ти країн, в області є стародавні замки, велика кількість старовинних церковних соборів і храмів(християнських і іудейських), близько 60% території області покрито красивими лісами і горами, у тому числі й альпійськими

луками (полонинами). Тут розташовані унікальні заповідники «Стужиця», «Карпатський біосферний заповідник», «Синевир». На Закарпатті працюють санаторії, пансіони, бази й табори відпочинку, є велика кількість мінеральних джерел.

За роки незалежності в області розроблено та створено тематичні туристичні маршрути, а саме: «Закарпатський туристичний шлях» (концепція пішохідних еко-туристичних шляхів загальною протяжністю близько 380 км), «Закарпатський туристичний гастрономічний шлях» (представляє кулінарну майстерність та смакову гаму дев'яти національних кухонь народів, що проживають в Закарпатті), «Закарпатський туристичний винний шлях» (представляє традиції закарпатського домашнього виноградарства та виноробства), військовий шлях «Карпатська Україна» (приурочений до 70-річчя проголошення Карпатської України), військовий туристичний маршрут «Лінія Арпада», туристичний маршрут «Гуцульськими стежками», турмаршрути «Мінеральний Шлях», «Закарпатський соляний шлях», тематичні маршрути – «Солодкий шлях», «Медовий шлях», «Шляхами карпатських опришків», «Замки Закарпаття», «Палаці Закарпаття», «Дерев'яні храми Закарпаття», «Древні кам'яні храми Закарпаття», «Монастирі Закарпаття». На сьогодні в області розроблено біля 110 туристичних маршрутів.

Закарпаття – край, перспективний для здійснення різних видів туризму. Тут успішно та ефективно можна реалізовувати астрономічний, археологічний, велосипедний, винний, водний, гастрономічний, гірськолижний, дитячий, діловий, екологічний, екскурсійний, кінний, культурно-пізнавальний, мілітарі, молодіжний, медичний, ностальгічний, пішохідний, пригодницький, релігійний, сільський зелений, спелеологічний, спортивний, фестивальний туризм, а також створені умови для задоволення туристичних потреб осіб з обмеженими можливостями. Цей спектр надзвичайно широкий і охоплює найрізноманітніші сфери.

Сьогодні сезонний потенціал туристичного бренду Карпати в контексті розвитку туристичної галузі в країнах Центрально-Східної Європи складає близько 10 мільйонів чоловік [8]. Під час рекламних турів регіоном працівники туристичних організацій відзначають, що найбільше туристів приваблює різноманіття етносів в регіоні, гастрономія, геотуристичні маршрути та фестивальний рух.

Сьогоднішній турист надає перевагу відпочинку у місцях з незабрудненим навколишнім середовищем, а також шукає можливостей для активного відпочинку, культурного збагачення та самоосвіти. Закарпаття пропонує саме такі види відпочинку. Регіон має

незабруднене навколишнє середовище, чисте повітря, ріки, гори, сільські місцевості, де збережено національні традиції, музеї, церкви та інші архітектурні пам'ятки. У Закарпатті також багатий фольклор і традиції. Такі риси притаманні не багатьом іншим регіонам світу. Проте під час подорожей мальовничими куточками Закарпаття туристи можуть зіткнутися з низкою труднощів.

Люди, які вперше приїхали в регіон, звертаючись до туроператора чи турагенції, розчаровуються, тому що жодна фірма не пропонує повного спектра послуг для відпочинку. Майже всі туристичні фірми працюють тільки на виїзних туристів, тобто для українських туристів, які бажають відпочити за кордоном. Тому на допомогу туристам приходять самі власники закладів відпочинку. Вони випускають путівники, брошури та рекламні проспекти з туризму в регіоні. Проте цих заходів недостатньо, оскільки не існує єдиного джерела, яке містило б інформацію не лише про інфраструктурні, а й туристично-рекреаційні ресурси.

Закарпаття володіє потужним комплексом туристично-рекреаційних ресурсів. У регіоні є сприятливий клімат, унікальні ландшафти, численні види рослин і тварин, цілющі мінеральні води, грязі, солоні озера. Природою створені численні водоспади. Найвідомішим озером, найбільшим в Українських Карпатах, є Синевир («Морське око»). Закарпаття багате на природні біосферні заповідники, національні природні парки (Ужанський, «Синевир», «Зачарований Край»), заповідні урочища, заказники, пам'ятки природи. У Карпатському біосферному заповіднику розташований унікальний заповідний масив «Долина нарцисів». Це унікальний ботанічний об'єкт. У період масового цвітіння (друга – початок третьої декади травня) «Долина» вкривається майже суцільним білим килимом квітучих нарцисів. *Закарпаття, без перебільшення, – край замків, палаців, храмів і церков. В області знаходяться будівлі і руїни дванадцятьох середньовічних замків (Ужгородський і Мукачівський нині є музеями), численні дерев'яні церкви, а також собори синагоги, костели. У Закарпатті споруджено багато унікальних та оригінальних пам'ятників, серед яких Ужгородський маяк, пам'ятники ліхтарнику, листоноші, тверезості. У регіоні є проходять різноманітні фестивалі (понад 160 на рік), які репрезентують кухню, культуру і звичаї представників національних меншин, популяризують різні види мистецтва тощо. У Закарпатті розвинута мережа санаторіїв, здравниць, дитячих оздоровчих закладів, гірськолижних комплексів завдяки наявності відповідних природно-географічних ресурсів. Особливої популярності набувають СПА-комплекси («Трембіта»), еко-курорти («Ізкі»), пансіонати, які надають*

комплекси найрізноманітніших послуг (від оздоровлення і лікування до катання на конях, лижах, джип-сафарі та екскурсій).

Наявність туристично-рекреаційних ресурсів сприяє розвитку у регіоні різноманітних видів туризму (повітряний і підводний – екстремальний, військовий, алкогольний, лижний, історичний, релігійний, фестивальний, весільний тощо). На теперішній час в області розроблено близько 110 туристичних маршрутів.

Туристично-рекреаційна сфера є провідною у структурі економіки Закарпаття. Проте ця сфера потребує удосконалення і відповідних капіталовкладень.

Перспективним для розвитку Закарпаття є також створення нових та удосконалення вже існуючих туристичних маршрутів, адже у сьогоденніших суспільно-політичних умовах акцент у туристично-рекреаційній сфері перенесено саме на Карпатський регіон.

Реалізація наведених пріоритетів створює необхідні умови для подальшого цілеспрямованого розвитку туристичної індустрії загалом та туристично-рекреаційних ресурсів зокрема.

Список використаних джерел

1. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України : методологія та методика аналізу, термінологія, районування / Бейдик О. О. – К. : ВПЦ "Київ. ун-т", 2001. – 395 с.
2. Боднар Л. Р. Напрями залучення інвестицій у розвиток туристично-рекреаційного комплексу Карпатського регіону [Електронний ресурс] // Вісник Львівської комерційної академії. Серія економічна. – 2009. – Вип. 30. – Режим доступу : http://tourlib.net/statti_ukr/bodnar.htm
3. Волошин В. Аналіз сучасного стану туристично-рекреаційного бізнесу на Закарпатті [Електронний ресурс] / Волошин В. В. // Науковий вісник УжНУ. – 2009. – Серія «Економіка». – Випуск 28. – С.13-16. – Режим доступу: http://tourlib.net/statti_ukr/voloshyn2.htm
4. Габчак Н. Курортно-рекреаційні зони Закарпаття: обґрунтування сутності та складових формування [Електронний ресурс] / Наталя Габчак // Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини. – 2008. – Вип.24. – С.54-58. – Режим доступу : http://tourlib.net/statti_ukr/gabchak2.htm
5. Гоблик В. В. Формування кластерів у рекреаційно-туристичному комплексі (на прикладі Закарпатської області) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. географ. наук : 08.00.05 «Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка» [Електронний ресурс] / В. В. Гоблик. – Ужгород, 2009. – Режим доступу : http://tourlib.net/aref_tourism/goblyk.htm
6. Горин Г. Характеристика рекреаційно-туристичного потенціалу Західного регіону України [Електронний ресурс] / Горин Г. В. // Сталій розвиток економіки. – 2012. – № 4 (14). – С. 125-131. – Режим доступу : http://tourlib.net/statti_ukr/goryn.htm
7. Дутчак С. Дві сторони впливу розвитку туристичної індустрії на збереження етнічної самобутності Карпатських гір [Електронний ресурс] / Дутчак С. В. // Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Екологічні та соціально-економічні аспекти збереження етнокультурної та історичної спадщини Карпат». – Рахів, 2005р. – С. 56-61. – Режим доступу : http://tourlib.net/statti_ukr/dutchak.htm

8. Киртич Л. Курортно-рекреаційне зонування Закарпаття [Електронний ресурс] / Киртич Л. П., Лемко І. С., Гайсак М. О. // Матеріали Міжнародного конгресу «Проблеми інформатизації рекреаційної та туристичної діяльності в Україні: перспективи культурного та економічного розвитку». – Трускавець. – 2000. – 275 с. – С.206-209. – Режим доступу : http://tourlib.net/statti_ukr/kyrtych.htm

9. Любіцева О. О. Туристичні ресурси України. Навчальний посібник / Любіцева О. О., Панкова Є. В., Стафічук В. І. – К. : Альтерпрес, 2007. – 369 с.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**«МАГІСТЕРСЬКІ СТУДІЇ
ГЕОГРАФІЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ
ТНПУ ім. В. ГНАТЮКА»**

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Відповідальний за випуск,
верстка та дизайн обкладинки:

С.І. Задворний

Підписано до друку 12.12.2018.

Формат 60x 84/16. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсетний 70 г/м². Друк електрографічний.
Умов.-друк. арк. 12,09. Обл.-вид. арк. 11,24
Тираж 300 примірників. Замовлення № 10/17/156.

Видавець та виготувач:

ФОП Осадца Ю.В

м. Тернопіль, вул. Винниченка, 9/7

тел. (0352) 40-08-12, (0352) 40-00-63, (097) 988-53-23

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої
справи до державного
реєстру видавців, виготівників і
розповсюджувачів видавничої продукції
серія ТР № 46 від 07 березня 2013 р.*